

LIETUVOS RESPUBLIKOS
SEIMAS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS • ATEITIES KOMITETAS
ATEITIES ĮŽVALGOS Nr. 2 / FORESIGHT STUDIES No. 2

PILIEČIŲ Į(SI)TRAUKIMAS Į VIEŠĄJĮ VALDYMĄ LIETUVOJE: **ŠIAURINĖ ŽVAIGŽDĖ AR?..**

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS
ATEITIES KOMITETAS
ATEITIES ĮŽVALGOS Nr. 2

SEIMAS OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA
COMMITTEE FOR THE FUTURE
FORESIGHT STUDIES No. 2

PILIEČIŲ Į(SI)TRAUKIMAS Į VIEŠĄJĮ VALDYMĄ LIETUVOJE: ŠIAURINĖ ŽVAIGŽDĖ AR?..

Vilnius, 2023

Dėkojame Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriui už atliktą tyrimą, kuris tapo pagrindine šio dokumento dalimi.

Tyrimas atliktas Seimo Ateities komiteto užsakymu.

Tyrimo vadovas dr. Alvidas Lukošaitis.

Tyrimo autorė dr. Ligita Šarkutė

Šį leidinį rengė:

Seimo Ateities komiteto biuras

Leidinio įžanginis žodis Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto
pirmininko prof. Raimundo Lopatos

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISSN 2783-7548

ISBN 978-609-8143-30-0 (Papildytas leidimas)

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023

TURINYS

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO ATEITIES KOMITETO PIRMININKO PROF. RAIMUNDO LOPATOS ĮŽANGINIS ŽODIS	4
SANTRAUKA	6
SUMMARY	7
ĮVADAS	8
1. SVARBIAUSIŲ SĄVOKŲ APIBRĖŽTYS	11
1.1. <i>Piliečių įtraukimas ir įsitraukimas į viešąjį valdymą</i>	11
1.2. <i>Pasitikėjimas ir socialinis kapitalas</i>	16
1.3. <i>Svarstomoji demokratija</i>	17
2. GEROSIOS PRAKTIKOS: EK IR EBPO VALDYMO INOVACIJŲ AŠIS – PILIEČIŲ ĮTRAUKIMAS	24
2.1. <i>Demokratinio viešojo valdymo ir piliečių įtraukimo inovacijos</i>	24
2.2. <i>Adaptyvioji ir lanksčioji valdysena</i>	27
2.3. <i>Piliečių įtraukimui būtini valstybės tarnybos gebėjimai ir technologijos</i>	28
3. LIETUVOS GYVENTOJŲ NUOSTATOS IR POŽIŪRAI, SUSIJĘ SU Į(SI)TRAUKIMU Į VIEŠĄJĮ VALDYMĄ: EUROPOS SOCIALINIO TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖS REZULTATAI	33
3.1. <i>Konceptualusis EST modelis</i>	33
3.2. <i>Duomenys ir metodai</i>	33
3.3. <i>Duomenų analizės rezultatai</i>	34
ATEITIES SCENARIJAI	56
Ryškiai spindinti žvaigždė	56
Žvaigždė rūke	56
Juodoji skylė	57
REKOMENDACIJOS	58
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI	60

Šiandien mūsų valstybė susiduria su daugybe sparčiai besikeičiančio pasaulio iššūkių. Valstybės valdymo klausimai – tai svarbiausias mazgas, nuo kurio priklauso mūsų šalies gyvenimas ir ateities perspektyvos. Neatsitiktinai Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto veikloje, Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje ir Valstybės pažangos strategijoje „Lietuva 2050“ viešojo valdymo klausimams ir viešojo valdymo pertvarkai skiriamas bene didžiausias dėmesys. Viešojo valdymo veiksmingumas – tai esminis dalykas, kuris lemia išgyvenimą turbulentiškoje globalizacijos aplinkoje, užtikrina socialinę ir ekonominę plėtrą, visuomenės gerovę ir klestėjimą. Nuo valstybės valdymo efektyvumo priklauso ir tokie pamatiniai veiksniai, kaip piliečių pasitikėjimas, privačiųjų ir viešųjų interesų dermė, regioninės plėtros sėkmė, ir daugelio šiuo metu gyvybiškai aktualių klausimų sprendimai, pradedant demografijos Gordijo mazgu ir baigiant švietimu ar kritinių technologijų plėtra.

Valstybės valdymo tobulinimas turi daugybę tarpusavyje susietų dėmenų ir aspektų. Jų supratimas, vertinimas ir praktinis taikymas – itin sudėtingas uždavinys. Akivaizdu viena – keičiantis pasaulio raidos logikai, turi keistis ir viešojo valdymo formos. Viešasis valdymas turi ne tik atitikti kintančios tikrovės realijas, bet ir gebėti jas kurti, atnaujinti ir taip teikti kuo didesnę pridėtinę vertę šaliai ir visuomenei. Viena iš esminių valstybės valdymo kaitos ypatybių – vis artimesnis santykis su ateitimi. Tai anaip tol ne utopinio mąstymo įsigalėjimas ar primetimas iš šalies. Skaitmeninio pasaulio išsprogimas stiprėja nestabdomai, keisdamas viską pakeliui, kaip nevaldoma cunamio banga. Informacinio pasaulio struktūroje išnyksta tradicinis laiko ir erdvės santykis, o ateitis, kaip kažkada fantastiniuose kūriniuose, pradeda suktis kilpomis, ateities projekcijos tarsi koduoja dabartį ir keičia ateities sprendimų padarinius. Tai nuolat didina mūsų gyvenimo neapibrėžtumą (angl. santrumpa – *VUCA*), kuriame priimami valstybės valdymo sprendimai. Būtent dėl didėjančio gyvenimo neapibrėžtumo reikalingi struktūriniai valdymo pokyčiai, grindžiami veiksmingu ateities dėmens taikymu visoms valstybės valdymo grandims ir procesams.

Lietuva nėra jokia išimtis. Seimo Ateities komitetas labai gerai supranta valstybės valdymo ateities strateginę svarbą ir visomis išgalėmis spartina pasirengimą neišvengiamiems kardinaliems

pokyčiams. Dėl to buriama aukščiausios kvalifikacijos ekspertai, pasitelkiamos akademinės pajėgos, jungiamos valstybės valdymo institucijos bei politinės ir pilietinės organizacijos. Šis pristatomas leidinys yra tik pirmoji kregždė iš ateities analitinių darbų. Valstybės valdymas aktualinamas kaip prioritetinė problema ir kelrodis. Valstybės valdymo klausimai tampa dar svarbesni šiuo metu, kai vyksta politinė diskusija dėl valstybės tarnybos pertvarkos ir jos įtakos viso viešojo valdymo pertvarkai.

Dėl to šiame darbe išskiriami esminiai šiuolaikinio valstybės valdymo komponentai ir veiklos aspektai, kurie yra ypač svarbūs bręstant ateities pokyčiams, modeliuojant futuristines valstybės valdymo formas ar diegiant naujas viešojo valdymo paradigmas.

Didžiausias dėmesys šioje analitinėje studijoje skiriamas pilietinei ir socialinei įtraukčiai. Tai yra demokratinės tradicijos ašis, tąsa ir kartu pokyčių katalizatorius. Akivaizdu viena – pati Europos Sąjungos (ES) raidos ir klestėjimo istorija yra demokratinų procesų raidos išdava. Demokratijos plėtra ir tobulėjimas suteikė ES valstybėms narėms ir jų piliečiams didžiulę kuriančiosios energijos įkvėpą visose gyvenimo srityse. Demokratija stiprina ES valstybių narių visuomenių pasitikėjimą, vertybes, valdžios ir piliečių santykių integralumą. Visa tai atskleidė socialinį potencialą, kuris leido pasiekti europinės gerovės standartus. Paradoksalu, bet visose ES valstybėse narėse, net pačiose demokratiškiausiose, visą šį laiką buvo diskutuojama apie demokratijos stygių. Priežastis labai paprasta – demokratijos niekada nebūna per daug, ji kinta ir vis labiau didina piliečių įtrauktį į valdymo sąrangą veiksmingumą, atskleisdama begalinį žmogiškojo veiksnio potencialą. Ir priešingai, tos šalys, kuriose demokratijos plėtra sulėtėdavo ar pradėdavo stagnuoti, patirdavo įvairiausių sunkumų ar krizių, pradedant Katalonijos neramumais ir baigiant šiuolaikinės Vengrijos politiniais viržais, iškrisdamos iš bendro Europos Sąjungos demokratinės raidos konteksto. Taigi, turint galvoje valstybės valdymo ateities perspektyvas, būtina suprasti demokratiją ne tik kaip vertybinę kategoriją, bet ir įvertinti „demokratijos technologijas“, kurios nuolat kinta ir tobulėja visais aspektais – struktūriniu, komunikaciniu, technologiniu ir daugeliu kitų – panašiai kaip informacijos, automobilių pramonės ar statybų technologijos.

Maža to, „demokratijos technologijos“ įgyja inovacinį pobūdį. Dėl to šiuo metu valstybinio valdymo, o bendrąja prasme viešojo valdymo raidoje ryškėja nauja, inovatyvus valdymo, paradigma, kuri įvardijama kaip numatomasis valdymas. Tai valdymas, tiesiogiai inovuojantis valdymo sprendimus atsižvelgiant į ateities kūrimo kontekstus. „Kūrybinis biurokratas“ – jau ne oksimoronas, o artėjanti realybė.

Tokie ar panašūs paradigminiai valdymo pokyčiai – jokia ypatinga naujiena šiandienos pasaulyje. Tai evoliucinis informacinio gyvenimo ir visuotinio skaitmeninimo rezultatas. Galima tiesiog retrospektyviai atsekti, kaip stiprėjo visokeriopas valdymo struktūrų sąveikumas ir sąveikos ryšių veiksmingumas – tai vis glaudesnis visų valdymo grandžių ir jų veikimo sričių ryšys, technologinis, socialinis, komunikacinis, ir daugelis kitų sąveikumo rūšių ir sąsajų. Jei prie to pridėtume *govTech* sumanųjį valdymą ir kitas viešojo valdymo naujoves, pamatytume, kad numatomasis valdymas – natūralus šiuolaikinės valdymo raidos rezultatas, atliepiantis globaliųjų pokyčių slinktis. Metodologiškai vertinant, tai vis labiau išbaigta holistinė viešojo valdymo struktūra, kurioje didėja žmogaus ir žmogiškojo veiksnio svarba, dažnai įvardijama kaip socialinės ar pilietinės įtraukties didinimas.

Šios viešojo valdymo pokyčių tendencijos atsispindi supranacionaliniuose valdymo struktūrų pokyčiuose ir paradigmose. Informacinio pasaulio

struktūrinis atsikartojimas (fraktalumas) mažiau siais ir globaliais pavidalais leidžia diskutuoti apie daugiapakopį valdymą, kuriame „matrioškos“ principu visos valdžios tampa prieinamos ir lygiavertės visiems piliečiams. Šios problemos Europoje labai plačiai diskutuojamos jau kelis dešimtmečius, dar nesiryžtant imtis ryžtingų veiksmų. Svarbiausia tokių abejonių priežastis – didžiulės teisinės reformos įgyvendinimas ir neužtikrintumas dėl jos veikimo. Kita vertus, formuojasi pasaulinė „interneto valdžia“, kuri technologiškai keičia valdymo sąlygas, logiką ir net šiek tiek lemia tarpvalstybinius santykius.

Taigi, valstybės valdymo ir viešojo valdymo ateities analitika yra tik pradinės ekspertinio vertinimo ir politinių sprendimų rengimo fazės. Artimiausioje ateityje laukia daug didesnės apimties tyrimų ir pasirengimas ateities sprendimams.

Tačiau jau dabar akivaizdu, kad susiduriame su nacionalinio, o galbūt ir europinio masto problema – naujos kartos valstybės tarnybos profesiniais reikalavimais ir būtinybe iš esmės keisti valstybės tarnautojų ir net politikų kvalifikaciją. Šiame kontekste Seimo Ateities komitetas siektų atnaujinti jau diskutuotą viešojo valdymo akademijos idėją, per kurią pilietinės demokratijos tobulinimo formos įgytų inovatyvų turinį ateities sprendimų aplinkose.

Ataskaitoje pristatomu tyrimu siekta atskleisti Lietuvos gyventojų nuostatas, požiūrius ir elgseną, susijusius su jų įtraukimu ir įsitraukimu į viešąjį valdymą. Taip pat siekta atsakyti į klausimą, kiek Lietuvos gyventojai yra linkę įsitraukti į viešųjų sprendimų priėmimą ir naudotis jiems prieinamais instrumentais bei kokios to priežastys. Ataskaitoje supažindinama su globalinėmis piliečių įtraukimo į viešąjį valdymą tendencijomis bei gerąja patirtimi. Remiantis teorinėmis socialinio pasitikėjimo ir pasitikėjimo institucijomis, socialinio kapitalo bei svarstomosios demokratijos koncepcijomis, atlikta Europos socialinio tyrimo (EST) duomenų analizė. Lietuvos atvejo analizė atlikta su reprezentatyvia Lietuvos gyventojų imtimi, o Lietuvos atvejį lyginant su kitomis šalimis remtasi reprezentatyviomis tų šalių populiacijų imtimis. EST 10-osios bangos metu 2020 m. rugsėjo 18 d. – 2022 m. gegužės 25 d. 19-oje Europos valstybių buvo atlikta interviu su 33 351 respondentu, vyresniu nei 15 metų, Lietuvoje apklausti 1 835 gyventojai. Lietuvos atvejis buvo palygintas su kitomis Europos šalimis: Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Islandija, Italija, Juodkalnija, Kroatija, Norvegija, Nyderlandais, Portugalija, Prancūzija, Šiaurės Makedonija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Šveicarija ir Vengrija. Analizuotų duomenų pagrindu suformuluotos galimos Lietuvos piliečių į(s)itraukimo į viešąjį valdymą tobulinimo kryptys ir veiksmai, pateiktos atitinkamos rekomendacijos politikos formuotojams, apžvelgtos

Lietuvos gyventojų naudojimosi svarstomosios demokratijos instrumentais galimybės ir šių instrumentų diegimo poreikis bei įžvalgos dėl institucinės aplinkos palankumo ir tobulinimo Lietuvoje.

Atlikto tyrimo metu paaiškėjo, kad viešojo valdymo pažanga sunkiai įmanoma be sėkmingo piliečių įsitraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą. Pirmasis žingsnis siekiant didinti piliečių įsitraukimą galėtų būti vienos iš svarstomosios demokratijos formų – piliečių asamblėjos – institucionalizavimas Lietuvoje. Tačiau čia susiduriama su rimtu iššūkiu, nes nustatyta, kad Lietuvos gyventojų požiūriai ir nuostatos bei vertybės, kuriomis jie vadovaujasi, nėra palankūs gyventojų įsitraukimo į viešosios politikos procesus augimui ir tvarumui: pasitikėjimas savo gebėjimais veikti politiniame procese vertinamas prastai; labai menkai pasitikima pagrindinėmis šalies politinėmis institucijomis; parama demokratiniam režimui yra silpna; socialinis įsitraukimas per turimus socialinius tinklus taip pat nėra didelis; polinkis į saugumo vertybės akcentavimą rodo galimą uždaramą pokyčiams ir naujovėms, o itin menka orientacija į geranoriškumą ir visuomeniškumą bei stipri orientacija į turtą ir sėkmę trukdo visuomenės solidarumui ir demonstruoja menką socialinį kapitalą.

Ataskaitos pabaigoje suformuluoti trys piliečių į(s)itraukimo į viešąjį valdymą scenarijai: „Ryškiai spindinti žvaigždė“; „Žvaigždė rūke“ ir „Juodoji skylė“.

SUMMARY

The research presented in the report aimed to reveal the attitudes, beliefs and behavior of Lithuanian residents related to their inclusion and participation in public governance. The aim was also to answer the question, to what extent Lithuanian residents are inclined to get involved in public decision-making and use the instruments available to them, and what are the reasons for doing this. The report introduces global trends and best practices of citizens' inclusion in public governance. Based on the theoretical concepts of social trust and trust in institutions, social capital and deliberative democracy, an analysis of the European Social Survey (ESS) data was carried out. The analysis of the case of Lithuania was based on the representative sample of the Lithuanian population, and the comparison of the case of Lithuania with other countries was based on representative samples of the populations of those countries. During the 10th round of the ESS the interviews were conducted with 33,351 respondents over the age of 15 in 2020 September-May. 1,835 residents were interviewed in Lithuania. The case of Lithuania was compared with other European countries: Bulgaria, the Czech Republic, Estonia, Greece, Iceland, Italy, Montenegro, Croatia, Norway, the Netherlands, Portugal, France, North Macedonia, Slovakia, Slovenia, Finland, Switzerland and Hungary. Based on the data analyzed, possible directions and actions for improving the involvement of Lithuanian citizens in public governance have been formulated; also, relevant recommendations for policy makers have been presented. The possibilities of how Lithuanian citizens

could use the instruments of deliberative democracy and the need for implementing these instruments have been also reviewed, as well as insights about the need to implement these instruments and the suitability of the institutional environment in Lithuania.

Research showed that the progress in public governance is hardly possible without the successful involvement of citizens into public decision-making. The first step towards increasing citizens' inclusion and participation could be the institutionalization of one of the forms of deliberative democracy – citizens' assembly – in Lithuania. However, a serious challenge is that the beliefs, attitudes and values of the Lithuanian population are not conducive to the growth and sustainability of the population's involvement in public policy processes: confidence in one's abilities to act in the political process is rated poorly; trust in country's main political institutions is very low; support for the democratic regime is weak; social involvement through available social networks is also rather low; the tendency to emphasize the value of security shows possible opposition to changes and innovations, and the extremely low orientation towards benevolence as well as a strong orientation towards wealth and success hinders the solidarity of the society and exhibits low social capital.

At the end of the report, three scenarios of citizens' inclusion and participation in public governance have been formulated: "bright shining star"; "star in the fog" and "black hole".

„Tai klišė, kad stebuklingų kulkų nėra. Tačiau visi įrodymai sufleruoja, kad paprastų piliečių įtraukimas į demokratinį svarstymą <...> atneša mums daug daugiau demokratijos.“⁴

„Pradėkite diskusiją apie tai, kaip pasiekti, kad mūsų ateitis būtų tokia, kurioje svarbu ryšys, gerumas ir bendruomenė, o ne izoliacija, atsiskyrimas ir vienišumas.“⁵

Beprecedentis pokyčių tempas keičia ekonomiką, viešąjį valdymą ir visuomenę sunkiai nuspėjama linkme: iš esmės keičiasi žmonių gyvenimas, bendravimas ir darbo pobūdis, o tai neišvengiamai daro įtaką piliečių santykiams su valdžia. Sparčiai besivystanti piliečių ir kitų suinteresuotųjų šalių bendrabūvio ekosistema reikalauja iš valdžios geresnių veiklos rezultatų ir daugiau dėmesio jų lūkesčiams patenkinti. Tai savo ruožtu vyriausybės skatina suprasti, kad būtina diegti ir praktiškai išbandyti naujus viešojo valdymo būdus. Dauguma viešojo valdymo inovacijų yra pagrįstos piliečių dalyvavimo praktikomis, kai į viešųjų sprendimų priėmimą įtraukiami piliečiai, jų bendruomenės, verslas, akademinis sektorius ir kitos suinteresuotosios šalys.

Piliečių įtraukimas į viešojo valdymo procesus yra šių dienų neišvengiamybė, todėl kyla reikmė identifikuoti demokratinio valdymo inovacijų poreikį ir aplinkos joms diegti palankumą Lietuvoje.

Piliečių įsitraukimu ir dalyvavimu grindžiamos valstybės ir visuomenės raidos užtikrinimas įgyvendinant šalies ilgalaikius strateginius interesus per valstybės ir visuomenės raidos tendencijų modeliavimą, inovacijų ir technologinės pažangos plėtrą, valstybės modernizavimą ir strategines reformas yra pagrindinis Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto tikslas⁶. 2021 metų vasarį vykusiam forumo „Lietuvos intelektualinis savarankiškumas“

pastebėta, kad Lietuvos visuomenė yra fragmentuota, mažai diskutuojanti, politinės jėgos nuolat demonizuojamos, o visa tai signalizuoja apie pavojų demokratijai⁷. Po keleto mėnesių Seimo Ateities komitetas paskelbė pranešimą „Lietuvos ateities projektavimo iššūkiai“. Jame išklėta siekį atverti šalies „viešąją erdvę visuomeninėms diskusijoms, skirtingų pažiūrų piliečių polilogui apie Lietuvos Respublikos ir demokratijos būklę, tautos ir valstybės dabartį ir ateitį Europoje ir pasaulyje“⁸.

Vyriausybės strateginės analizės centras (STRATA) savo apžvalgoje „Lietuvos Respublikos ateities projektavimo iššūkiai. Kitų šalių ateities kūrimo ekosistemų analizė ir pradiniai siūlymai Lietuvai“ konstatuoja, kad sprendimų priėmėjai Lietuvoje nėra linkę puoselėti suinteresuotųjų šalių įtraukimo į sprendimų priėmimą ir grįžtamojo ryšio kūrimą kultūros, todėl valdžia yra raginama viešajame valdyme diegti bendrakūrybos⁹ prieigą, taip kurti galimybę atsižvelgti į piliečių valią „padarant Valsitybę kiekvieno jų „reikalu“ ir taip sudarant prielaidas atnaujinti visuomenės santykius, kurti tokią Valstybę, kuri atstovaus viešosios gerovės idėjai ir atsirems į piliečių pasitikėjimą“¹⁰.

Verta prisiminti pamatinį atstovaujamosios demokratijos principą, jog bet kokia valdžia kyla iš žmonių, o pagrindinis tokios demokratijos tikslas – deleguoti savo atstovus spręsti bendrus reikalus, arba, kitaip tariant, valdyti valstybę. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 straipsnyje

⁴ MosaicLab. *Free guide to deliberative democracy. What is deliberative democracy*: <https://www.mosaiclab.com.au/what-is-deliberative-democracy>

⁵ The Jo Cox Foundation. *Combating loneliness one conversation at a time: a call to action*, 2017: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/jcf/pages/164/attachments/original/1620919309/rb_dec17_jocox_commission_finalreport.pdf?1620919309

⁶ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto 2020–2021 m. darbo gairės, p. 1: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=b92476ef-0317-46cc-80f9-02eb-c26326b1>

⁷ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto Seimo I (rudens) sesijos darbo ataskaita. 2020 m. gruodžio 23 d. – 2021 m. kovo 9 d., p. 8: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=4ae9b412-66b8-4b08-bd5a-84cd6ec233ba>

⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas svarbiausiais valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimais. ATK Nr. 1 (II sesija). 2021 m. birželis, p. 18: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=2aeec805-b442-41e3-8013-72528edf65be>

⁹ Kartais vėrčiama ir „bendrakūra“.

¹⁰ STRATA. *Lietuvos Respublikos ateities projektavimo iššūkiai. Kitų šalių ateities kūrimo ekosistemų analizė ir pradiniai siūlymai Lietuvai*, 2021, p. 39: https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/Aktuali_informacija/Lietuva%202050/Lietuvos-ateities-projektavimo-ikiai.pdf

aiškiai pasakyta: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.“ O Konstitucijos 4 straipsnyje apibrėžta, kad „aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Būtent todėl labai svarbu į viešosios politikos procesus įtraukti, – arba, jei dar tiksliau, sugrąžinti, – žmogų, sugrąžinti pilietį.

Seimo Ateities komiteto pirmininko profesoriaus R. Lopatos teigimu, tiems, „kurie valstybę sieja ne tik su valdžia, bet ir su žmonėmis, kurie toje valstybėje gyvena, daugiau rūpi, kalbant apie ateitį, kaip labiau išlaisvinti žmonių iniciatyvą, padaryti piliečius vis mažiau priklausomus nuo valdžios sprendimų, padaryti piliečius valstybės savininkais. <...> Iš esmės svarstymai apie Lietuvos ateitį yra nuolatinės diskusijos apie Lietuvą kaip Respubliką ir demokratiją, kurioje teisė ir Konstitucija yra aukščiau visko, o Respublika – kaip kuo platesnė savivalda ir pilietinė visuomenė“¹¹. Simboliška ir prasminga atrodo ir tai, kad kaip vienas iš Seimo Ateities komiteto tikslų yra įvardijamas siekis būti parlamentarizmo forpostu¹², o 2021 metų gruodį Seimas priėmė šio komiteto parengtą rezoliuciją „Dėl Lietuvos skaitmeninės ateities transformacijos ir suvereniteto“. Joje, be kitų tikslų, numatyta siekti ir dalyvaujančios demokratijos, kuri didintų „skaidrumą ir aktyvesnį piliečių įsitraukimą į politinį gyvenimą“, plėtros¹³. Pilietinės visuomenės raida ir dalyvaujamoji demokratija matomos kaip vienos iš kritinių ateities temų apskritai¹⁴.

Šioje ataskaitoje pristatomo tyrimo metu analizuotos *Lietuvos gyventojų nuostatos, požiūriai ir elgsena, susiję su įsitraukimu į viešąjį valdymą*, siekiant atsakyti į klausimą, *kiek Lietuvos gyventojai yra linkę įsitraukti į viešąjį valdymą ir naudotis jiems prieinamais instrumentais bei kokios to priežastys*.

Remiantis teorinėmis socialinio pasitikėjimo ir pasitikėjimo institucijomis, socialinio kapitalo bei svarstomosios demokratijos koncepcijomis, atlikta Europos socialinio tyrimo duomenų analizė,

aptartos globalinės piliečių įtraukimo į viešąjį valdymą tendencijos. Ataskaitos pabaigoje identifiкуoti galimi Lietuvos piliečių įtraukimo į viešąjį valdymą scenarijai, aptartos galimos šios srities tobulinimo kryptys ir veiksmai, remiantis analizės rezultatais, pateiktos atitinkamos rekomendacijos politikos formuotojams, apžvelgtos Lietuvos gyventojų naudojimosi svarstomosios demokratijos instrumentais galimybės, šių instrumentų diegimo poreikis ir įžvalgos dėl institucinės aplinkos palankumo ir tobulinimo Lietuvoje. Lietuvos atvejis buvo palygintas su kitomis Europos šalimis: Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Islandija, Italija, Juodkalnija, Kroatija, Norvegija, Nyderlandais, Portugalija, Prancūzija, Šiaurės Makedonija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Šveicarija, Vengrija.

Ataskaitoje analizuotos esamos tiek piliečių įsitraukimo, tiek jų įtraukimo, tiek ir dalyvavimo praktikos bei mechanizmai, t. y. kiek piliečiai jaučiasi galintys įsitraukti į viešųjų reikalų tvarkymą, kiek noriai jie šiomis galimybėmis naudojasi ir kiek Lietuvoje jiems yra palanki aplinka tai daryti, kokios žmogiškosios vertybės, kuriomis vadovaujamasi, tikėtina, pasunkina ar palengvina šiuos procesus.

Šio tyrimo ataskaitos pavadinimą ir ateities scenarijų trajektorijas inspiravo Lietuvos ateities vizijos „Lietuva 2050“ kryptis „Šiaurinė žvaigždė Lietuva: kūrybingų žmonių valstybė, kurioje norisi gyventi“. Kaip viena iš Lietuvos ateities raidos kryptių išskiriama **demokratinė kultūra ir valdysena** – „piliečių kuriama demokratija, kur valstybės valdymas – atviras, pasitikėjimu grįstas, sutelkiantis bendriems tikslams“¹⁵. Ateities vizijoje numatoma, kad 2050-aisiais neliktų perskyros tarp piliečio ir valstybės, siekti didesnio piliečių susitapatinimo su valstybe per atsivėrimą ir glaudesnį bendravimą, stiprinti pasitikėjimą ir atsisakyti perteklinio valdžios reguliavimo¹⁶.

Kadangi valstybės ateities projektavimo procesas sunkiai atsiejamas nuo piliečių įtraukimo į viešojo valdymo sprendimų priėmimą, ateities ekosistema turėtų būti orientuojama į „gilesnius visuomeninius ryšius, apimančius pagrindinius komunikacinio proceso aktorius kaip keturypę spiralę – valdžią, pilietinę visuomenę, verslą, akademiją <...>,”

¹¹ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas svarbiausiais valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimais. ATK Nr. 1 (II sesija). 2021 m. birželis, p. 6–7.

¹² Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto 2020–2021 m. darbo gairės, p. 1. Žodis „parlamentas“ kildinamas iš prancūzų kalbos „parler“ – kalbėti, tartis, diskutuoti.

¹³ Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos skaitmeninės ateities transformacijos ir suvereniteto“. ATK Nr. 2 (III sesija). 2021 m. gruodis, p. 15: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=cb88034d-74e2-4497-bf96-cd807ace7816>

¹⁴ Ateities valdymas neapibrėžtumo sąlygomis. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas. ATK Nr. 4 (V sesija). 2022 m. gruodis, p. 17.

¹⁵ „Lietuva 2050“ vizijos ir strateginių ambicijų pasiūlymas konsultacijai su piliečiais, p. 7: <https://epilietis.lrv.lt/uploads/epilietis/documents/files/Lietuva%202050%20vizijos%20ir%20strateginiu%20ambiciju%20pirminis%20dokumentas%20viesosioms%20konsultacijoms.pdf>

¹⁶ Ten pat.

kai bendrai mąstoma, tariamasi, priimami sprendimai, atsižvelgiant į pilietinės visuomenės nuomonę ir prioritetus“¹⁷. Siekiant aukščiau minėtos valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2050“ ambicijos – Lietuvos kaip Šiaurinės žvaigždės, šalies ateities ekosistema su veiksnia pilietine visuomene gali prisidėti esmingai.

Šioje ataskaitoje analizuojami duomenys gali būti naudingi ir modernizuojant valstybės valdymo sistemą – dar viena Ateities komiteto veiklos kryptis¹⁸. Šiuo metu vykstanti reforma pradedama nuo Valstybės tarnybos įstatymo pataisų pagrindinį dėmesį sutelkiant į aukščiausio lygio vadovų grandies stiprinimą. Pažangių valstybių patirtis rodo, kad, siekiant veiksmingo valstybės valdymo, atliepiančio piliečių lūkesčius, reikėtų pradėti nuo apačios, t. y. nuo piliečių įtraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą, o kartu ir nuo valstybės tarnybos vaidmens, jos veiklos prasmės ir paskirties visuomenėje ir valstybėje permąstymo. Svarbu atminti tai, kad valstybės tarnyba veikia tam tikrame kultūriniame kontekste, kuris arba gali skatinti, arba gali

ir stabdyti reikiamus pokyčius. Ateities komitetas, konstatuodamas „kertinį kultūros kaip visuomenę siejančios vertybių, nuostatų, ženklų ir simbolių sistemos vaidmenį šalies ateities raidai“¹⁹, pabrėžia, kad tik „vertybinės pozicijos suteikia visuomenei tikslą, pasitikėjimą, gyvenimo prasmę, savo valstybės jausmą“²⁰. Pasak komiteto pirmininko R. Lopatos, Lietuva yra „vertybių bendrystės idėjos krizėje, <...> kuri neleidžia piliečiui jaustis dalimi kažko, kas supranta jo poreikius“²¹. Norint keisti tokią būklę, labai svarbu žinoti, kokiomis nuostatomis ir vertybėmis vadovaujasi dauguma piliečių ir kokios įtakos tai gali turėti valstybės ateičiai ir jos pažangai.

Dėstomojoje ataskaitos dalyje analizuojama, *kokia ir kiek palanki yra dabartinė Lietuvos išeities pozicija siekiant minėtos ambicijos, kokios yra tikėtinos priartėjimo prie Šiaurinės žvaigždės galimybės ir kokių veiksmų reikėtų imtis valdžiai, kad demokratinės kultūros ir valdysenos, neįmanomos be sėkmingo piliečių įsitraukimo į viešųjų reikalų tvarkymą, siekis neliktų tik deklaracija.*

¹⁷ Ateities valdymas neapibrėžtumo sąlygomis. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas. ATK Nr. 4 (V sesija). 2022 m. gruodis, p. 25.

¹⁸ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto 2020–2021 m. darbo gairės, p. 1.

¹⁹ Ateities valdymas neapibrėžtumo sąlygomis. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas. ATK Nr. 4 (V sesija). 2022 m. gruodis, p. 17.

²⁰ Ten pat.

²¹ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas svarbiausiais valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimais. ATK Nr. 1 (II sesija). 2021 m. birželis, p. 7.

1. Svarbiausių sąvokų apibrėžtys

Pastaruoju metu daugumoje demokratinų valstybių vis didesnis dėmesys skiriamas piliečių įtraukimui į viešąjį valdymą, arba plačiau – į viešųjų reikalų tvarkymą, o jeigu dar plačiau – į bendrą žmonių gyvenimo visuomenėje organizavimą, t. y. į politinių sprendimų priėmimą. Verta prisiminti, kad žodis „politika“ yra kildinamas iš graikų kalbos (Πολιτικά) ir siejamas su Aristotelium (384–322 m. pr. m. e.). Aristotelis politika vadino miesto, valstybės, t. y. polio, reikalų tvarkymą²². Minėto Antikos mąstytojo teigimu, žmogus iš prigimties yra politinis gyvūnas; tas, kas gyvena už polio ribų, yra arba žvėris, arba Dievas²³. Piliečius absoliučia prasme labiausiai apibrėžia dalyvavimas teisme ir valdyme, o kad būtų laimingi ir dorybingi, polio gyventojai turi dalyvauti valdyme. Taip pat būtina tobulinti polio organizavimo būdus, kad piliečiai „gerai gyventų“.

Šiais laikais daugumos valstybių valdymo forma yra respublika. Jos aukščiausias valdžios institucijas sudaro rinkėjų konkrečiam laikotarpiui deleguoti atstovai, o dauguma viešųjų sprendimų priimami atstovaujamosios demokratijos būdu. Šiame kontekste svarbu pastebėti, kad ir Seimo Ateities komiteto pirmininkas profesorius R. Lopata viešuose pasisakymuose dažnai akcentuoja respublikos sąvoką²⁴ – respublikos kaip viešosios gerovės idėją, „mūsų visų reikalą“²⁵. Pasak R. Lopatos, nors respublika, kaip politinė santvarka, ir užtikrina atstovavimą bei sukuria demokratijos procedūrų turinį, tačiau jos vaidmuo yra nutylėtas ir primirštas²⁶.

1.1. Piliečių įtraukimas ir įsitraukimas į viešąjį valdymą

Demokratinė politika yra neatsiejama nuo piliečių įtraukimo į politinių sprendimų priėmimą. Efektyviai veikiančiose politinėse sistemose tam

pasitelkiami tiek tradiciniai, tiek ir itin inovatyvūs būdai. Naujosios viešosios valdysenos plėtra lemia naują požiūrį į piliečių, jų bendruomenių ir viešojo sektoriaus santykius, kurie paremti ne hierarchija, o bendradarbiavimu ir lygiavertiškumu. Aktyvus piliečių įsitraukimas tvarkant viešuosius reikalus yra ypač svarbus ir reikšmingas dėl tokių priežasčių kaip demokratinio sprendimų priėmimo trūkumas įvairiuose viešojo valdymo lygmenyse, vis dažnėjančios ekonominės krizės ar senstanti visuomenė ir šių reiškinių keliama iššūkiai. Tas lemia inovatyvių piliečių įtraukimo būdų skirtinguose viešosios politikos sektoriuose poreikį²⁷.

Tiek mokslinėse, tiek praktinėse diskusijose apie piliečių dalyvavimą viešajame valdyme dažniausiai vartojamos tokios tarpusavyje susijusios, tačiau ne visai tapačios sąvokos kaip „piliečių įsitraukimas“²⁸ (angl. *engagement*), „piliečių įtraukimas“²⁹ (angl. *inclusion*) ar „piliečių dalyvavimas“³⁰ (angl. *participation*). Šioje tyrimo ataskaitoje daugiau ar mažiau analizuojamos visos minėtos kategorijos. Nors piliečių įsitraukimo ir dalyvavimo sąvokos dažnai vartojamos pakaitomis, tačiau jos nėra tapačios. Tiek piliečių dalyvavimo, tiek ir jų įsitraukimo pagrindinis tikslas yra piliečių ir valdžios bendradarbiavimo skatinimas ir viešųjų paslaugų bei politikos programų tobulinimas. Minėtos sąvokos labiausiai skiriasi dėl piliečių vaidmens įsivaizdavimo: kad piliečiai įsitrauktų, reikalingas aktyvus, tikslingas ir gerai apgalvotas dialogas tarp piliečių ir viešosios politikos sprendimų priėmėjų, o piliečių dalyvavimas priklauso tik nuo pačių piliečių³¹ (žr. 1 pav.).

Kai kuriuose šaltiniuose piliečių dalyvavimas ir įtraukimas išskiriami kaip nepriklausomos piliečių įsitraukimo dimensijos³². Piliečių įtraukimas sudaro sąlygas bendruomenei, dalyvaujančiai

²² Aristotelis. *Politika*. Vilnius: Pradai, 1997.

²³ Atkinson S. (red.). *Politika*. Vilnius: Alma littera, p. 41–41.

²⁴ Semantinė respublikos sąvokos kilmė – iš lotynų *res publico* – viešas arba liaudies reikalas, žr. Dementavičius J. *Valstybės samprata Lietuvoje: modernios lietuviškos politinės minties ištakos ir raida*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S). Vilniaus universitetas, 2012, p. 46: <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewitp5ingqz8AhXOwosKHevZB4gQFnoECAGQAQ&url=https%3A%2F%2Fpublications.vu.lt%2Fobject%2Felaba%3A2108389%2FMAIN&usg=AOvVaw1Cux58qoz0E3oAJQeBxT5>. Autorius taip pat pastebi, kad respublikos sąvoka dažnai linkstama grįsti demokratinį piliečių įtraukimą, pateikiama įdomi įžvalga, jog respublikos, kaip tam tikro politinio būvio, bendrabūvio interpretaciją galima įžvelgti ir Konstantino Sirvydo žodyne: respubliką jis įvardina *bindryste, wisatine, visiškyste*, greičiausiai pateikdamas savo sukurtus naujadarus, reiškiančius buvimą kartu, bendrabūvį, bendros politinės tikrovės kūrimą, visa ką aprėpiantį šios valdymo formos pobūdį, žr. *ten pat*, p. 48.

²⁵ Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto Seimo I (rudens) sesijos darbo ataskaita. 2020 m. gruodžio 23 d. – 2021 m. kovo 9 d., p. 8.

²⁶ *Ten pat*.

²⁷ Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R. Piliečių įtrauktis į viešąjį valdymą teorinės apibrėžtys. *Viešoji politika ir administravimas*, 2016, Nr. 16, p. 253–254.

²⁸ Kartais vėrčiama ir kaip „piliečių angažuotumas“, žr. Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R., 2016.

²⁹ Dažnai vėrčiama ir „įtrauktis“.

³⁰ Kartais vėrčiama „pilietinis“.

³¹ Lodewijckx L. *The difference between citizen engagement and participation*. „Citizenlab.co“ blogo įrašas, 2020-10-09: <https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement/what-is-the-difference-between-citizen-engagement-and-participation/>

³² Quick K., Feldman S. M. Distinguishing Participation and Inclusion. *Journal of Planning Education and Research*, 2011, Nr. 31(3), p. 272.

1 pav. Piliečių įsitraukimo ir dalyvavimo skirtumai

Šaltinis: adaptuota pagal Lodewijckx I. *The difference between citizen engagement and participation*. „Citizenlab.co“ blogo įrašas, 2020-10-09: <https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement/what-is-the-difference-between-citizen-engagement-and-participation/>.

Piliečių įsitraukimas (angl. *engagement*) = įtraukimas (angl. *inclusion*) + dalyvavimas (angl. *participation*)

apibrėžiant ir sprendžiant viešąsias problemas, atsirasti ir gyvuoti, tai labiau nuolatinis, tęstinis procesas, o dalyvavimas labiau susijęs su visuomenės indėliu į viešosios politikos programas ir turinį³³. Piliečių įtraukimas – tai valstybės, jos institucijų ir tarnautojų pastangos įtraukti piliečius, skatinti jų dalyvavimą viešajame valdyme³⁴.

Įsitraukti į viešųjų sprendimų priėmimą piliečiams dažnai padeda bendruomenės. Bendruomenių įsitraukimas į politinį procesą grindžiamas demokratine idėja, kad kiekvienas, kurį paveikė

ar gali paveikti konkreti problema, turinti įtakos bendruomenei, kuriai žmogus priklauso, turėtų galimybę dalyvauti tą problemą sprendžiant. Tai reiškia, kad visuomenės dalyvavimas gali turėti įtakos sprendimams, susijusiems su paslaugų teikimu, ateities vizijomis ir bendruomenių tvarumu. Nors nėra aiškiai sutariama dėl bendruomenės įsitraukimo apibrėžimo, o termino vartojimas neretai skiriasi (gali būti vartojamos konsultacijų, dalyvavimo, bendradarbiavimo, įgalinimo ir kitos panašios sąvokos), svarbiausia bendruomenių įsitraukimo dedamoji yra bendras sprendimų priėmimas³⁵.

³³ Ten pat.

³⁴ Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R., 2016, p. 258.

³⁵ What is Community Engagement?: <https://granicus.com/blog/what-is-community-engagement/>

Piliečiai, vyriausybės ir organizacijos bendradarbiauja tam, kad parengtų ir įgyvendintų tvarias savo bendruomenių ateities vizijas – valdžia turi išklausti bendruomenes, siekdama sukurti ilgalaikius tarpusavio santykius ir rasti tinkamiausius sudėtingų problemų sprendimus. Toliau gilinant šiuos santykius piliečių įtraukimas yra kritiškai svarbus.

Piliečių įsitraukimas skatina tvarių rezultatų siekį, tinkamiausių sprendimų paiešką ir didina pasitikėjimą valdžios institucijomis. Piliečių įsitraukimui būtina tikslinga ir gerai apgalvota piliečių, jų bendruomenių ir viešųjų sprendimų priėmėjų sąveika.

Pastaruoju metu viešajame sektoriuje vis dažniau pereinama nuo valdymo „iš viršaus į apačią“ prie labiau horizontaliai organizuotų valdymo būdų, kai į sprendimų priėmimo procesą įtraukiamos visos konkrečiu viešosios politikos sprendimu suinteresuotos šalys, pavyzdžiui, valdžios institucijos, verslo įmonės ir piliečiai³⁶. Pavyzdžiui, miesto valdžia gali pasinaudoti savo gyventojų žiniomis ir išmintimi vykdydama jų įtraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą iniciatyvas – svarbiausia čia idėja, jog piliečiams būtina suteikti tam tikrų galių priimti sprendimus, turinčius įtakos jų gyvenimui.

Dėmesys konkrečių bendruomenių narių gyvenimiškai patirčiai ir vietos problemų išmanymui yra labai svarbus ieškant tinkamiausių problemos sprendimo būdų ir darant tai kuo lanksčiau, taip pat tai yra iššūkis „iš viršaus į apačią“ požiūriui į viešųjų sprendimų priėmimą. Pagrįsdamas bendruomenės indėlio svarbą, piliečių dalyvavimas meta iššūkį linijiniam sprendimų priėmimui ir vienpusei valdžios ir piliečių sąveikai ir tuo skatina produktyvius ir ilgalaikius pokyčius pirmiausia per valdžios ir piliečių dialogą ir svarstomosios demokratijos elementus (plačiau žr. 1.3 poskyrį). Būtent todėl visuomenės dalyvavimas yra svarbus, net jei jis ir neturi tiesioginės įtakos politiniams sprendimams, nes kuriamos naujos lokalizuotos žinios, generuojančios informaciją, galinčią pakeisti valdžios politikos darbotvarkę. Bendruomenių įsitraukimas šio proceso dalyviams suteikia reikalingos informacijos, kad jie prasmingai įsitrauktų į viešųjų

klausimų svarstymą, ir grįžtamuju ryšiu parodo, kaip jų indėlis veikia atitinkamus sprendimus. Toks įsitraukimas ir ateityje kurs ir palaikys ryšius tarp bendruomenių ir valdžios³⁷.

Piliečių įsitraukimas apima dvipusį santykį tarp piliečių ir valdžios. Impulsas dalyvauti gali kilti tiek iš pačios visuomenės, tiek ir pati valdžia turi tinkamai į jį reaguoti: ne neigti, ne ignoruoti ir ne slopinti jį, o pastebėti, skatinti, pastiprinti ir puoselėti.

T. L. Cooperis, T. A. Bryeris ir J. W. Meekas³⁸, akcentuodami į pilietį orientuoto (angl. *citizen-centered*) viešojo valdymo svarbą šiuolaikinėse demokratijose, išskiria šiuos sėkmingo ir efektyviai funkcionuojančio piliečių įsitraukimo veiksnius: valdžios pasitikėjimas piliečiais, pilietinis veiksmingumas (angl. *citizen efficacy*), piliečių pasitikėjimas valdžia, piliečių kompetencija, valdžios atliepiamumas (angl. *responsiveness*) ir vyriausybės legitimacija.

Piliečių įsitraukimas yra dvikryptis ir bendradarbiavimas tarp piliečių ir valdžios grįstas procesas – svarbus tiek piliečių skiriamas dėmesys ir dedamos pastangos, tiek ir valdžios atstovų tinkamas nusiteikimas ir požiūris bei realūs dalyvavimą skatinantys veiksmai.

Valdžiai gyvybiškai svarbu pasitikėti savo piliečiais ir vadovautis principu, kad jie yra lygiaverčiai viešojo valdymo dalyviai ir geba tą tinkamai daryti, taip pat labai svarbu ugdyti piliečių kompetencijas dalyvauti priimančioms viešosios politikos sprendimus. Savo ruožtu piliečiams svarbu jausti, kad valdžia jiems sudaro galimybes įsitraukti, kad jie gali turėti įtakos su jais susijusiems sprendimams, kad valdžia atsiliepia į jų pastangas įsitraukti³⁹. Piliečių dalyvavimas paprastai laikomas itin svarbiu pilietiškumo ir demokratinio sprendimų priėmimo elementu. Daugelis teoretikų teigia, kad piliečių dalyvavimas turi teigiamą poveikį demokratijos kokybei: gausina žinias apie sprendžiamas problemas, stiprina pilietinius įgūdžius ir visuomenės

³⁶ Lodewijckx I. *The difference between citizen engagement and participation*. „Citizenlab.co“ blogo įrašas, 2020-10-09: <https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement/what-is-the-difference-between-citizen-engagement-and-participation/>

³⁷ What is Community Engagement?: <https://granicus.com/blog/what-is-community-engagement/>

³⁸ Cooper T. L., Bryer T. A., Meek J. W. Citizen-Centered Collaborative Public Management. *Public Administration Review*. 2006, Nr. 66, p. 79.

³⁹ Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R., 2016, p. 257.

įsitraukimą bei didina paramą ir pritarimą priimamiems sprendimams⁴⁰.

Piliečių įsitraukimui įvertinti siūloma taikyti šias penkias dimensijas⁴¹:

1. *Kas ir kiek įtraukiama*: dalyvavimo apimtys, gy-
lis ir įvairovė.
2. *Kas inicijuoja įsitraukimą*: valdžia ar piliečiai.
3. *Koks įtraukimo tikslas*: viešosios politikos for-
mavimas ar įgyvendinimas.
4. *Kuriuo valdžios lygmeniu įtraukiama*: vietos, re-
gioninės ar centrinės valdžios.
5. *Kaip įtraukiama*: konfrontacija ar bendradarbia-
vimu grįsti būdai.

Piliečių įtraukimas į viešųjų sprendimų priėmi-
mą yra naudingas šiais aspektais⁴²:

- Tai naudinga demokratijai: veda prie kokybiš-
kesnio ir demokratiškesnio politikos formavi-
mo proceso – jis tampa skaidresnis, įtraukes-
nis, labiau legitimus ir garantuojantis didesnę
atskaitomybę piliečiams. Piliečių dalyvavimas
didina visuomenės pasitikėjimą valdžia ir de-
mokratija, suteikdamas piliečiams vaidmenį
priimant viešuosius sprendimus.
- Tai naudinga politikams, veikia įstatymų,
paslaugų ir projektų kokybę: leidžia pasiekti
geresnių politikos rezultatų, kai atsižvelgia-
ma į piliečių patirtį ir žinias, kurios pasitel-
kiamos svarbiausiems piliečių poreikiams
patenkinti. Viešosios politikos, įstatymų ir
paslaugų kokybė gerėja, atitinkami projektai
nuodugniai ir išsamiai apsvarstomi, įgyven-
dinami ir įvertinami remiantis patikimesniais
įrodymais ir labiau pagrįstais pasirinkimais.
Inovatyvios piliečių idėjos taip pat turi įtakos
tokių sprendimų kokybei ir dėl to labiau apsi-
moka ir ekonomine prasme.
- Tai naudinga dėl įtraukties ir įvairovės: pilie-
čių dalyvavimas gali padaryti viešąjį valdymą
ir sprendimų priėmimą įtraukesnį atverda-
mas duris įvairesnėms ir dažnai negirdimoms
visuomenės grupėms. Sudarydama galimy-
bes dalyvauti, valdžia gali įtraukti vadinamo-
sios tyliosios daugumos balsą ir tokiu būdu
stiprinti atstovavimą atskirtyje esančioms
grupėms (pavyzdžiui, žmonėms su negalia,

migrantams, seksualinėms ir kitokioms ma-
žumoms). Piliečių dalyvavimas tokiu būdu
tampa kovos su atskirtimi ir marginalizacija
įrankiu. Tai savo ruožtu lemia geresnę poli-
tinių sprendimų ir viešųjų paslaugų kokybę,
kuria priklausymo jausmą ir skatina socialinę
sanglaudą.

- Tai naudinga legitimacijai ir palengvina po-
litikos įgyvendinimą: piliečių įtraukimas į
sprendimų priėmimo procesą gerina visuo-
menės supratimą apie politikos rezultatus ir
skatina jų panaudojimą. Piliečių dalyvavimas
leidžia visuomenei sekti viešosios politikos
procesą, jį suprasti, daryti jam įtaką ir matyti,
kaip gimsta viešieji sprendimai, o tai stipri-
na sudėtingų pasirinkimų teisėtumą piliečių
akyse. Piliečiams galimybių dalyvauti suteiki-
mas taip pat yra naudingas bendrai demokra-
tinio proceso legitimacijai, nes rodo pilietinę
pagarbą ir kuria tarpusavio pasitikėjimu grįs-
tus santykius.

Kad piliečių dalyvavimas būtų prasmingas ir pa-
siektų pagrindinį jam keliamą tikslą – įsiklausyti į
piliečių lūkesčius, valdžiai rekomenduojama vado-
vautis šiais principais⁴³:

- *Orientacija į sprendimą* – žmonės sutelkiami
tam, kad būtų priimami jiems kuo priimtines-
ni ir labiau pagrįsti sprendimai.
 - *Orientacija į tikslą* – numatyti aiškūs uždavi-
niai, tikslai ir akcentai.
 - *Vertybinis pagrindas* – piliečiams sudaro-
mos galimybės suprasti, kas jiems iš tiesų yra
svarbu.
- Piliečių įtraukimas taip pat gali būti naudingas
tiek valdžios institucijoms, tiek ir įvairioms suinter-
esuotosioms šalims, nes⁴⁴:
- Padeda spręsti problemas arba tvarkytis
su tokiais situacijomis kaip visuomenės
problemos, kurias reikia atidžiai apsvarsty-
ti iš įvairių perspektyvų; egzistuojantis idė-
jų ir galimų sprendimų vakuumas; poreikis
spręsti sudėtingas problemas, dėl kurių bū-
tini pagrįsti vieši sprendimai; ilgalaikių pla-
nų rengimas.

⁴⁰ Michels A. Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*. 2011, Nr. 77(2), p. 275.

⁴¹ Cooper T. L., Bryer T. A., Meek J. W., 2006, p. 84–85.

⁴² OECD. Engaging Citizens in Cohesion Policy. DG REGIO and OECD Pilot Project Final Report. *OECD Public Governance Working Paper No. 50*, 2022, p. 10–11: <https://www.oecd.org/belgium/engaging-citizens-in-cohesion-policy-486e5a88-en.htm>

⁴³ McCallum C. S. *Emotion, Outrage and Participation*. International Association for Public Participation (IAP2), 2009: <https://slideplayer.com/slide/13544684/>

⁴⁴ OECD. Engaging Citizens in Cohesion Policy. DG REGIO and OECD Pilot Project Final Report, 2022, p. 11.

- Padeda suprasti gilumines priežastis, priimti geresnius sprendimus, parengti ir įgyvendinti projektus, tenkinančius piliečių poreikius, o ypač kaip būdas rinkti informaciją, duomenis ir įvertinti visuomenės nuomonę; kaip galimybė pasinaudoti kolektyviniu intelektu bendrai ieškant sprendimų, tobulinant ar kuriant viešąsias paslaugas ar projektus (angl. *co-creation*); kaip mechanizmas, skirtas grįžtamajam ryšiui gauti iš visuomenės apie siūlomus sprendimus, pavyzdžiui, teisės aktų projektus arba planus; kaip priemonė pritaikyti ir kurti viešąsias paslaugas, atitinkančias realius piliečių poreikius ir lūkesčius; kaip būdas įtraukti piliečius ir suinteresuotąsias šalis į politikos, projektų bei tyrimų įgyvendinimą.

EBPO nurodo šiuos dešimt atviro ir įtraukaus viešosios politikos formavimo principų:

1. Įsipareigojimas.
2. Teisės.
3. Aiškusumas.
4. Laikas.
5. Įtraukimas.
6. Išteklių.
7. Koordinavimas.
8. Atskaitomybė.
9. Vertinimas.
10. Aktyvus pilietiškumas.

Aukščiau pateikti EBPO nurodyti atviro ir įtraukaus viešosios politikos formavimo principai⁴⁵ paremti tokiomis būtinomis atviros valdžios komponentėmis kaip skaidrumas, integralumas (angl. *integrity*), atskaitomybė ir suinteresuotųjų šalių dalyvavimas. Dvi iš šių komponentių implikuoja, kad institucijos, besivadovaujančios atviros valdžios principais, turėtų suteikti visoms suinteresuotosioms šalims, įskaitant piliečius, „lygias ir teisingas galimybes būti informuotiems ir kad su jais būtų konsultuojamasi, aktyviai įtraukti juos į visus politikos ciklo etapus“, taip pat „skatinti novatoriškus veiksmingo bendradarbiavimo su suinteresuotosiomis šalimis būdus siekiant sulaukti idėjų ir kartu kurti sprendimus“⁴⁶.

Piliečiams įsitraukimas į viešųjų sprendimų priėmimą gali reikšti tai, jog⁴⁷:

- Jie priima sprendimus, turinčius įtakos jų pačių gyvenimui: sprendimai, kuriuos kiekvieną dieną priima politikai ir valstybės tarnautojai vietos, regioniniu ir nacionaliniu lygiu, daro tiesioginį poveikį piliečių kasdienybei ir ateičiai. Kai kurie iš tų sprendimų gali turėti labai svarbų asmeninį poveikį (pavyzdžiui, dėl išsilavinimo, kaimynystės ar mokesčių). Priiman tieji viešuosius sprendimus stengiasi parinkti geriausius įmanomus variantus, tačiau jie ne visada mato visą situacijos vaizdą ir nenumano, kaip šie sprendimai paveiks skirtingus žmones. Būtent todėl piliečiams svarbu pasinaudoti dalyvavimo galimybėmis priimant tuos sprendimus, kurie gali turėti įtakos jų bendruomenėms. Tik dirbdami piliečiai gali priimti geriausius įmanomus sprendimus visiems, nes tai leidžia pasinaudoti kolektyviniu intelektu.
- Tai yra galimybė išmokti naujų dalykų ir išsiugdyti naujų įgūdžių: įsitraukus į pilietinio dalyvavimo veiklas, atsiveria galimybės patirti ką nors naujo ir prasmingo, susitikti su kitais savo bendruomenės nariais, kartu mokytis įvairių dalykų klausant skirtingų ekspertų, turint galimybę iš arti patirti, kaip priimami viešieji sprendimai. Tai taip pat yra galimybė įgyti naujų įgūdžių, ypač tokių, kurie yra susiję su demokratiniu veiksmumu (angl. *fitness*), gebėjimu imtis aktyvaus piliečio vaidmens. Pavyzdžiui, tokių kaip empatija, aktyvus klausymasis, svarstymai ir kritinis mąstymas.
- Tai sukelia savirealizacijos ir pasididžiavimo jausmą: darbas su kitais padeda generuoti idėjas ir leidžia priimti geresnius sprendimus, kurie teigiamai paveiks piliečių bendruomenę, miestą ar šalį, o tai yra labai rimta ir atsakinga užduotis. Atsižvelgti į kiekvieno poreikius ir ieškoti bendro sprendimo nėra lengva užduotis, tačiau tai suteikia daug džiaugsmo, kai yra įgyvendinama. Ne dažnai piliečiai turi galimybę dalyvauti veikloje, taip glaudžiai susijusioje su bendruoju gėriu. Kai tai nutinka, tai yra ta patirtis, kurią reikia branginti.

⁴⁵ OECD. *Recommendation of the Council on Open Government*, 2017: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0438>

⁴⁶ OECD. *Engaging Citizens in Cohesion Policy*. DG REGIO and OECD Pilot Project Final Report, 2022, p. 11–12.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 12.

Piliečių dalyvavimą galima apibrėžti kaip piliečių prieigą prie informacijos; įtaką priimant viešosios politikos sprendimus ir juos įgyvendinant; dalyvavimą demokratinuose procesuose – individualiai arba kaip organizuotų grupių daliai – tiek komunikuojant, tiek ir viešais veiksmais (įskaitant rinkimų kampanijas ir rinkimus), kai viešieji interesai vyrauja lyginant su privačiais; įsitraukimą į politinį procesą ir darbą bendruomenės labui; priemonę pasitikėjimui institucijomis užtikrinti, nes piliečių dalyvavimu yra artikuliuojami piliečių poreikiai ir užtikrinama valstybės pareigūnų atskaitomybė⁴⁸. Piliečių dalyvavimo samprata, kaip pagrindinė dalyvavimo dedamoji, yra grindžiama normatyvine prielaida, kad bet kokios ekonominės, valdymo ir kitos socialinės sistemos efektyvumas bei demokratinų politinių sistemų teisėtumas priklauso nuo visuomenės įsitraukimo ir dalyvavimo, o nėra tiesiogiai ir išimtinai priklausomas nuo sistemos generuojamų rezultatų.

Terminu „pilietinis dalyvavimas“ apibūdinami įvairūs būdai, kuriais visuomenė gali dalyvauti politinės bendruomenės sprendimų priėmimo procese. Demokratija yra laikoma politiniu režimu, leidžiančiu piliečiams dalyvauti efektyviausiai, nes demokratiniai režimai remiasi politinių institucijų (partijų, parlamentų, vietos valdžios ir kt.), žmonių sąveikos ir bendradarbiavimo principu⁴⁹. Piliečių dalyvavimas užtikrina žmonių, disponuojančių įvairiais informacijos šaltiniais ir turinčių skirtingus interesus, įtraukimą į visuomenės viešojo valdymo sprendimų priėmimą. Plačios ir intensyvios viešos diskusijos skatina kritišką įvairių moralinių idėjų vertinimą, suteikia svarbios ir naudingos informacijos sprendimus priimančioms asmenims. Dėl to piliečių įsitraukimas prisideda prie demokratijos kokybės.

R. A. Dahlis⁵⁰ suformavo institucinį dalyvavimo modelį, dalyvavimą susiejantį su politinių institucijų struktūra. Jo teigimu, politikos veikėjai racionaliai apskaičiuoja, kada ir kur panaudoti savo ribotus išteklius (pavyzdžiui, pinigus, laiką, *know-how* ir pan.), siekdami platesnių kolektyvinių tikslų viešojoje srityje. Asmenų įsitraukimą į viešųjų reikalų tvarkymą lemia jų individualus skonis ir preferencija politiniam veikimui, o ne kitoms socialinėms

veikloms. Institucinis dalyvavimo modelis apsiriboja klausimais, kurie kelia rūpesčių asmenims, ir juo daroma prielaida, kad žmonių dalyvavimo mastas ir būdai yra gana riboti. Tačiau šis modelis taip pat teigia, kad pliuralistinės demokratijos sąlygos leidžia žmonėms dalyvauti tvarkant viešuosius reikalus daugiau ar mažiau vienodomis sąlygomis⁵¹. Toks požiūris į demokratiją yra instrumentinis, nes tarp skirtingų grupių vyksta savotiškas derybų procesas.

1.2. Pasitikėjimas ir socialinis kapitalas

Piliečių įsitraukimas į viešąjį valdymą reiškia domėjimąsi viešosios sferos temomis ir aktyvumą tuo pačiu metu ir socialinėje sferoje. Jis apima asmenų priklausymą įvairioms socialinėms grupėms ar asociacijoms ir aktyvų veikimą jose. Piliečių įsitraukimas grindžiamas tiesiogine žmonių sąveika ir bendravimu realioje aplinkoje (pavyzdžiui, kaimynų bendruomenėse, klubuose, mokyklose, bažnyčiose ir pan.). Kaip pastebėjo R. Putnamas⁵², „be bendravimo akis į akį, be tiesioginio grįžamojo ryšio, nesant reikalo stengtis įvertinti savo nuomonę kitų piliečių akimis, mums <...> lengviau demonizuoti tuos, kurie su mumis nesutinka“. Tačiau piliečių įsitraukimo sąveikos paprastai neperauga į sofistikuotas politines diskusijas apie visos bendruomenės ateitį – pokalbiai ir sąveikos čia dažniausiai susijusios su kasdienio gyvenimo problemomis ir bendruomenės rutina⁵³. Pilietinis įsitraukimas skatina socialinių tinklų kūrimą, gerina bendradarbiavimo įpročius, tarpasmeninį pasitikėjimą ir abipusiškumo normas, kurios dar labiau prisideda prie vadinamojo socialinio kapitalo, arba bendrojo socialinio pasitikėjimo, kuris dažniausiai matuojamas pasitikėjimu valstybės institucijomis ir žmonėmis apskritai. Natūraliai atsitinka taip, kad socialinio kapitalo kiekis yra proporcingas politinių diskusijų bendruomenėse kokybei ir bendram pilietiniam veikimui. R. Putnamas⁵⁴ pastebi, kad „ekonomine kalba – socialinis kapitalas mažina sandorių kaštus ir palengvina kolektyvinio veikimo dilemas“. Paminėtina ir tai, kad pastaruoju metu šiuolaikinėse visuomenėse stebima socialinio kapitalo mažėjimo tendencija.

⁴⁸ Matonyte I. Civic Participation. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 249–255). Thousand Oaks, CA: Sage 2011.

⁴⁹ *Ten pat.*

⁵⁰ Dahl R. A. Preface to Democratic Theory. Chicago: University of Chicago Press, 1956.

⁵¹ Matonyte I., 2011.

⁵² Putnam R. D. *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster, 2000, p. 341–342.

⁵³ Matonyte I., 2011.

⁵⁴ Putnam R. D., 2000, p. 346.

R. Putnamas sukūrė socialinio kapitalo įvertinimo indeksą. Jį sudaro dalyvavimas pilietinėje ir politinėje veikloje, įskaitant narystę grupėse, dalyvavimą viešuose susirinkimuose vietos ir mokyklos reikalais, tarnybą organizacijos pareigūnu ar komiteto nariu, dalyvavimą klubų susirinkimuose, savanorišką darbą ir darbą bendruomenės labui, bendravimą su draugais, socialinį pasitikėjimą, aktyvumą rinkimuose ir ne pelno organizacijų paplitimą. Šie formalūs ir neformalus piliečių dalyvavimo ir socialinio pasitikėjimo rodikliai yra glaudžiai tarpusavyje susiję.

Socialinis kapitalas kartais apibūdinamas kaip „paslėptasis tautų turtas“. Jis gali būti susaistantis (angl. *bonding*), kai pažįstamus žmones ir gimines sieja stiprūs emociniai saitai, ir sujungiantis (angl. *bridging*), kai susiburia silpnais saitais susiję nepažįstami žmonės, turintys bendrų pragmatinių interesų.

Didelis socialinis kapitalas yra veiksmingai funkcionuojančios demokratijos pagrindas.

Piliečių nuostatas valstybės atžvilgiu geriausiai atskleidžia pasitikėjimas valdžios institucijomis ir valstybės politika. Pasitikėjimas institucijomis (dar vadinamas instituciniu pasitikėjimu) yra žmonių pasitikėjimas konkrečiomis valdžios institucijomis, pavyzdžiui, parlamentu, vyriausybe, teismais, gydymo ar švietimo įstaigomis ir pan.⁵⁵ R. Ingleharto⁵⁶ teigimu, pasitikėjimas institucijomis reikšmingai prisideda prie demokratinų vertybių formavimosi ir piliečių įsitraukimo į politinį gyvenimą.

Su politiniu pasitikėjimu siejamos tokios sąvokos kaip „pilietiškumas“, „dalyvavimas“, „visuomenės gerovė“, „politinė tolerancija“, „kompromisas“. Pasitikėjimas valdžios institucijomis yra socialinio kapitalo šaltinis, kadangi skatina ir palengvina piliečių ir valdžios bendradarbiavimą tvarkant viešuosius reikalus. Vyraujantis nepasitikėjimas valdžios institucijomis ir politikais gali kliudyti didesniai piliečių įsitraukimui į sprendimų priėmimą. Tačiau, savo ruožtu, valdžios institucijos,

kuriomis piliečiai nepasitiki, negali suteikti jiems didesnės laisvės veikti⁵⁷. Socialinis kapitalas yra apskritai suvokiamas kaip demokratijos veiksmingumo garantas⁵⁸.

1.3. Svarstomoji demokratija

Liberalios atstovaujamosios demokratijos kaip šiulaikiniame pasaulyje funkcionuojančių demokratijų normos paplitimas paskatino kai kuriuos analitikus sutelkti dėmesį į tam tikrus probleminius šio valdymo būdo aspektus ir rezultatus bei pasiūlyti juos ištaisyti. Minties kryptis (ji dažnai vadinama skirtingai, pavyzdžiui, komunikacine arba diskursyvine) geriausiai žinoma kaip **svarstomosios demokratijos**⁵⁹ (angl. *deliberative democracy*) teorija. Svarstomosios demokratijos šalininkai atkreipia dėmesį į tai, kad dvi liberalizmo ir demokratijos idėjos, kurios yra sujungtos liberaliosios demokratijos idėjos, iš tikrųjų slepia konfliktus⁶⁰. Nors liberalizmo kartiniai akmenys yra pliuralizmas, individualizmas ir laisvė, esminiai demokratijos principai apima vienybę, bendruomenę ir lygybę. Pirma, kyla konfliktas tarp pliuralizmo akcentavimo liberalizme ir esminio socialiai ir politiškai vieningos visuomenės demokratijoje poreikio; antra, nors individualizmas yra ontologinis liberalizmo pamatas, demokratija reikalauja bendruomeniškumo; ir, galiausiai, laisvė, tokia svarbi liberaliajai idėjai, ir lygybės principas, neatsiejamas nuo demokratinės minties, gali būti vertinami kaip prieštaraujantys vienas kitam⁶¹. Demokratijose sprendimai priimami balsuojant, o kadangi balsavimas yra agreguotas veiksmas, taip pat neatspindi mažumos lūkesčių, jis nereiškia bendro visų piliečių sutarimo. Tad svarstomosios demokratijos idėja paremta prielaida, kad laisvos ir atviros lygių piliečių diskusijos turėtų būti tęsiamos tol, kol atsiras bendruomenės sutarimas. Šio proceso metu (jis gali būti vadinamas praktiniu samprotavimu) jo dalyviai siūlo idėjas ir teikia pasiūlymus, kaip geriausiai išspręsti esamas problemas, patenkinti bendruomenės poreikius ir pan. Kiekvienas pateikia argumentų, kad įtikintų kitus priimti jo pasiūlymus, o galiausiai pasiekiamas sutarimas.

⁵⁵ Žr. pvz. Sztompka P. *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999; Žiliukaitė R. Pasitikėjimas: nuo teorinių išvalgų empirinės analizės link. Kn. *Kultūrologija. Kultūra globalizacijos sąlygomis. Straipsnių rinkinys*, S. Juknevičius (sud.). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 205–252.

⁵⁶ Inglehart R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

⁵⁷ Žiliukaitė R., 2006, p. 217.

⁵⁸ Žiliukaitė R. Socialinis kapitalas ir demokratijos veiksmingumas. *Kultūrologija*, 2004, Nr. 11, p. 42–54.

⁵⁹ Kartais dar vėčiama „patariamoji demokratija“ ar „svarstymų demokratija“.

⁶⁰ Turan I. *Democracy, Types of*. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 583–595). Thousand Oaks, CA, 2011: Sage.

⁶¹ *Ten pat*.

Remiantis svarstomosios demokratijos idėja, demokratinis procesas visų pirma yra problemų, nesutarimų, išreikštų poreikių ir interesų aptarimas, kai dialogo būdu kiekvienas apsvarsto ir kritikuoja kitų pasiūlymus ir argumentus.

Kad demokratija galėtų veikti, piliečiai turi pasiūlyti atsakomybę, priimti įsipareigojimą spręsti savo kolektyvines problemas viešai diskutuodami ir viešo svarstymo būdą priimti kaip teisėtą. J. Habermasas⁶² teigė, kad sėkmingas svarstomosios demokratijos veikimas grindžiamas šiais postulatais:

1. Svarstymas vyksta argumentuojant. Šalys, kurios pateikia ir kritiškai įvertina pasiūlymus, keičiasi informacija.
2. Visi asmenys, kuriems sprendimas turi įtakos, turi galimybę dalyvauti diskusijoje. Iš esmės niekas negali būti pašalintas iš viešų svarstymų.
3. Svarstymai vyksta be išorinės ir vidinės prievartos, paneigiančios dalyvių lygybę.
4. Svarstymais siekiama racionaliai pagrįsto susitarimo. Jie gali būti nutraukti ir atnaujinti bet kuriuo metu.
5. Tikimasi, kad prieš svarstymą šalių turėtos nuostatos ir preferencijos išklauius argumentų pasikeis.

Svarstomosios demokratijos teorija davė pradžią ir svarstomojo politikos formavimo principui. Svarstomoji demokratija pagrįsta diskusijomis ir įtikinėjimu, kad šio proceso dalyviai turi ginti ir kritikuoti teikiamus pasiūlymus, aiškiai motyvuodami, kuriuos, jų manymu, reikėtų priimti. Tokiu būdu vieša diskusija gali pakeisti proceso dalyvių preferencijas, dauguma yra linkusi eiti į kompromisus su mažuma, o įvairaus socialinio statuso piliečių įtraukimas į viešą diskusiją maksimaliai didina socialinį mokymąsi⁶³. Svarstomojo politikos formavimo tikslas yra preferencijų transformacija, o ne paprastas preferencijų agregavimas, valdymo procesuose išplečiant svarstymo, pagrįsto tokio normomis kaip argumentavimas, viešumas, bendras problemų sprendimas ir įtraukus dalyvavimas, vaidmenį.

Svarstomojo politikos formavimo būdu siekiama priimti politinius sprendimus, kurie būtų ir

demokratiškai teisėti, ir techniškai pagrįsti. Skirtingai nuo tradicinių hierarchinių administracinių sprendimų priėmimo formų, svarstomieji horizontalūs metodai yra lankstesni ir labiau pagrįsti. Piliečiai pateikia savo idėjas ir pademonstruoja savo nuostatas kitiems piliečiams, kad jos būtų apsvarstytos ir sulauktų argumentuotos kritikos, todėl yra mažesnė tikimybė, kad savanaudiški ar prastai apgalvoti pasiūlymai po plačios diskusijos bus priimtini vystyti toliau. Atkreiptinas dėmesys, kad viešas pasiūlymų svarstymas reikalauja nemažai laisvės ir lygybės: visų, kuriems turi įtakos sprendimas, įtraukimo, esminės politinės lygybės, įskaitant lygias galimybes dalyvauti svarstant, lygybės priimant sprendimus ir nustatant darbotvarkę, laisvo ir atviro keitimosi informacija ir priešasčių bei sąlygų, garantuojančių nagrinėjamos problemos ir kitų nuomonės supratimą, užtikrinimo⁶⁴.

Siekis pritaikyti tokius viešųjų svarstymų principus praktikoje davė pradžią viešųjų konsultacijų metodams, kurie neapsiriboja vien tuo, kad valdžios institucijos tik formaliai įtraukia atskirus piliečius ar įmones į viešosios politikos sprendimų priėmimą. Atvirkščiai, jų tikslas yra užtikrinti aukštos kokybės dialogu tarp dalyvių paremtus svarstymus. Šie metodai apima Danijoje pirmąkart surengtas konsensuso konferencijas, J. Fishkino⁶⁵ sumanytas konsultacines nuomonės apklausas, bendradarbiaujančiojo valdymo schemas, kuriose dalyvauja daug suinteresuotųjų šalių, ir piliečių žiuri.

Svarstymas – tai ilgas ir kruopštus apmąstymas arba diskusija. Kai šis žodis vartojamas kartu su terminu „demokratija“, svarstymas reiškia, kad dalyviai apsvarsto svarbius faktus iš įvairių požiūrio taškų, kalbėdamiesi su kitais kritiškai apgalvoja galimus pasirinkimus, taip praplėsdami savo požiūrį, nuomonę ir supratimą. Norint užtikrinti tokių svarstymų proceso vientisumą, būtina atsitiktinė ir reprezentatyvi šio proceso dalyvių atranka⁶⁶.

Svarstomoji demokratija – tai žmonių (piliečių, gyventojų, paveiktų asmenų) priartinimas prie valstybės valdymo reikalų ir viešųjų sprendimų priėmimo. Svarstomoji demokratija akcentuoja informacijos apdorojimą (prasmę ir prasių kūrimą), taip pat keitimąsi informacija ir skatina žmones kritiškai pasverti, išbandyti ir susidoroti su įvairiomis galimomis sprendimo alternatyvomis,

⁶² Habermas J. *Between facts and norms*. Cambridge, UK: Polity Press, 1996.

⁶³ Hunold C. *Deliberative Policy Making*. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 552–554). Thousand Oaks, CA, 2011: Sage.

⁶⁴ *Ten pat.*

⁶⁵ Fishkin J. *Bringing Deliberation to Democracy: The British Experiment*. *The Good Society*, Nr. 3(5), 1995, pp. 45–49.

⁶⁶ MosaicLab. *Free guide to deliberative democracy. What is deliberative democracy*: <https://www.mosaiclab.com.au/what-is-deliberative-democracy>

turima informacija ir duomenimis. Tai alternatyvus būdas tam, kai „klausiama žmonių, ką jie galvoja, kai negalvoja“, nes tuomet gaunami nepagrįsti atsakymai. Vietoj to svarstymų būdu siekiama gauti pagrįstą, kokybišką ir prasmingą atsaką⁶⁷.

Svarstomoji demokratija nuo atstovaujamosios demokratijos skiriasi tuo, kad joje pokalbiai, skirtingos perspektyvos ir supratimas yra būsimo sprendimo pagrindas, kad nėra pasikliaujama apklausa ir balsavimu. Svarstomoji demokratija taip pat skiriasi ir nuo dalyvaujamosios demokratijos, kuri paprastai siekia labai plačiai – labai skirtingais būdais įtraukia daug žmonių. Svarstomoji demokratija yra siauresnės apimties procesas, kuriame dalyvauja gana maža reprezentatyvi grupė žmonių, nuodugniai svarstančių konkretų klausimą⁶⁸.

Svarstomosios demokratijos principai:

1. Grupė turi aiškią užduotį – paprastai suformuluotą klausimą, kuris atspindi spręstinios dilemos esmę.
2. Dalyviai turi galimybę gauti visą įmanomą informaciją, kurios jiems reikia nuodugnai diskusijai ir jai pasiruošti. Ši informacija turi būti neutrali, subalansuota ir iš įvairių šaltinių.
3. Procesas yra reprezentatyvus. Dalyviai atrenkami atsitiktinai atsitiktinės stratifikuotos atrankos būdu.
4. Dalyviams suteikiama tiek laiko, kiek jiems reikia svarstymams, todėl jie gali tinkamai apgalvoti ir apsvarstyti sudėtingą informaciją, galimus alternatyvių sprendimų nuostolius ir būsimo poveikį bei pasverti ir palyginti skirtingas sprendimų idėjas.
5. Klausimą svarstančiai grupei numatoma žymi įtaka rezultatams ir sprendimams.
6. Grupės nariai pradeda nuo vadinamosios tuščio puslapio ataskaitos, kurioje išsamiai išvysto ir išdėsto savo siūlomas rekomendacijas, ir tai daroma nuo nulio.

Svarstymų principas gali būti taikomas įvairiuose kontekstuose ir įvairiais formatais. Galimos tokios svarstomosios demokratijos formos⁶⁹:

1. Piliečių asamblėja (angl. *Citizens' Assembly*).
2. Piliečių žiuri / komisija (angl. *Citizens' Jury/Panels*).
3. Konsensuso konferencija (angl. *Consensus Conference*).

4. Planavimo celė (angl. *Planning Cell*).
5. G1000.
6. Piliečių taryba (angl. *Citizens' Council*).
7. Piliečių dialogas (angl. *Citizens' Dialogue*).
8. Svarstomoji apklausa (angl. *Deliberative Poll/Survey*).
9. Tarptautinis požiūris (angl. *World Wide Views*).
10. Piliečių iniciatyvos peržiūra (angl. *Citizens' Initiative Review*).
11. Belgiškasis modelis (angl. *Ostbelgien model*).
12. Miesto observatorija (angl. *City Observatory*).

Svarstomoji demokratija naudinga tuo, kad tai yra būdas įtraukti piliečius, turinčius skirtingą spręstinios problemos matymą, į viešosios politikos sprendimų priėmimą⁷⁰. Svarstomoji demokratija yra visų pirma bendradarbiavimu grįstas piliečių įsitraukimo procesas⁷¹.

Svarstomojo elemento taikymas piliečių įsitraukimui yra taiklus į piliečius orientuoto bendradarbiavimu grįsto viešojo valdymo (angl. *citizen-centered collaborative public management*) pavyzdys, nes tokiu būdu sparčiausiai didinamas piliečių veiksmingumas, piliečių pasitikėjimas valdžia ir piliečių kompetencija. Tikėtina ir tai, kad svarstomosios demokratijos metodų taikymas didina ir vyriausybės pasitikėjimą piliečiais, stiprina valdžios legitimaciją ir gerina valdžios atliepiamumą. Visus šiuos tikslus galima pasiekti kaip biurokratams aktyviai klausantis, o ne šališkai reaguojant į piliečius kaip tiesiog į „girgždantį ratą“⁷².

Svarstymų principas taip pat gali būti integruotas į daugybę kitų piliečių įsitraukimo veiklų. Kodėl verta naudotis svarstomąja demokratija:

1. Tinkamai įgyvendinami svarstymų procesai gali padėti rasti naujus pačių sudėtingiausių problemų, su kuriomis susiduria valdžia (kartais dar vadinamų užkeiktomis problemomis), sprendimus, pagerinti viešosios politikos rezultatus ir paskatinti piliečių ir valdžios tarpusavio pasitikėjimą.
2. Šie procesai remiasi kolektyviniu intelektu, jam padedant priimami sprendimai yra ne tik geresni, bet ir stipriau remiami visos visuomenės. Labiau tikėtina, kad bendruomenė pasitikės tokiu sprendimu, kuriam įtakos turi „tokie žmonės kaip jie patys“, nei tokiu, kurį priima tik pati vie-na valdžios institucija. Svarstomoji demokratija

⁶⁷ Ten pat.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ OECD. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave. Highlights 2020*, p. 13: <https://www.oecd.org/gov/open-government/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf>

⁷⁰ Quick K., Feldman, S. M., p. 283.

⁷¹ Ten pat, p. 273.

⁷² Cooper T. L., Bryer T. A., Meek J. W., 2006, p. 79.

sukuria bendrą piliečių atsakomybę už priimtą sprendimą, o tai reiškia, kad tuomet rezultatas tampa priimtinesnis bendruomenei.

3. Svarstomosios demokratijos instrumentuose savaime užkoduota daug mažiau susipriešinimo, nes iš proceso pašalinamas politinis elementas. Tai užtikrina šie veiksniai: a) atsitiktinė atranka – sprendimą priima reprezentatyvi paprastų žmonių grupė (o ne tie, kurie labiausiai suinteresuoti vienu ar kitu sprendimu); b) apgalvojami skirtingi požiūriai, perspektyvos ir alternatyvios idėjos; c) turima pakankamai laiko ir informacijos, kad žmonės galėtų pateikti apgalvotus argumentus; d) grupei talkina profesionalūs moderatoriai, padedantys jos nariams pamatyti savo šališkumą, panaudoti kritinio mąstymo įgūdžius, išanalizuoti turimus duomenis ir, visa tai įvertinus, pateikti savo argumentus ir pasiūlymus.
4. Svarbūs ir tokie transformuojantys privalumai kaip: pakeliamas dalyvių žinių apie svarstomas problemas lygis, todėl dalijamasi labiau pagrįstais ir apgalvotais požiūriais, ugdomas pasitikėjimas tarp valdžios institucijų ir bendruomenių, ugdomi pilietiniai įgūdžiai ir gebėjimai, keliamas bendras pilietinio ir politinio dalyvavimo lygis.

Augantis politikos formavimo sudėtingumas ir valdžios institucijų negebėjimas rasti reikiamų sprendimų privertė politikus, politikos formuotojus, pilietinės visuomenės organizacijas ir apskritai visus piliečius susimąstyti, kaip XXI amžiuje turėtų būti priimami kolektyviniai viešieji sprendimai. Kad valdžios sprendimai kuo labiau atitiktų piliečių lūkesčius, yra būtinos atviresnės ir dinamiškesnės piliečių dalyvavimo viešajame valdyme ir priimant sprendimus formos, kurios stiprintų demokratiją ir didintų pasitikėjimą⁷³. Moksliniai tyrimai taip pat rodo, kad visuomenės indėlis sprendžiant aktualias problemas yra visapusiškesnis, nes paremtas daugybės gyventojų patirtimis, taip pat tai yra grupinio mąstymo priešnuodis⁷⁴. Valdžios ir piliečių bendradarbiavimas didina pasitikėjimą viešuoju

sektoriumi ir stiprina demokratiją. Ir atvirkščiai – jei valdžia nesugeba ar nenori užmegzti dialogo su piliečiais, tai gali sumažinti pasitikėjimą valdžios gebėjimu spręsti visuomenės problemas. EBPO išskiria šiuos gerosios svarstymų praktikos principus, kurie turėtų palengvinti piliečių įtraukimo į viešosios politikos sprendimų priėmimą procesus⁷⁵: 1) tikslas; 2) atskaitomybė; 3) skaidrumas; 4) įtraukumas; 5) reprezentatyvumas; 6) informavimas; 7) svarstymas grupėje; 8) laikas; 9) integralumas; 10) privatumas; 11) įvertinimas.

Suburti eilinius piliečius iš visų visuomenės sluoksnių svarstyti sudėtingus politinius klausimus, kad jie vėliau parengtų ir kolektyvinius pasiūlymus, kaip spręsti konkrečią problemą, yra pagrindinė svarstomosios demokratijos idėja. Labiausiai paplitęs visuomenės įtraukimo į galimų alternatyvių sprendimų kūrimą ir sprendimų priėmimą būdas yra vadinamosios **piliečių asamblėjos** (angl. *citizen assemblies*). Tai viena iš svarstomosios demokratijos formų. Piliečių asamblėjos, leidžiančios tiesiogiai įtraukti piliečius į visuomenei aktualių politinių klausimų svarstymą, dažniausiai steigiamos klimato kaitos politikos ir kitais aplinkosaugos klausimais. Piliečių asamblėjos vis dažniau steigiamos Airijoje, Austrijoje, Belgijoje ir Jungtinėje Karalystėje. Nors piliečių asamblėjų pateikiami pasiūlymai yra rekomendacinio pobūdžio, neretai nacionaliniai parlamentai ir vyriausybės į šias rekomendacijas atsižvelgia priimdami politinius sprendimus⁷⁶. EBPO teigimu, piliečių asamblėjos, kaip tiesioginės demokratijos instrumentas, stiprina pilietinę visuomenę ir didina pasitikėjimą demokratija, taip pat sudaro galimybes priimantiesiems viešosios politikos sprendimus padaryti tai paprasčiau ir kuo labiau įsiklausant į gyventojų lūkesčius⁷⁷. Piliečių asamblėjos gali būti ir tarptautinės, pavyzdžiui, Pasaulinė piliečių asamblėja, sprendžianti genomo redagavimo klausimą (angl. *The Global Citizens' Assembly on Genome Editing*)⁷⁸, ar Pasaulinė piliečių asamblėja, skirta Jungtinių Tautų klimato kaitos konferencijai (angl. *The Global Citizens' Assembly for the United Nations Climate Change Conference*)⁷⁹. Paminėtina ir iniciatyva

⁷³ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 23: <https://cross-border.oecd-op-si.org/wp-content/uploads/2021/11/2021-08-09-OECD-Report2-Print-V3.pdf>

⁷⁴ Rosa A. et al. Participatory foresight and reflexive innovation: setting policy goals and developing strategies in a bottom-up, mission-oriented, sustainable way. *European Journal of Futures Research*, 2021, Vol. 9(2): <https://doi.org/10.1186/s40309-021-00171-6>

⁷⁵ OECD. *Good Practice Principles for Deliberative Processes for Public Decision Making*: <https://www.oecd.org/gov/open-government/good-practice-principles-for-deliberative-processes-for-public-decision-making.pdf>

⁷⁶ Čia remiamasi Mindaugo Skačkausko ir Šarūno Legato parengtoje apžvalgoje „Piliečių asamblėjos: reguliavimas ir praktika Europos Sąjungos valstybėse narėse ir Jungtinėje Karalystėje“ pateikta informacija. Šiame darbe apžvelgta 20 ES valstybių (Airijos, Austrijos, Belgijos, Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Graikijos, Italijos, Kipro, Kroatijos, Latvijos, Lenkijos, Portugalijos, Prancūzijos, Rumunijos, Slovakijos, Slovėnijos, Suomijos, Vengrijos ir Vokietijos) ir Jungtinės Karalystės praktika steigiant piliečių asamblėjas. Daugiau žr. čia: https://www.lrs.lt/sip/getFile3?p_fid=32852

⁷⁷ OECD. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave. Highlights 2020*.

⁷⁸ Daugiau žr. čia: <https://www.globalca.org/>

⁷⁹ Daugiau žr. čia: <https://globalassembly.org/>

„Skaitmeniniai ES piliečių dalyvavimo būdai: konferencija dėl Europos ateities“ (angl. *The Digital Way to EU Citizen Participation: The conference on the future of Europe and beyond*), kurią organizavo privatus Vokietijos fondas „Bertelsmann Stiftung“ ir pora kitų Europos Komisijos fondų⁸⁰.

Kalbant apie svarstomąją demokratiją, užtikrinančią kokybišką visuomenės dalyvavimą, svarbu įvertinti šiuos aspektus: ką įtraukiame, kiek įtraukiame, kada įtraukiame.⁸¹ Prieš diegiant svarstomosios demokratijos elementus, svarbu įvertinti ir jos teikiamą naudą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Svarstomosios demokratijos nauda ir ypatumai

	Suinteresuotų šalių įtraukimas	Piliečių įtraukimas
Nauda	– Leidžia suprasti ir atsižvelgti į oficialias suinteresuotųjų šalių pozicijas. – Pateikia ekspertų nuomonę ir žinias, gali suteikti daugiau duomenų ir naujų tyrimų. – Užtikrina pagrindinių interesų grupių atstovavimą.	– Leidžia suprasti piliečių nuomonę, prioritetus ir gauti jų pasiūlymus arba bendrą sutarimą tam tikru klausimu. – Gali sudaryti galimybę retai girdimiems balsams būti išgirstiems. – Gali gana tiksliai reprezentuoti visuomenės nuomonių įvairovę (jei įtraukiama reprezentatyvi visuomenės grupė). – Padeda didinti visuomenės supratimą ir skatina informuotų žmonių diskusijas.
Ypatumai	– Turi laiko ir resursų įsigilinti į viešosios politikos problemas ir aktyviai dalyvauti. – Dažnai turi aiškius interesus ir priežastis dalyvauti priimant sprendimus. – Dažnai turi bendradarbiavimo su valstybės institucijomis patirties ir žino, kaip veikia sprendimų priėmimas.	– Neturi laiko ir resursų įsigilinti į viešosios politikos problemas ir aktyviai dalyvauti, piliečių įtraukimo priemonės turi suteikti šias sąlygas. – Dažnai neturi asmeninio intereso įsitraukti į sprendimų priėmimą, jis turi būti skatinamas. – Dažnai nesijaučia svarbūs ar galintys paveikti priimamus sprendimus, svarba ir įtaka turi būti labai aiškiai apibrėžta ir parodyta.

Šaltinis: Česnulaitytė I. *Ar svarstomosios demokratijos banga pasieks Lietuvą?*, 2022:

http://www.3sektorius.lt/docs/leva%20C4%8Cesnulaityt%C4%97ArsvarstomosiosdemokratijosbangapasiEksLietuv%C4%85_2022-05-18_16_13_24.pdf

Skiriami trys tokie piliečių dalyvavimo viešosios politikos procese lygmenys pagal jų įtraukimo intensyvumą ir tikslus⁸²:

1. *Informavimas* – tai pirminis dalyvavimo lygmuo, būdingas vienpusis santykis, informacijos suteikimas pagal užklausas, aktyvi informacijos sklaida.
2. *Konsultavimas* – tai pažangesnis lygmuo, būdingas dvipusis santykis, reikalauja suteikti informaciją ir gauti grįžtamąjį ryšį apie sprendimus ir rezultatus.
3. *Įtraukimas* – kai suinteresuotosioms šalims, įskaitant piliečius ir NVO, sudaromos galimybės ir suteikiami resursai bendradarbiauti su valdžios institucijomis visose sprendimų priėmimo stadijose.

Svarstomoji demokratija yra politinė teorija, teigianti, jog politiniai sprendimai turi kilti iš sąžiningų, pagrįstų, argumentuotų diskusijų tarp piliečių. Svarstymai turi apimti šiuos pagrindinius bruožus⁸³:

1. Pasveriamos esamos galimybės, galimos pasirinkimų pasekmės bei kitų žmonių perspektyvos ir pažiūros tam tikru klausimu.
2. Reikalaujama tikslios, tinkamos ir įvairias perspektyvas atspindinčios informacijos.
3. Siekiama rasti bendrą pagrindą bei priimti bendrą grupės sprendimą.

Svarstomoji demokratija nėra tapati atstovaujamajai demokratijai (žr. 2 lentelę) – ji reikalauja daug intensyvesnio piliečių įsitraukimo, taip pat ir daug didesnio valdžios dėmesio ir pastangų šiam procesui.

⁸⁰ Daugiau žr. čia: <https://bit.ly/3AVytGo>

⁸¹ Toliau tekste remiamasi politikos analitikės levos Česnulaitytės, parengusios OECD leidinį apie svarstomąją demokratiją „Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave. Highlights 2020“, pranešimu, skaitytu 2022 m. gegužės 16 d. forume „Dalyvaujamoji ir svarstomoji demokratija Lietuvoje“, žr. Česnulaitytė I. *Ar svarstomosios demokratijos banga pasieks Lietuvą?*, 2022: http://www.3sektorius.lt/docs/leva%20C4%8Cesnulaityt%C4%97ArsvarstomosiosdemokratijosbangapasiEksLietuv%C4%85_2022-05-18_16_13_24.pdf; taip pat žr.: <https://www.youtube.com/watch?v=xrC0306jQj0>

⁸² *Ten pat.*

⁸³ *Ten pat.*

2 lentelė. Svarstomosios ir dalyvaujamosios demokratijos palyginimas

	Dalyvių skaičius	Dalyvavimo tipas	Dalyvių atrankos metodas
Svarstomoji demokratija	Maža, bet reprezentatyvi žmonių grupė, sudaryta siekiant gilių svarstymų.	Svarstymas, reikalaujantis gerai informuotų dalyvių, kurie įvertintų įvairias perspektyvas ir pasiektų bendrą susitarimą.	Demokratinė įtraukimo loterija, naudojama atsitiktinė dalyvių atranka, atsižvelgiant į egzistuojančius visuomenės sluoksnius (stratifikaciją).
Dalyvaujamoji demokratija	Didelis dalyvių skaičius, idealu atveju visi paveikti tam tikro sprendimo, tikslas yra pasiekti kuo plačiau.	Kuo didesnis įsitraukimas visų piliečių, norinčių dalyvauti.	Visi norintys gali dalyvauti, dalyvavimas nevaržomas.

Šaltinis: Česnulaitytė I. 2022.

Svarstomosios demokratijos procesai prasideda atsitiktinai atrenkant gyventojus. Pagal demografinius kriterijus sudaroma žmonių grupė, kuri savo sandara atspindi visuomenę, yra suburta reikšmingam laikotarpiui, jo metu mokosi, bendradarbiauja bei su moderatoriaus pagalba svarsto ir diskutuoja numatyta tema, kad galiausiai parengtų bendras rekomendacijas politikos formuotojams⁸⁴. Taigi svarbiausi svarstomosios demokratijos organizavimo principai yra šie:

1. Atsitiktinė gyventojų atranka taikant demokratinę loteriją (pagal lyties, amžiaus, išsilavinimo ir kitus kriterijus).
2. Reikšmingas laikotarpis (nuo 1 dienos iki 2 metų).
3. Gilinimasis į temą, suinteresuotųjų šalių išklausymas, svarstymas ir diskutavimas, rekomendacijų formulavimas.

Problemos, kurias išspręsti gali padėti svarstomosios demokratijos procesai⁸⁵:

- Kai nuomonę susidaro prastai informuota visuomenė.
- Esant korupcijai valstybinėse įstaigose.
- Atsidūrus politinėse aklavietėse.
- Kai reikia vietinių gyventojų patirčių ir nuomonių.
- Esant etniniams nesutarimams.
- Trūkstant pasitikėjimo valstybinėmis įstaigomis.
- Sprendžiant sudėtingas, vertybėmis grįstas problemas.
- Sprendžiant ilgalaikius klausimus.

- Kai problema turi aiškius nugalėtojus ir pralaimėtojus.
 - Kai politinės pozicijos griežtos ir įsisenėjusios.
 - Kai trūksta piliečių atstovavimo politiniuose procesuose.
- Išskiriama tokia svarstomosios demokratijos procesų nauda:

- Geresni viešosios politikos rezultatai, nes svarstomosios demokratijos procesai veda prie faktais ir vertinimais, o ne nuomonėmis paremtų sprendimų.
 - Daugiau legitimumo suteikia sunkiems pasirinkimams.
 - Išaugęs pasitikėjimas valdžios bei demokratijos institucijomis, kai piliečiai gauna svarbią vietą sprendimų priėmimo procese.
 - Tai ženklas visuomenei, kad piliečiai gerbiami, bei pripažįstama, kad jie turi balsą ir galios.
 - Viešasis valdymas tampa atviras įvairioms visuomenės grupėms, atidarant duris visiems visuomenės nariams.
 - Sustiprinamas sąžiningumas ir mažinama korupcija užtikrinant, kad individai ir grupės, turintys resursų ir galios, negalėtų daryti pernelyg didelės įtakos sprendimams.
- Svarstomoji demokratija gali kelti ir tokių iššūkių demokratijai Lietuvoje⁸⁶:
- Piliečiai dažnai politiškai pasyvūs, nenori ar negeba įsitraukti.
 - Tai naujas, mažai žinomas metodas, tad reikia laiko suprasti jį ir juo pasitikėti.

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Ten pat.

⁸⁶ Ten pat.

- Demokratinės institucijos yra palyginti jaunos.
- Piliečių įtraukimo ir atvirumo kultūrą yra erdvės tobulinti.
- Tai kainuoja brangiai – resursų, skirtų svarstomosios demokratijos instrumentams diegti, klausimą reikia turėti omenyje planuojant biudžetus.

Kaip teigia I. Česnulaitytė, svarstomosios demokratijos banga Lietuvoje yra tik laiko klausimas, nes⁸⁷:

- Besibaigiant konferencijai dėl Europos ateities, U. von der Leyen paskelbė apie nuolatinės Europos piliečių asamblėjos sukūrimą.
- Lietuvoje jau taikomi kiti pažangūs piliečių įtraukimo būdai: forumo teatro metodas,

dalyvaujantieji biudžetai.

- Baltijos bei kaimyninėse šalyse jau veikia pirmosios asamblėjos.
- Tai yra populiarus įrankis klimato kaitos problemoms spręsti.

Valstybei apsisprendus į šalies valdymą įtraukti svarstomosios demokratijos elementus, labai svarbu tinkamai apgalvoti institucionalizacijos modelį, kad tai neliktų tik *ad hoc* praktikos.

3 lentelėje pateikiami aštuoni galimi svarstomosios demokratijos institucionalizacijos modeliai. Svarstomosios demokratijos instrumentai yra itin tinkami mažo politinio aktyvumo problemai spręsti.

3 lentelė. Svarstomosios demokratijos institucionalizacijos modelių palyginimas

Eil. Nr.	Institucionalizacijos modelis	Su kuo susietas	Kas inicijuoja	Valdžios lygmuo	Šalys
1.	Nuolatinė piliečių asamblėja su <i>ad hoc</i> piliečių žiuri	Įstatymų leidybos institucija	Įtvirtinta įstatymu	Vietos, regioninis	Belgija, Prancūzija
2.	Reprezentatyvių viešųjų svarstymų jungimas prie parlamento komitetų	Atitinkamos įstatymų leidybos institucijų struktūros	Piliečiai, parlamento nariai	Regioninis	Australija, Belgija
3.	Svarstomosios ir tiesioginės demokratijos sujungimas	Referendumas	Valdžios institucijos	Vietos	JAV
4.	Nuolatinės patariamiosios piliečių žiuri	Atitinkamos vykdomosios valdžios institucijų struktūros	Valdžios institucijos	Vietos, regioninis	Kanada
5.	Viešųjų svarstymų inkorporavimas į viešosios politikos procesą	Įstatymų leidybos institucija	Piliečiai	Vietos	Kolumbija
6.	Teisės reikalauti reprezentatyvių viešųjų svarstymų patiems piliečiams suteikimas	Įstatymų leidybos institucija	Piliečiai, valdžios institucijos	Regioninis	Austrija
7.	Privalomas reprezentatyvių viešųjų svarstymų organizavimas prieš priimant tam tikrus sprendimus	Sprendimo tipas	Teisinis reikalavimas	Nacionalinis	Prancūzija
8.	Reprezentatyvių viešųjų svarstymų įtvirtinimas savi-valdybių lygmeniu strateginio planavimo procese	Politikos proceso planavimo stadija	Teisinis reikalavimas	Regioninis	Australija

Šaltinis: OECD. *Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy*. OECD Public Governance Policy Paper, 2021, p 11: <https://www.oecd.org/gov/open-government/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy-overview.pdf>

⁸⁷ Ten pat.

2. Gerosios praktikos: EK ir EBPO valdymo inovacijų ašis – piliečių įtraukimas⁸⁸

Nuo 2017 metų EBPO (angl. *OECD*) Viešojo sektoriaus inovacijų stebėsenos institucija (angl. *Observatory of Public Sector Innovation*, toliau – *OPSI*) kartu su Jungtinių Arabų Emyratų Mohammedo Bin Rashido valdymo inovacijų centru (angl. *UAE Mohammed Bin Rashid Centre for Government Innovation*, toliau – *MBRCGI*) kasmet skelbia išsamias svarbiausių viešojo valdymo inovacijų tendencijų apžvalgas, kuriose analizuojami konkretūs įvairių valdymo inovacijų iš viso pasaulio pavyzdžiai⁸⁹. Šiose apžvalgose pristatomi valdymo inovacijų vyriausybės pradininkų atvejai, kai pasitelkiami „fantastiški, naujoviški sprendimai, šiandienines galimybes nukreipiantys kolektyviniam gėriui kurti“⁹⁰, bei išsamiai apžvelgiama, kokių konkrečiai žingsnių pasaulio šalių vyriausybės kartu su įvairaus pobūdžio partneriais imasi, kad sporadinės *ad hoc* inovacijos pavirstų įprasta praktika, visiškai integruota į viešojo valdymo sistemas. OPSI ir MBRCGI bendromis pastangomis skatina valdymo inovacijų kultūros plėtrą visų pirma jau šeštą kartą skelbdami šaukimą dalintis valdymo inovacijų pavyzdžiais ir patirtimi⁹¹. Sėkmingiausi atvejai aptariami jau minėtose kasmetinėse viešojo valdymo inovacijų tendencijų pasaulyje apžvalgose, taip pat pristatomi Pasaulio viršūnių susitikime (angl. *World Government Summit*) Dubajuje⁹², o šių inovacijų kūrėjai kviečiami dalyvauti interaktyvioje parodoje „Edge of Government“⁹³. Sėkmingiausios viešojo valdymo inovacijos reguliariai skelbiamos OPSI atvejų analizės bibliotekoje (angl. *Case Study Library*)⁹⁴. Pristatyti inovacijas gali būti kviečiamos valdžios institucijos, diegiančios valdymo inovacijas, taip pat tarptautinės organizacijos, pilietinė visuomenė, akademinė bendruomenė ir privatus sektorius – svarbiausia, kad pristatomos inovacijos būtų skirtos viešojo sektoriaus veiklai tobulinti.

2.1. Demokratinio viešojo valdymo ir piliečių įtraukimo inovacijos

2021–2022 metų OPSI ir MBRCGI valdymo inovacijų apžvalga sudaryta iš trijų leidinių. Viename

iš jų, pavadintame „**Tarpvalstybinių iššūkių valdymas**“, kaip viena iš viešosios politikos problemų sprendimo priemonių nurodoma *besiformuojančios valdymo sistemos dinamikos tyrinėjimas*. Norint pakeisti esamos valdymo sistemos, kuri nėra efektyvi, dinamiką, būtini nauji problemų nagrinėjimo būdai ir drąsa priimant sprendimus, kurie savo ruožtu meta esminį iššūkį esamoms valdžios institucijoms ir valdymo struktūroms. Šiuo metu dauguma valdžios institucijų paprastai veikia iš viršaus į apačią principu, jose yra stiprūs hierarchiniai padalinių santykiai, o besiformuojančių naujų valdymo sistemų veikimo logika paremta holistiškesniu požiūriu, skatinančiu pagrindinių veikėjų bendradarbiavimą kuriant ir diegiant inovacijas. Tokio bendradarbiavimo pavyzdžiai yra bendras visų trijų sektorių – valdžios, verslo ir piliečių – iniciatyvų projektavimas (angl. *co-designing*), bendras finansavimas (angl. *co-funding*) ir bendras valdymas (angl. *co-governance*).

Leidinyje „**Įžvalgų, kylančių iš apačios, paieška ir eksperimentavimas peržengiant sienas**“ teigiama, kad reaguojant į daugumą iššūkių, su kuriais susiduria viešosios politikos formuotojai, labai svarbus tampa ir vadinamasis kolektyvinis intelektas (angl. *collective intelligence*) – idėja, kad geriausius sprendimus paprastai pasiūlo ne pati valdžia ir ne didžiausios verslo įmonės ar geriausi universitetai, t. y. tie, iš kurių pirmiausia to tikimasi. Daugelio valdymo inovacijų iniciatyvų pagrindas yra išskirtinis demokratinis impulsas – siekis įtraukti piliečius į problemų sprendimą⁹⁵. Be to, pagrindinis valdymo inovacijų veiksmingumo įvertinimo būdas yra eksperimentavimas, palaipsniui tampantis norma, – idėjos ir sprendimai taip padeda valdžiai peržengti į organizaciją orientuotą mąstymą ir leidžia išbandyti idėjas tokiais būdais, kurie skatina mokymąsi ir padeda valdyti rizikos lygį.

Valdymo inovacijų, kai idėjos kyla iš pačių gyventojų, pavyzdys yra Pasaulinė inovacijų bendradarystė (angl. *Global Innovation Collaborative*) – tai viso pasaulio miestų tinklas ir

⁸⁸ Šiame skyriuje remiamasi autorės parengtoje apžvalgoje „Ateities viešojo valdymo sistemų inovacijos EBPO ir EK tyrimuose ir dokumentuose“ pateikta informacija.

⁸⁹ *Innovation Trends: Observatory of Public Sector Innovation*: <https://oecd-opsi.org/work-areas/innovation-trends/>

⁹⁰ *Ten pat.*

⁹¹ *EXTENDED: 2022 Call for Innovations in Government (21 October)*: <https://oecd-opsi.org/blog/call-for-innovations-2022/>

⁹² *Annual Gathering: World Government Summit 2023*: <https://www.worldgovernmentsummit.org/events/annual-gathering-2023>

⁹³ *Edge of Government*: <https://edge.worldgovernmentsummit.org/>

⁹⁴ *OPSI Innovations*: https://oecd-opsi.org/case_type/opsi/

⁹⁵ OECD. *Surfacing Insights and Experimenting Across Borders: Achieving Cross-Border Government Innovation*, 2021.

bendradarbiavimo platforma, kurioje šių miestų valdžios institucijos skelbia atvirus inovacijų konkursus ir kviečia novatorius siūlyti problemų sprendimus ir net pabandyti juos įdiegti⁹⁶. Bendradarbiystės tinklo veiksmingumą taip pat lemia **bendrakūros** (angl. *co-creation*) ir **visuomenės patalkos** (angl. *crowdsourcing*)⁹⁷ principų taikymas, kai iš valdžios išorės veikėjų pasiūlytų idėjų atrenkamos perspektyviausios. Atrinkus projektus suteikiama galimybė toliau tobulinti pasiūlytas inovacijas bendradarbiaujant su verslo srities ekspertais ir vietos valdžios atstovais. Prieš pradėdamas bandyti konkrečias inovacijas, kiekvienas miestas numato specifinę misiją, kontekstualizuojančią spręstiną iššūkį plačiau ir leidžiančią inovacijų siūlytojams pritaikyti savo idėjas vietos poreikiams. Vėliau skaitmeninė platforma sujungia įvairių miestų inovacijų kūrėjus į tarpmiestines komandas, kad galėtų aptarti sprendžiamą problemą ir taip būtų skatinamas bendras mokymasis bei augtų galimybės didinti savo projektų pritaikomumą įvairiems miesto kontekstams. Miesto valdžios atstovai ir inovacijų kūrėjai taip pat dalyvauja dizainu grindžiamose dirbtuvėse (angl. *design-led workshops*). Jose apsparstyti galimi sprendimai vėliau koreguojami taip, kad kuo labiau atitiktų piliečių ir įmonių poreikius. Viso proceso metu dalyvauja ir vietos bendruomenių apklausų grupės (angl. *survey groups*), padedančios tobulinti inovacijas ir užtikrinti, kad projektų plėtra kuo labiau atitiktų jų poreikius⁹⁸.

Piliečiai arba jų grupės, bendruomenės yra svarbiausias minios patalkos komponentas.

Leidinyje „**Veiksmingų tarpvalstybinių sprendimų įgyvendinimas ir įgalinimas**“ teigiama, kad tinkamai reaguoti į valstybėms kylančius iššūkius padeda ir valstybės tarnautojų *kvalifikacijos tobulinimas ir gebėjimų stiprinimas*⁹⁹. Valstybės tarnautojams yra itin reikalingi nauji įgūdžiai, kurie leistų jiems sėkmingai ir veiksmingai bendrauti su piliečiais, kaupti jų idėjas (tam labai patogu pasitelkti

visuomenės patalkos metodą) ir teikti kokybiškesnes viešąsias paslaugas.

2013 metų Europos Komisijos užsakymu ekspertų grupės parengtoje viešojo sektoriaus inovacijų ataskaitoje buvo nustatytos keturios veiklos, kuriomis siekiama įveikti inovacijų diegimą stabdančius barjerus: 1) inovatyvių sprendimų bendrakūra su įmonėmis ir piliečiais; 2) naujų viešųjų privačių ir nevyriausybinų subjektų bendradarbiavimu grįstų paslaugų teikimo modelių kūrimas; 3) technologijų, pavyzdžiui, socialinės žiniasklaidos, mobilumo, didžiųjų duomenų, debesų kompiuterijos, kūrybinis proveržis; 4) eksperimentavimo ir antrepreniškumo požiūrių laikymasis¹⁰⁰.

Jungtinės Karalystės inovacijų agentūra „Nesta“ **kolektyvinį intelektą** apibūdina kaip informacijos, idėjų ir įžvalgų mobilizavimą ir skirsto jį į tris pagrindines kategorijas: 1) žmonių susiejimas su žmonėmis; 2) žmonių susiejimas su duomenimis; 3) duomenų susiejimas su duomenimis¹⁰¹. „Kolektyvinio intelekto projektavimo knygoje“ (angl. *Collective Intelligence Design Playbook*)¹⁰² „Nesta“ apibūdina pagrindinius principus, galinčius padėti vyriausybėms, pradedančioms kolektyvinio intelekto įveiklinimo projektus, padidinti procese dalyvaujančių žmonių ir nuomonių įvairovę bei integruoti įvairaus pobūdžio duomenis naujoms idėjoms atskleisti. „iLabthon“ – pirmasis pasaulyje valdymo inovacijų laboratorijų kūrimo maratonas, įvykęs 2021 m. sausio 20–31 d. Brazilijoje, yra puikus kolektyvinio intelekto įveiklinimo pavyzdys. Jo metu dalyviai buvo suskirstyti į konkuruojančias komandas, turėjusias pasiūlyti naujų laboratorijų produktų idėjų, iš jų daugiau nei 130 buvo vėliau įgyvendintos realiai¹⁰³. „WeFarm“ – dar vienas pavyzdys, kaip veikia **visuomenės patalka**. Tai platforma, skirta smulkiesiems Afrikos šalių ūkininkams, joje jie gali dalintis patirtimi, atskleisti dezinformacijos atvejus ir spręsti aktualias problemas. „WeFarm“ yra didžiausia pasaulyje smulkiesiems ūkininkams skirta platforma, turinti daugiau nei 2,5 mln. vartotojų, joje kasdien atsakoma į 40 tūkst. klausimų¹⁰⁴. Viskas atliekama SMS žinutėmis, nes tai užtikrina ūkininkų, kurie neturi interneto prieigos, įtrauktį. Nors tai ir nėra viešojo sektoriaus projektas, tačiau padeda puikiai

⁹⁶ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 35. Daugiau apie Pasaulinę inovacijų bendradarbiystę galima paskaityti čia: <https://citiesinnovation.global/>

⁹⁷ Kartais dar vėčiama „minios patalka“ ar „piliečių patalka“.

⁹⁸ *Ten pat*, p. 36–37.

⁹⁹ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Delivering and Enabling Impactful Cross-Border Solutions*, 2022, p. 83.

¹⁰⁰ European Parliament. *Public sector innovation: Concepts, trends and best practices*, p. 3: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651954/EPRS_BRI\(2020\)651954_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651954/EPRS_BRI(2020)651954_EN.pdf)

¹⁰¹ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 22.

¹⁰² *Collective Intelligence Design Playbook (beta)*: <https://www.nesta.org.uk/toolkit/collective-intelligence-design-playbook/>

¹⁰³ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 22.

¹⁰⁴ *Ten pat*.

ilustruoti, kaip paprasta technologija gali suburti idėjas, kuriančias pridėtinę vertę visuomenei¹⁰⁵. Paminėtina ir tai, kad Europos Komisija taip pat yra identifikavusi pagrindinius kolektyvinio intelekto elementus ir pritaikymo būdus sprendžiant visuomenei kylančius iššūkius¹⁰⁶.

Efektyviai veikiančiam kolektyviniam intelektui iliustruoti kartais pasitelkiamas vadinamosios **bičių demokratijos** (angl. *honeybee democracy*) pavyzdys. T. Seeley teigia, kad šie nuostabūs vabzdžiai gali daug ko išmokyti, kai kalbama apie kolektyvinę išmintį ir veiksmingą sprendimų priėmimą¹⁰⁷. Minėto autoriaus knygoje pasakojama apie tai, kaip bitės ieško vietų naujiems namams ir kaip tai daryti padeda demokratinės bičių diskusijos. Teigiama, jog bitės neįtikėtinai sklandžiai priima kolektyvinius sprendimus – tiesiog tobulai demokratiškai. Bitės bendrauja šokdamos, ieškodamos naujų vietų apsistoti, šokdamos jos kitoms bitėms nurodo kryptį, atstumą, maisto šaltinių kokybę, tinkamas vietas naujiems lizdams, pavojaus šaltinius. Sprendimą dėl naujo avilio vietos bitės priima balsuodamos tol, kol pasirenkamas visoms priimtinas variantas. Bičių kolonija veikia kaip vienas organizmas, arba superorganizmas. Bičių veikimas spiečiuje labai panašus į tai, kaip veikia žmogaus smegenys. Sukurta daug dirbtinio intelekto algoritmų, paremtų bičių bendravimo ir sprendimų priėmimo specifika (pavyzdžiui, *Artificial Bee Colony – ABC*). Avilio proto fenomenas (angl. *hive mind*), arba kolektyvinis intelektas, kolektyvinė išmintis, kolektyvinis protas, matomas tada, kai didelis skaičius individų dalijasi savo žiniomis vieni su kitais, o tai sukuria kolektyvinį intelektą. Toks saviorganizacijos principas būdingas ir skruzdėms, žuvų būriams. Kiekvienu sparno plakimu, kiekvienu plaukimo judesiu jie visi balsuoja ir dauguma nusprendžia. Jie dalijasi įsitikinimu, kad demokratija yra visą jų gyvenimą organizuojantis principas. Kylant grėsmei reikia suderintų kūno padėčių ir sinchroniško judėjimo. Žuvis būriuose turi labai tiksliai pajusti savo aplinką, išlaikyti supratimą apie savo padėtį būryje ir greitai reaguoti į vandens srovių pokyčius ir grupės judėjimą.

Remiantis kolektyvinio intelekto apraiškų pavyzdžiais, bet kurią sprendimus priimančią grupę turėtų sudaryti asmenys, siejami bendrų interesų ir abipusės pagarbos, lyderio įtaka turėtų būti sumažinta iki minimumo, turėtų būti pasikliaujama diskusijomis, apsvarstomos įvairios sprendimo alternatyvos, o galutinis sprendimas turėtų būti daugumos.

Kaip teigia T. Seeley, sprendimus priimančios grupės – nesvarbu, ar bitės tai, ar žmonės, gali būti protingesnės net už pačius protingiausius atskirus jas sudarančius asmenis¹⁰⁸.

Kolektyvinio intelekto pasitelkimas, įtraukiant piliečius į viešosios politikos sprendimų priėmimą (tai suprantama kaip *įžvalgų, kylančių iš apačios, paieška pasitelkus kolektyvinį intelektą*), minėtame OPSI ir MBRCGI valdymo inovacijas pateikiančiame leidinyje įvardijamas kaip viena iš sėkmės sąlygų diegiant viešojo valdymo inovacijas. Kaip viena iš valdymo inovacijų, kai idėjos kyla iš apačios, pateikiamas Maisto kosmose iššūkis (angl. *Deep Space Food Challenge*) – Kanados kosmoso agentūros ir NASA'os bendradarbiavimo iniciatyva, skatinanti novatorius spręsti maisto gamybos atvirame kosmose technologijų problemą. Siūlomi sprendimai turėjo padėti ne tik patogiau tyrinėti kosmosą, bet ir spręsti maisto trūkumo Žemėje problemą. Buvo įsteigta 450 tūkst. JAV dolerių vertės prizų už inovatyvių pažangių technologijų, galinčių padėti pamaitinti astronautus būsimoje kosminės misijos, idėjas¹⁰⁹. Maisto kosmose iššūkis yra vienas vadinamojo **iššūkio prizo** (angl. *challenge prize*) metodo taikymo pavyzdys. Jungtinės Karalystės inovacijų agentūros „Nesta“ leidinyje „Iššūkio prizai: praktinis vadovas“ (angl. *Challenge Prizes: A Practice Guide*)¹¹⁰ išdėstyti pagrindiniai šio metodo taikymo principai. Paminėtina ir JAV vyriausybės sukurta „Iššūkių ir prizų įrankių dėžutė“ (angl. *Challenge and Prize Toolkit*)¹¹¹. Šis metodas remiasi prielaida, kad

¹⁰⁵ Daugiau kolektyvinio intelekto įveiklinimo pavyzdžių galima rasti čia: *Collective Intelligence Case Studies*: <https://collective-intelligence.thegolab.org/>

¹⁰⁶ European Parliament. *Collective Intelligence at EU level: Social and democratic dimensions*: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649356/EPRS_BRI\(2020\)649356_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649356/EPRS_BRI(2020)649356_EN.pdf)

¹⁰⁷ Seeley T. *Honeybee Democracy*, Princeton: Princeton University Press, 2011; Krulwich R. *Nature's Secret: Why Honey Bees Are Better Politicians Than Humans*, 2011-05-24: <https://www.npr.org/sections/krulwich/2011/05/24/136391522/natures-secret-why-honey-bees-are-better-politicians-t-han-humans>

¹⁰⁸ Seeley T. *Honeybee Democracy*, 2011.

¹⁰⁹ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 30. Daugiau apie Maisto kosmose iššūkį galima paskaityti čia: <https://www.deepspacefoodchallenge.org/>

¹¹⁰ *Nesta Challenges Practice Guide*: <https://www.nesta.org.uk/toolkit/challenge-prizes-a-practice-guide/>

¹¹¹ Challenge.Gov. *Toolkit: Overview*: <https://www.challenge.gov/toolkit/>

geros idėjos gali atsirasti labai netikėtose vietose, ypač kai draugėn suvedami neįprasti idėjų generavimo proceso dalyviai. Pagrindinis iššūkis yra tinkamos aplinkos novatoriškoms idėjomis iškilti sukūrimas.

Valdymo inovacijų, kai idėjos kyla iš pačių gyventojų, pavyzdys yra Pasaulinė inovacijų bendradarystė (angl. *Global Innovation Collaborative*). Tai viso pasaulio miestų tinklas ir bendradarbiavimo platforma, kurioje šių miestų valdžios institucijos skelbia atvirus inovacijų konkursus ir kviečia novatorius siūlyti problemų sprendimus ir net pabandyti juos įdiegti¹¹². Pasaulinė inovacijų bendradarystės misija – vadovaujantis iššūkio priėmimo ir kolektyvinio intelekto principais atrasti naujų idėjų, skatinančių bendrą mokymąsi, kad būtų paspartintas ekonomikos atsigavimas po COVID-19 krizės, taip pat miestai būtų atsparesni ir tvaresni. Pirmasis minėtos platformos iššūkis „Kūrybingi miestai“ (angl. *Creative Cities*) yra skirtas Berlyno, Londono, Niujorko ir Paryžiaus kūrybinių sektorių atsigavimui skatinti¹¹³. Pasaulinė inovacijų bendradarystė inovacijų sumanytojams suteikia galimybę išbandyti idėjas savotiškais laboratorinėmis sąlygomis – su realiais gyventojais ir naudojantis prieinamais atvira duomenimis, kad siūloma inovacija kuo geriau atitiktų gyventojų poreikius ir lūkesčius. Minėta bendradarystė apima daugybę veikėjų iš įvairių sektorių: inovacijų kūrėjus, merus ir kitus vietos valdžios pareigūnus, privataus sektoriaus atstovus, kurie prisideda prie projektų finansavimo. Pavyzdžiui, „Microsoft“ teikia techninę pagalbą, „Nitrous“, vadinamųjų miesto technologijų (angl. *urbantech*) įmonė, rūpinasi skaitmeniniais platformos sprendimais, o Londono universiteto koledžas (UCL) teikia išteklius ir dalijasi žiniomis, reikalingomis išbandyti idėjas¹¹⁴. Pasaulinės inovacijų bendradarystės sėkmė dažnai priklauso ir nuo gebėjimo saugiai dalytis duomenimis tarp partnerių, mokytis vieniems iš kitų ir bendradarbiauti kuriant valdymo inovacijas.

2.2. Adaptyvioji ir lanksčioji valdysena

Piliečiui patogiausia valdžia – į jo poreikius bei lūkesčius įsiklausanti ir juos atliepanti, savotiškai

nematoma, į pilietį orientuota ir nukreipta valdžia. Tam labai padeda eksperimentavimo metodai (pavyzdžiui, „smėlio dėžės“ – angl. *sandbox*).

Valdžios institucijos, veikiančios vadinamojoje VUCA (angl. *volatility* – kintamumas, angl. *uncertainty* – netikrumas, angl. *complexity* – kompleksiskumas, angl. *ambiguity* – daugiaprasmiškumas) aplinkoje, yra priverstos taikyti lankstesnius ir adaptyvesnius valdysenos ir reguliavimo modelius. Taikant šiuos modelius, viešasis sektorius yra parengiamas veiksmingiau susidoroti su nenumatytais problemomis ir pokyčiais. **Adaptyvioji valdysena** (angl. *adaptive governance*) yra pagrįsta formaliaisiais ir neformaliaisiais mechanizmais, įgalinančiais valdžią nepertraukiamai planuoti, įgyvendinti ir vertinti įvairias iniciatyvas pasitelkiant eksperimentinį ir kartotinį (angl. *iterative*) socialinį mokymąsi. Panašiai veikia ir **lanksčioji valdysena** (angl. *agile governance*), apimanti nuolatinę kontekstinių elementų analizę, kartotinį projektavimą ir į sistemų tobulinimą dialogu grįstą požiūrį, galintį padėti pasiekti politikos tikslus, atsižvelgiant į nuolat besikeičiantį kontekstą¹¹⁵. Svarbiausi lanksčiosios valdysenos žingsniai yra šie: 1) sąlygų ir rizikos analizė; 2) tikslų nustatymas; 3) valdymo sistemų projektavimas; 4) valdymo sistemų diegimas; 5) valdymo sistemų vertinimas; 6) pakartotinė sąlygų ir rizikos analizė¹¹⁶. Turi būti taikomi šie projektuojamos valdymo sistemos kriterijai: 1) skaidrumas ir atskaitomybė; 2) galimybė rinktis iš alternatyvų, atitinkančių numatytus kiekybės ir kokybės kriterijus; 3) įvairių suinteresuotųjų šalių dalyvavimas; 4) įtraukumas; 5) koreguojamųjų priemonių prieinamumas; 6) tinkamas atsakomybės paskirstymas¹¹⁷. JAV Nacionalinės viešojo administravimo akademijos Lanksčiosios valdysenos centras (angl. *National Academy of Public Administration's Agile Government Center*) yra suformulavęs šiuos svarbiausius lanksčiosios valdysenos principus¹¹⁸: 1) misija; 2) matavimai; 3) į vartotoją orientuotas elgesys; 4) greitis; 5) įgalintos aukštos kvalifikacijos daugiafunkcės komandos; 6) išoriniai tinklai; 7) patvarumas; 8) inovacijos; 9) įrodymais grįsti sprendimai; 10) organizacijų lyderiai.

¹¹² OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 35. Daugiau apie Pasaulinę inovacijų bendradarystę galima paskaityti čia: <https://citiesinnovation.global/>

¹¹³ Daugiau skaityti čia: <https://citiesinnovation.global/challenge/60b5e0661df9b5001c6d1f22>

¹¹⁴ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 36. *Ten pat*, p. 41.

¹¹⁵ METI. *Governance Innovation. Ver. 2: A Guide to Designing and Implementing Agile Governance*. Study Group on New Governance Models in Society 5.0, 2021, p. 60: https://www.meti.go.jp/english/press/2021/pdf/0219_004a.pdf

¹¹⁷ *Ten pat*, p. 60–64.

¹¹⁸ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 42.

Viešojo valdymo inovacijos dar kartą neabejotinai patvirtina piliečių, bendruomenių, nevyriausybinių sektoriaus įtraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą būtinybę ir neišvengiamumą.

Kalbant apie valdymo inovacijas, aktualiausia kiek plačiau aptarti vadinamosios sklandžiosios valdžios (angl. *seamless government*) apžvalgą. OPSI ir MBRCGI atlikti tyrimai ir analizė rodo, kad novatoriškiausios šalys ir miestai imasi veiksmų, kad pašalintų trinties taškus tarp valdžios ir tų, kuriems tarnauja. Toks požiūris leidžia valdžiai iš naujo pergaltuoti būdus, kuriais ji gali bendradarbiauti ir svarstyti ateities scenarijus. Trys pagrindiniai sklandaus valdymo principai yra šie: 1) **nematoma valdžia**, kai pereinama nuo valdžios, kaip nuolatinio žmonių gyvenimo dalyvio, prie proaktyvių ir automatizuotų paslaugų kūrimo; 2) **matricinė valdžia**, kai biurokratinės ir sektorinės ribos tampa pralaidžios ir kartu suburiamos skirtingos visuomenės dalys, kurios kartu dirbdamos siekia tikslų; 3) **numatomoji valdžia**, kai numatomi scenarijai, pagal kuriuos veikiama šiandien, kad būtų galima aktyviai kurti rytojų¹¹⁹.

Nematoma valdžia yra tokia, kai viešosios paslaugos yra automatizuotos ir proaktyvios, o tai reiškia, kad žmonėms nereikia imtis jokių veiksmų, kad galėtų pasinaudoti norimomis paslaugomis. Nematoma valdžia gali įgauti įvairias formas – nuo automatizuotų paslaugų, susijusių su svarbiausiais gyvenimo įvykiais (pavyzdžiui, vaikų gimimu ar santuoka), iki dirbtinio intelekto valdomų virtualiųjų asistentų, skirtų informuoti ar pagelbėti turintiems specialiųjų poreikių¹²⁰. Kaip nematomos valdžios pavyzdį galima pateikti Jungtiniuose Arabų Emyratuose įkurtą pirmąją pasaulyje Galimybių ministeriją (angl. *Ministry of possibilities*). Tai virtuali ministerija, neturinti savo ministro, o jai vadovauja Ministrų kabinetas. Galimybių ministerija suburia valdžios ir kitų sektorių atstovus, iš kurių sudaromi laikinieji departamentai, saugioje ir skatinamojoje aplinkoje bandantys

spręsti iš esmės neišsprendžiamus klausimus¹²¹. Kiekvienas laikinasis departamentas iki vienerių metų gali išbandyti visiškai naujus problemų sprendimo metodus, o vėliau jie gali būti taikomi daug platesniu mastu.

Matricinė valdžia atsiranda tada, kai valdžia imasi kurti specialias bendradarbiavimo infrastruktūras ir kanalus, leidžiančius kurti matricas, kuriose skirtingas funkcijas ir patirtį turintys asmenys ir komandos gali burtis ir spręsti kolektyvinius iššūkius. Šios matricos paprastai būna kelių rūšių: bendradarbiavimo tarp valdžios institucijų, bendradarbiavimo tarp valdžios institucijų ir verslo bei bendradarbiavimo tarp valdžios institucijų ir piliečių. Matricinė valdžia kliaujasi transformuojamuoju bendradarbiavimo su skirtingais veikėjais potencialu, taip pat gerbia, pripažįsta ir įgalina įvairių ekosistemų bendradarbiavimą, o tai yra esminis indėlis visuomenei¹²². Kaip matricinės valdžios pavyzdį galima pateikti **Intelektinės nuosavybės pasaulinį dirbtinio intelekto tinklą (IP GAIN)** (angl. *Intellectual Property Global Artificial Intelligence Network*), veikiantį Australijoje¹²³.

2.3. Piliečių įtraukimui būtini valstybės tarnybos gebėjimai ir technologijos

Atvirai valdžiai ir piliečių įtraukčiai užtikrinti reikalingų valstybės tarnautojų gebėjimų samprata, matavimas, tobulinimas ir geroji praktika. Siekiant užtikrinti piliečius įtraukiančio viešojo valdymo veiksmingumą, svarbus vaidmuo tenka viešojo sektoriaus vadybininkams – valstybės tarnautojams, nevyriausybinių organizacijų darbuotojams ir pan. Viešojo sektoriaus vadybininkas yra įtraukiantis vadybininkas¹²⁴.

Profesionali, pajėgi ir reaguojanti valstybės tarnyba yra esminis piliečių pasitikėjimo viešosiomis institucijomis variklis. Atvirai valdžiai ir piliečių įtraukčiai užtikrinti reikalingi valstybės tarnautojų įgūdžiai ir gebėjimai – siekis ir nebijojimas bandyti, duomenų raštingumas, orientacija į vartotoją, smalsumas, gebėjimas pasakoti istorijas, sveikas maištingumas (angl. *insurgency*) (žr. 2 pav.).

¹¹⁹ OECD. *Seamless Government: Embracing Innovation in Government Global Trends 2020*: <https://trends.oecd-opsi.org/trend-reports/seamless-government/>

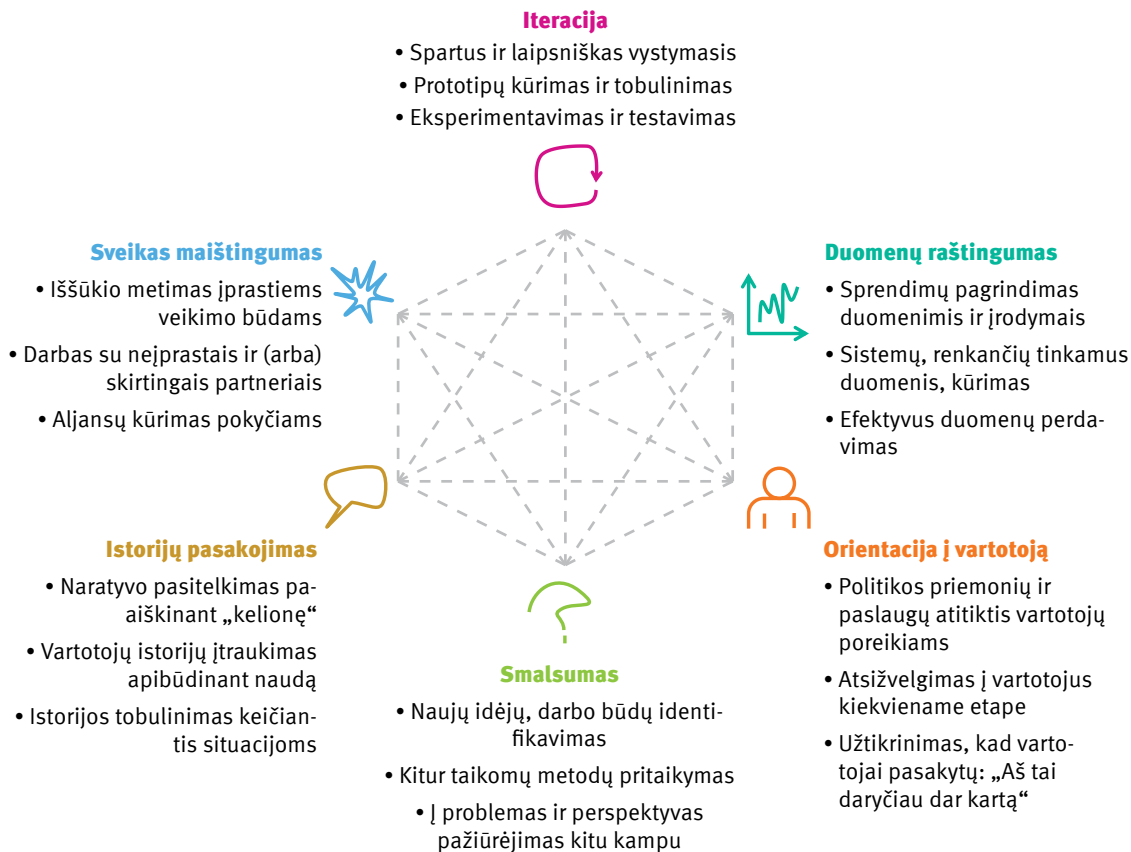
¹²⁰ *Ten pat.*

¹²¹ Daugiau žr. čia: <https://mop.gov.ae/>

¹²² OECD. *Seamless Government: Embracing Innovation in Government Global Trends, 2020*.

¹²³ Daugiau žr. čia: <https://oecd-opsi.org/innovations/ipgain/>

¹²⁴ Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R., 2016, p. 262.

2 pav. Šeši esminiai įgūdžiai, reikalingi viešojo sektoriaus inovacijoms

Šaltinis: OECD. *Core Skills for Public Sector Innovation*, 2017, p. 9: https://www.oecd.org/media/oecdorg/satellitesites/opsi/contents/files/OECD_OPSI-core_skills_for_public_sector_innovation-201704.pdf

OECD yra išskyrusi šiuos keturis gerai dirbančių valstybės tarnautojų įgūdžius¹²⁵:

1. Politikos patarimai ir analizė.
2. Paslaugų teikimas ir piliečių įtraukimas: valstybės tarnautojai dirba tiesiogiai su piliečiais ir viešųjų paslaugų vartotojais, tad jiems reikalingi nauji įgūdžiai, kad galėtų veiksmingai įtraukti piliečius, pasitelkti (angl. *crowdsourcing*) jų idėjas ir kartu kurti (angl. *co-create*) geresnes paslaugas.
3. Kontraktai.
4. Tinklų kūrimas.

Kaip sėkmingus iš apačios kylančių iniciatyvų pavyzdžius, kai patys piliečiai susitelkia siūlyti inovatyvių proveržio idėjų, ir didelį piliečių potencialą viešosios politikos sprendimų priėmimo procese parodančius pavyzdžius EBPO pateikia iniciatyvas „Piliečiai perima Europą“ (angl. *Citizens Take Over Europe*) ir „#MesEuropiečiai“ (angl. *#WeEuropeans*). Iniciatyva

„Piliečiai perima Europą“ buvo sukurta 2020 metais ir šiuo metu ji apima pilietinės visuomenės organizacijas iš dešimties šalių. Pagrindinis šios iniciatyvos tikslas – idėjų iš apačios generavimas ir įveiklinimas, įskaitant ir piliečių asamblėjų steigimą Europos lygmeniu¹²⁶. Iniciatyvą „#MesEuropiečiai“ prieš 2019 metų Europos Parlamento rinkimus suorganizavo tarptautinė asociacija „CIVICO Europa“¹²⁷ ir organizacija „Make.org“¹²⁸. Per aštuonių savaitių laikotarpį gyventojai iš 27 šalių pateikė pasiūlymų įvairiais Europai aktualiais klausimais¹²⁹. Vėliau dalyviai iš kiekvienos šalies balsuodami išrinko po dešimt geriausių šalies pasiūlymų, tada buvo surengtas balsavimas visoje Europoje, jo metu išrinkta dešimt visai ES geriausių pasiūlymų, pavadintų „Piliečių darbotvarkė“ (angl. *Citizens' Agenda*)¹³⁰. Iš viso šioje iniciatyvoje dalyvavo 1,7 mln. ES piliečių, pateikta daugiau nei 30 tūkst. pasiūlymų ir balsuota

¹²⁵ OECD. *Skills for a High Performing Civil Service*, 2017, p. 1 <https://www.oecd.org/gov/skills-for-a-high-performing-civil-service-9789264280724-en.htm>

¹²⁶ Daugiau žr. čia: <https://citizenstakeover.eu/>

¹²⁷ Daugiau žr. čia: <https://civico.eu/en/>

¹²⁸ Daugiau žr. čia: <https://make.org/LT>

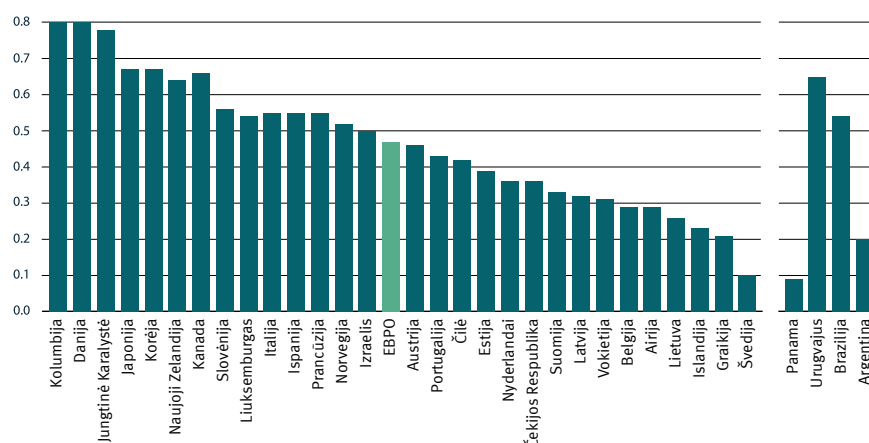
¹²⁹ Daugiau žr. čia: <https://we-europeans.eu/>

¹³⁰ Daugiau žr. čia: <https://dial.make.org/we-eu/countries>

daugiau nei 11 mln. kartų, o į nemažai pasiūlymų atsižvelgė įvairios institucijos ir politikai. Kaip dar vienos iš apačios į viršų priemonės – vadinamojo **dalyvaujamojo numatymo** – pavyzdys paminėtinas ir ES CIMULACT projektas, subūręs tūkstantį piliečių iš 30-ies Europos šalių. Tikslas – kartu kurti pakeidaujamas tvoros ateities vizijas ir jas paversti būsimų mokslinių tyrimų rekomendacijomis bei inovacijų politikos sprendimais¹³¹.

Turėdamas tikslą padėti valdžiai kuo geriau siekti atvirumo priimant sprendimus ir piliečių įtraukimo į šį procesą EBPO Atviros valdžios skyrius (angl. *Open Government Unit*), bendradarbiaudamas su Europos Komisijos Regioninės ir miestų politikos generaliniu direktoratu, parengė Piliečių dalyvavimo kontrolinį sąrašą (angl. *Citizen Participation Checklist*), apimančį tokias temas kaip piliečių dalyvavimo planavimas ir įgyvendinimas bei kokybiško dalyvavimo užtikrinimas¹³². Taip pat labai naudinga yra ir OPSI įrankių dėžutė, skirta piliečių dalyvavimui skatinti¹³³.

Tai, kaip skirtingose šalyse idėjas, įžvalgas ir iniciatyvas, kylančias ar galinčias kilti iš apačios, t. y. iš piliečių ir kitų suinteresuotųjų šalių, vertina valdžia, labai skiriasi. Pavyzdžiui, EBPO nustatė, kad orientacija į vartotoją (angl. *user-driven*) yra viena iš svarbiausių skaitmeninės brandos transformacijos dimensijų. Valdžia laikoma orientuota į vartotoją, jei vystydama viešosios politikos procesus, teikdama paslaugas ir priimdama sprendimus, taip pat diegdama įtraukius mechanizmus, palengvinančius šį procesą, pagrindinį dėmesį skiria piliečių poreikiams ir patogumui¹³⁴. EBPO duomenimis, aukščiausią valdžios skaitmeninės brandos pagal orientacijos į vartotoją dimensiją lygi yra pasiekusios Kolumbija, Danija ir Jungtinė Karalystė, o žemiausias jis Graikijoje, Švedijoje ir Panamoje (žr. 3 pav.). Lietuva pagal minėtą dimensiją priskiriama prie atsiliekančių šalių. Kaip pabrėžia EBPO, taip pat labai skiriasi ir valstybės tarnautojų kvalifikacijos tobulinimo mokymai su atvira valdžia susijusiomis temomis (žr. 4 pav.).

3 pav. Valdžios skaitmeninės brandos vertinimas pagal orientacijos į vartotoją dimensiją

Šaltinis: OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 29.

4 pav. Valstybės tarnautojų mokymų atviros valdžios temomis prieinamumas, 2020 m.

Šaltinis: OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 29.

¹³¹ Daugiau žr. čia: <http://www.cimulact.eu/>

¹³² OECD. *OECD Guidelines for Citizen Participation Processes*, 2022, p. 85–91: <https://read.oecd.org/10.1787/f765caf6-en?format=pdf>

¹³³ *Toolkit Navigator. Observatory of Public Sector Innovation*: <https://oecd-opsi.org/toolkit-navigator/>

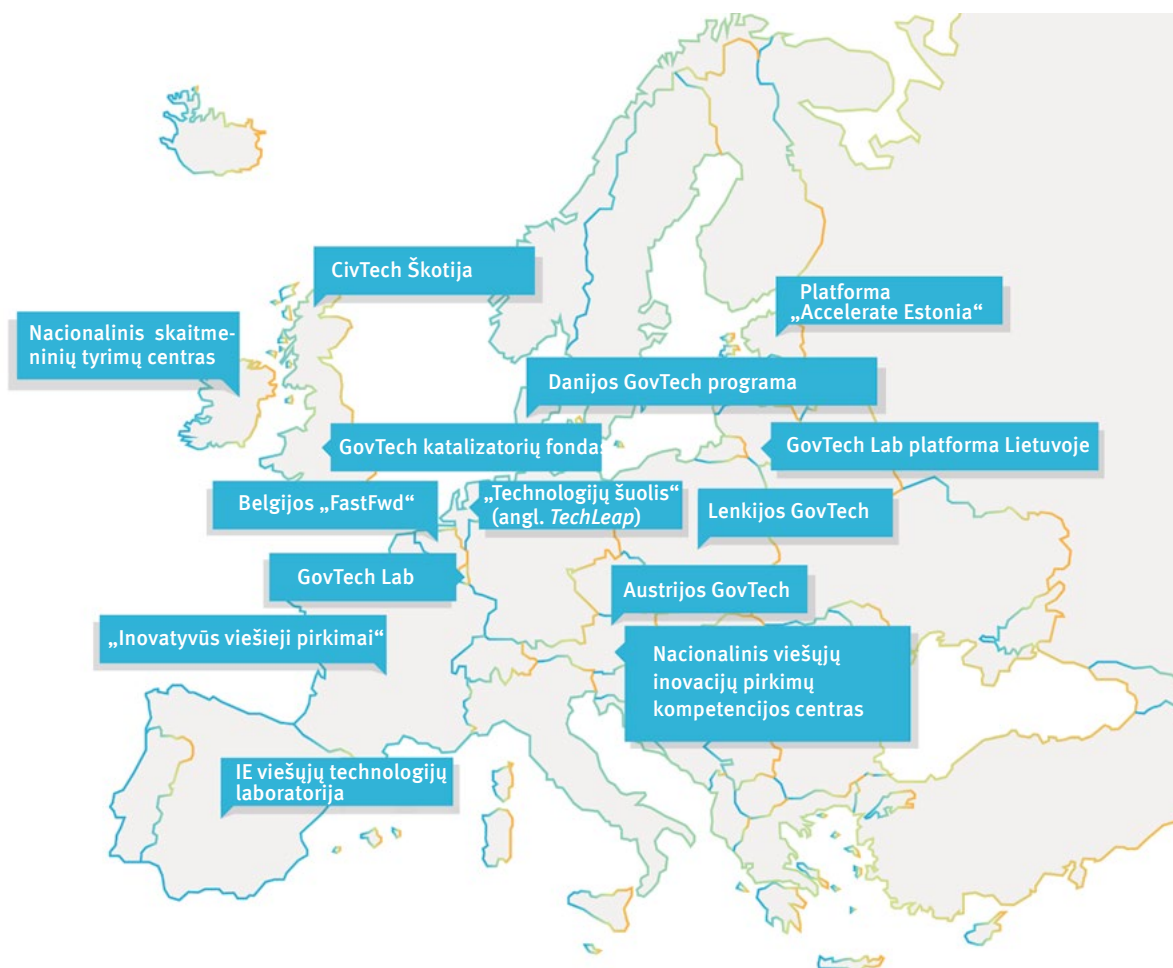
¹³⁴ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 29.

EBPO Skaitmeninės valdžios ir duomenų skyrius (angl. *Digital Government and Data Unit*) tiria, kaip valdžia gali geriausiai panaudoti informacines ir ryšių technologijas atviros valdžios principams įgyvendinti¹³⁵, Atviros valdžios skyrius (angl. *Open Government Unit*) pataria valdžios institucijoms, kaip kurti ir įgyvendinti politiką, teikti atviros valdžios principų integravimo į viešojo sektoriaus reformas klausimus¹³⁶, o Piliečių erdvės observatorija (angl. *Observatory of Civic Space*) pataria valdžios institucijoms, kaip kurti saugią bendradarbiavimo su piliečiais erdvę ir apsaugoti jų privatumą bei renkamus duomenis, taip pat dalijasi gerąja patirtimi ir praktikomis šiose srityse¹³⁷.

Atviros valdžios tyrimų srityje OPSI glaudžiai bendradarbiauja ir su Europos Komisija. OPSI vykdė projektą „Inovacijų pavertimas nuosekliu,

patikimu ir strateginiu vyriausybės ištekliumi“, jam įgyvendinti gavo 1,5 mln. eurų dotaciją iš Europos Komisijos pagal mokslinių tyrimų programą „Horizontas 2020“¹³⁸.

CivTech aljanso (angl. *CivTech Alliance*), kurio pagrindinis tikslas pasiūlyti veiksmingų klimato kaitos problemos sprendimų, programa „COP26 Global Scale-Up“ yra sėkmingai pritaikytų vadinamųjų **pilietinių technologijų**, t. y. **CivTech**¹³⁹, pavyzdys. Jungtinių Tautų bendrosios klimato kaitos konvencijos 26-osios konferencijos (COP26) kontekste *CivTech* aljansas subūrė politikos formuotojus ir inovacijas įgyvendinančias komandas iš dešimties skirtingų šalių (Australijos, Brazilijos, Danijos, Estijos, Vokietijos, Lietuvos, Lenkijos, Škotijos, Ispanijos ir JAV), kad sukurtų didelio poveikio programą 18-ai klimato technologijų įmonių visame

5 pav. GovTech programų ES žemėlapis

Šaltinis: Joint Research Centre (JRC), the European Commission's science and knowledge service. *GovTech Practices in the EU: A glimpse into the European GovTech ecosystem, its governance, and best practices*, 2022, p. 6.

¹³⁵ Daugiau žr. čia: <https://www.oecd.org/gov/digital-government/>

¹³⁶ Daugiau žr. čia: <https://www.oecd.org/gov/open-government/>

¹³⁷ Daugiau žr. čia: <https://www.oecd.org/gov/open-government/civic-space.htm>

¹³⁸ Daugiau žr. čia: <https://oecd-opsi.org/work-areas/ec-collaboration/>; ir čia: <https://cordis.europa.eu/project/id/870913>

¹³⁹ Dar vadinamos *CivTech*.

pasaulyje. Ši programa įmonėms suteikė galimybę susitikti su politikos formuotojais ir investuotojais iš skirtingų regioninių ekosistemų. Įmonės buvo atrinktos pagal kvietimo teikti idėjas, kaip dorotis su tokiais trimis pagrindiniais pasauliniais iššūkiais kaip aplinkos atsparumas, maisto atliekų mažinimas ir transporto išmetamo anglies dvideginio mažinimas, rezultatus. Štai keletas pasiūlytų ir jau įgyvendintų sprendimų¹⁴⁰:

- „Per geras išmesti“ (angl. *Too Good To Go*) – įmonė kovoja su maisto švaistymu. Ji tai daro prekybos erdvėje, kurioje pagal geografinės vietos duomenis vartotojai susiranda perteklinį maistą parduodančius vietos restoranus ir prekybos centrus. Ši bendrovė padėjo sutaupyti daugiau nei 98,4 mln. patiekalų visoje Europoje ir Šiaurės Amerikoje¹⁴¹.
- XDI sistema (angl. *XDI System*) – platforma, kurioje, remiantis klimato modeliais, pagal įmonių pateiktus duomenis galima įvertinti numanomą jų poveikį klimato kaitai ir ekstremalioms oro sąlygoms. Šioje platformoje buvo atlikta 85 mln. vertinimų 105-iose šalyse¹⁴².
- „Mash Makes“ – energetikos įmonė, iš žemės ūkio atliekų ir augalų liekanų (biomasės) gaminti vandenilį. Atskirdama anglį ji kovoja su klimato kaita ir dykumų didėjimu¹⁴³.

Planuojama, kad programa „Global Scale-Up“ ir toliau tęs veiklą, įtrauks dar daugiau vadinamųjų valdymo technologijų, t. y. **GovTech**, ir tai darys dar platesniu mastu. Šioje programoje sėkmingai veikia trejopos spiralės (angl. *triple helix*) principas, kai diegiant inovacijas bendradarbiauja valdžia, pramonė ir akademinė bendruomenė.

Taikydamas **sumaniojo valdymo** (angl. *smart governance*) principą, paprastai valdžia stengiasi kuo sėkmingiau integruoti *CivicTech* ir *GovTech* technologijas ir padaryti jas kuo paprastesnes ir priimtinesnes piliečiams. *GovTech* terminas gali būti vartojamas norint apibūdinti ekosistemą, rinką ar startuolio sukurtą produktą, skirtą konkrečiam viešojo sektoriaus iššūkiui priimti. Svarbiausi *GovTech* (jų taikymo paplitimas ES pavaizduotas 5 paveiksle) aspektai yra šie: 1) inovatyvūs skaitmeniniai sprendimai, siekiant pertvarkyti viešąjį sektorių ir palengvinti piliečių gyvenimą, kad būtų užtikrintas sklandus viešųjų paslaugų teikimas; 2) *GovTech* plėtrą skatina naujausių technologijų prieinamumas, didėjantis duomenų skaičius ir besikeičiantis požiūris ieškant sprendimų; 3) *GovTech* sprendimus kartu su viešuoju sektoriumi kuria startuoliai, novatoriai ir pažangiausios įmonės – žmonės, kurie gali pasiūlyti naujus ir unikalius būdus, kaip pasitelkti technologijas, padėsiančias suteikti aukštesnės kokybės viešąsias paslaugas¹⁴⁴.

¹⁴⁰ OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Delivering and Enabling Impactful Cross-Border Solutions*, 2022, p. 15.

¹⁴¹ Daugiau žr. čia: <https://toogoodtogo.org/en>

¹⁴² Daugiau žr. čia: <https://xdi.systems/>

¹⁴³ Daugiau žr. čia: <https://mashmakes.com/>

¹⁴⁴ GOVTECH_LITHUANIA: 2020_GovTech ekosistemos augimo metai Lietuvoje: <https://govtechlab.lt/wp-content/uploads/2021/03/GovTech-in-Lithuania-2020-LT.pdf>

3. Lietuvos gyventojų nuostatos ir požiūriai, susiję su į(si)traukimu į viešąjį valdymą: Europos socialinio tyrimo duomenų analizės rezultatai

Šioje tyrimo ataskaitos dalyje analizuojami Europos socialinio tyrimo (EST) 10-osios bangos duomenys, atskleidžiantys piliečių dalyvavimą ir jų įtraukimo į viešąjį valdymą nuostatų ir požiūrių palankumą. Lietuvos atvejo kontekstas atskleidžiamas lyginant jį su kitų EST apklausoje dalyvavusių šalių duomenimis.

3.1. Konceptualusis EST modelis

Konceptualusis EST modelis pirmiausia paremtas D. Eastono¹⁴⁵ (1965) išskirtais bendrosios ir specifinės paramos politinei sistemai tipais, taip pat R. Ingleharto¹⁴⁶ aprašyta postmaterialistinės visuomenės specifika. Paramos politinei sistemai matavimas konstruojamas remiantis paramos objektais, paramos tipais ir paramos šaltiniais (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Paramos politinei sistemai objektai, tipai ir šaltiniai

Paramos tipai	Paramos šaltiniai	Paramos objektai	
		Režimas	Valdžios institucijos
Bendroji parama	Normos ir vertybės	Režimo legitimacija	Valdžios institucijų legitimacija
	Bendroji nauda	Pasitikėjimas režimu	Pasitikėjimas valdžios institucijomis
Specifinė parama	Trumpalaikė nauda		Pasitenkinimas valdžios institucijų veiklos rezultatais

Šaltinis: Thomassen J. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues*. London: European Social Survey, City University London, 2001, p. 182.

Pasitenkinimas valdžios institucijų veiklos rezultatais, t. y. piliečių vertinimas, kaip valdžiai sekasi tvarkytis šalyje, ir pasitikėjimas valdžios institucijomis bei režimu labiausiai priklauso nuo instrumentinių orientacijų, o režimo legitimacija pirmiausia paremta moralinėmis orientacijomis, normomis ir vertybėmis. Būtent todėl esminis skirtumas tarp legitimacijos ir kitų paramos rūšių yra tas, kad legitimacija dažniausiai kyla iš politinės kultūros, o kitos paramos rūšys priklauso nuo instrumentinių orientacijų, t. y. suvokiamos naudos¹⁴⁷.

Bendroji parama yra nuolatinės emociškai ar moraliai pagrįstos tapatybės forma, o specifinė parama yra instrumentinė, kognityvinė ir paprastai yra siejama su pasitenkinimu, kuris kyla iš valdžios institucijų veiklos suvokimo¹⁴⁸. Yra aiški hierarchija tarp paramos objektų, priklausomai nuo to, kiek jie yra svarbūs, kad demokratija išliktų: pradedant nuo pasitenkinimo valdžios veiklos rezultatais ir

judant pasitikėjimo valdžios institucijomis link, po to – pasitikėjimo režimo link ir galiausiai – prie paties politinio režimo, t. y. demokratijos, legitimacijos. Kuo aukščiau kylama šioje hierarchijoje, tuo labiau priartėjama prie demokratijos išlikimui svarbiausių elementų, o kuo labiau paramos mažėjimas yra susijęs su hierarchijos viršuje esančiais objektais, tuo didesnė grėsmė kyla demokratijos išlikimui¹⁴⁹.

3.2. Duomenys ir metodai

Šioje tyrimo ataskaitoje toliau analizuojami EST 10-osios bangos, konkrečiai – kintamojo klausimų modulis „Demokratijos supratimas ir vertinimas Europoje“ ir nuolatinio klausimų modulio „Žiniasklaida ir socialinis pasitikėjimas“, „Politika“, „Subjektyvi gerovė, socialinė atskirtis, religija, nacionalinė ir tautinė tapatybė“ bei „Žmogiškosios vertybės“, duomenys. Lietuvos atvejo analizė atlikta su reprezentatyvia Lietuvos gyventojų imtimi, o Lietuvos

¹⁴⁵ Easton D. *A Systems Analysis of Political Life*. New York: John Wiley, 1965.

¹⁴⁶ Inglehart R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, 1997.

¹⁴⁷ Thomassen J. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues*. London: European Social Survey, City University London, 2001, p. 181.

¹⁴⁸ Imbrasaitė J. Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai: parama demokratijai ar masinis protestas? *Filosofija. Sociologija*, Nr. 22(2), 2011, p. 96.

¹⁴⁹ Thomassen J. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues*. London: European Social Survey, City University London, 2001, p. 182–183.

atvejį lyginant su kitomis šalimis remtasi reprezentatyviomis tų šalių populiacijų imtimis. EST 10-osios bangos metu 2020 m. rugsėjo 18 d. – 2022 m. gegužės 25 d. 19-oje Europos valstybių buvo atlikta interviu su 33 tūkst. 351 vyresniu nei 15 metų respondentu. EST 10-ojoje bangoje dalyvavo šios šalys: Bulgarija, Čekija, Estija, Graikija, Islandija,

Italija, Juodkalnija, Kroatija, Lietuva, Norvegija, Nyderlandai, Portugalija, Prancūzija, Šiaurės Makedonija, Slovakija, Slovėnija, Suomija, Šveicarija ir Vengrija. Daugumos atsakymų į šioje ataskaitoje analizuojamus klausimus dinamiškai atskleisti taip pat naudoti visų Lietuvoje vykdytų EST bangų duomenys (svarbiausią informaciją žr. 5 lentelėje).

5 lentelė. Informacija apie Lietuvoje vykdytas EST bangas

Banga	Apklauskos atlikimo data	Respondentų skaičius (N)
ESS4	2009 X–2010 I	2002
ESS5	2011 V–VIII	1677
ESS6	2013 V–VIII	2109
ESS7	2015 IV–VI	2250
ESS8	2017 X–XII	2122
ESS9	2019 IX–XII	1835
ESS10	2021 VI–XII	1659

Lietuvoje EST vykdytas laikantis tikimybinės atrankos sudarymo principų taikant daugiapakopę atranką pagal Lietuvos Respublikos teritorinį suskirstymą. EST 10-ojoje bangoje iš atrinktų 5 tūkst. 830 namų ūkių apklausti 1 tūkst. 835 gyventojai, pasiektas 43,6 proc. atsako dažnis. Siekiant užtikrinti standartizuotą duomenų rinkimą ir jų patikimumą, EST 10-ojoje bangoje Lietuvoje taikytas CAPI metodas – apklausa vykdyta tiesiogiai bendraujant su respondentu ir duomenis fiksuojant planšetiniu kompiuteriu. Duomenims analizuoti pasitelktas aprašomosios statistinės analizės metodas.

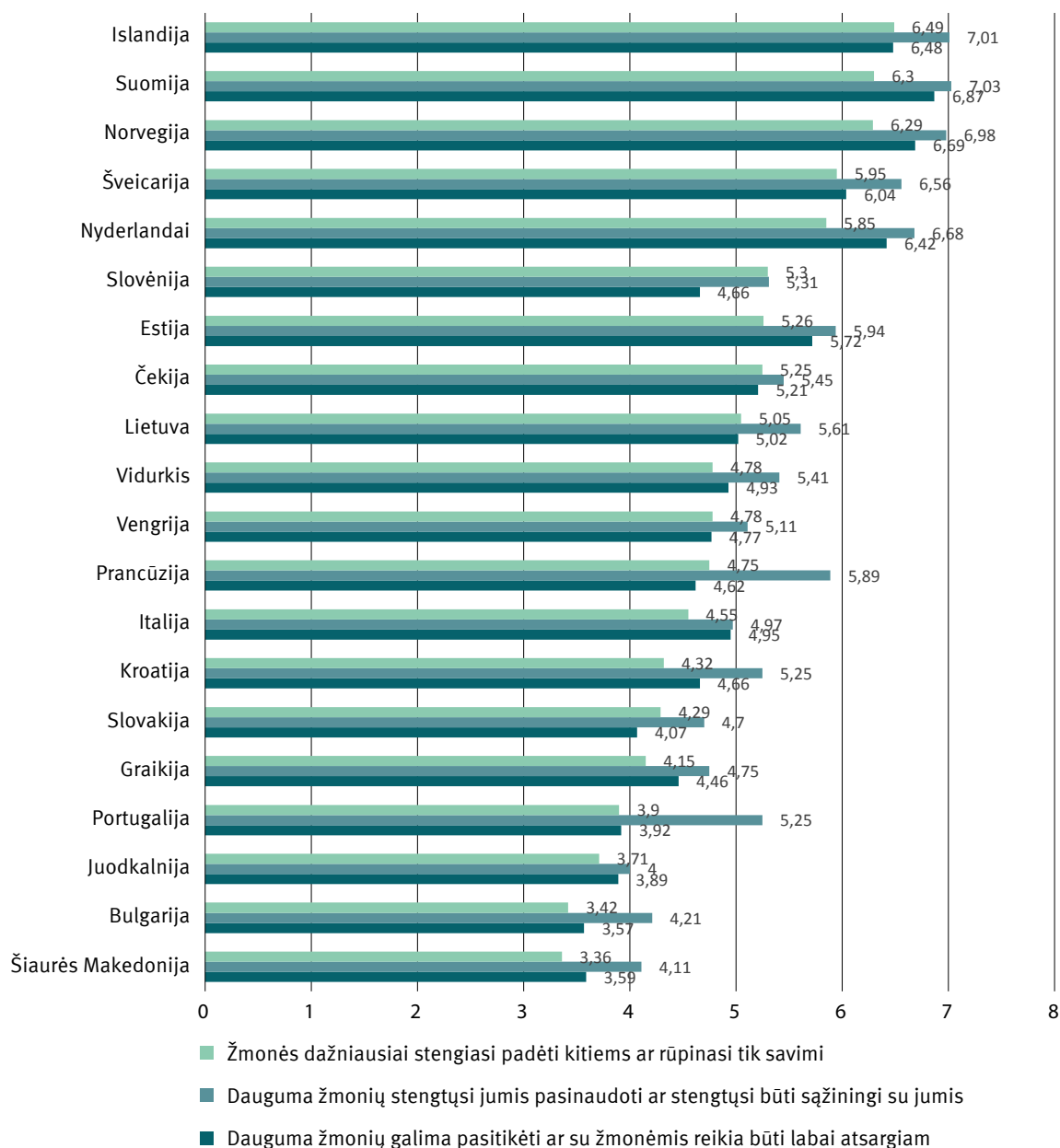
3.3. Duomenų analizės rezultatai

Socialinis pasitikėjimas. Socialinis pasitikėjimas EST matuojamas klausimais, atskleidžiančiais, koku mastu respondentai tikisi sąžiningumo iš kitų žmonių ir kaip pasitiki kitais. Kaip rodo EST 10-osios bangos duomenys, visos socialinio pasitikėjimo lygį visuomenėje matuojančios dedamosios Lietuvos gyventojų vertinamos panašiai: aukščiausias vidutinis balas – 5,61 – fiksuotas respondentams atsakant į klausimą, ar *dauguma žmonių, progai pasitaikius, stengtųsi jais pasinaudoti, ar stengtųsi būti sąžiningi su jais* (žr. 6 pav.). Panašūs šios dimensijos vertinimai yra Prancūzijoje, Vengrijoje, Čekijoje ir Estijoje, aukščiausi vertinimai – Islandijoje, Suomijoje ir Norvegijoje, žemiausi – Bulgarijoje ir Šiaurės Makedonijoje. Vidutinis atsakymo į klausimą, ar *žmonės dažniausiai stengiasi padėti kitiems, ar rūpinasi tik savimi*, balas buvo 5,05, o į klausimą, ar *apskritai dauguma žmonių*

galima pasitikėti, ar su žmonėmis reikia būti labai atsargiam (-iai), vidutinis balas siekė 5,02 (žr. 6 pav.). Panašūs vidutiniai atsakymų į klausimą apie naudojimąsi kitais žmonėmis vertinimai yra Prancūzijoje, Čekijoje ir Slovėnijoje, aukščiausi vertinimai – Suomijoje, Islandijoje ir Norvegijoje, žemiausi – Juodkalnijoje ir Šiaurės Makedonijoje. Panašiai kaip ir Lietuvoje į klausimą apie pasitikėjimą kitais respondentai atsakinėjo Čekijoje ir Italijoje, aukščiausi vidutiniai vertinimai fiksuoti Suomijoje, Norvegijoje, Islandijoje, o žemiausi – Šiaurės Makedonijoje ir Bulgarijoje. Konstatuotina, kad socialinis pasitikėjimas, rodantis ir socialinio kapitalo mastą, Lietuvoje nėra labai aukštas, nes vos viršija EST 10-ojoje bangoje dalyvavusių šalių vidurkį ir yra vos didesnis nei 5 balai iš 10.

Palyginus analizuojamų socialinio pasitikėjimo rodiklių dinamiką Lietuvoje pastebima, kad pastutinės EST bangos duomenys ypatingi tuo, kad visos socialinį pasitikėjimą matuojančios dimensijos įvertintos daugiau nei 5 balais. Prasčiausia situacija buvo pirmojoje Lietuvoje vykdytoje EST apklausoje, kai visų dimensijų vertinimai nesiekė net 5 balų, o atsakymo į klausimą, ar žmonės yra linkę padėti kitiems, nesiekė net 4 balų (žr. 7 pav.).

Vertinant Lietuvos gyventojų domėjimąsi politika, tai yra svarbus jų motyvacijos įsitraukti į viešąjį valdymą ir patiems atspirties taškas, pastebima, kad respondentai, atsakydami į šį klausimą, yra kiek aukščiau nei vidurkis. Vidutinis domėjimosi politika balas Lietuvoje siekia 2,74 (žr. 8 pav.). Toks pats balas yra ir Slovėnijoje, o

6 pav. Vidutinis socialinio pasitikėjimo dimensijų vertinimo balas EST 10-ojoje bangoje

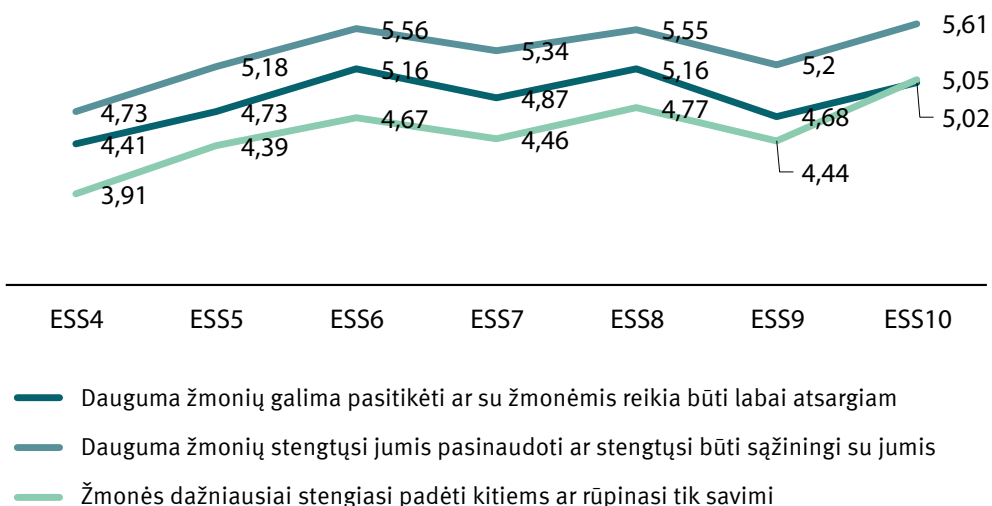
Klausimų numeriai ir formuluotės:

A4. Ar apskritai dauguma žmonių galima pasitikėti, ar su žmonėmis reikia būti labai atsargiam /-iai? Prašau įvertinti skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad su žmonėmis reikia būti labai atsargiam/-iai, o 10 – kad dauguma žmonių galima pasitikėti.

A5. Ar dauguma žmonių, progai pasitaikius, stengtųsi jums pasinaudoti, ar stengtųsi būti sąžiningi su jumis? Prašau įvertinti skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad dauguma žmonių stengtųsi jums pasinaudoti, o 10 – kad dauguma žmonių stengtųsi būti sąžiningi su jumis.

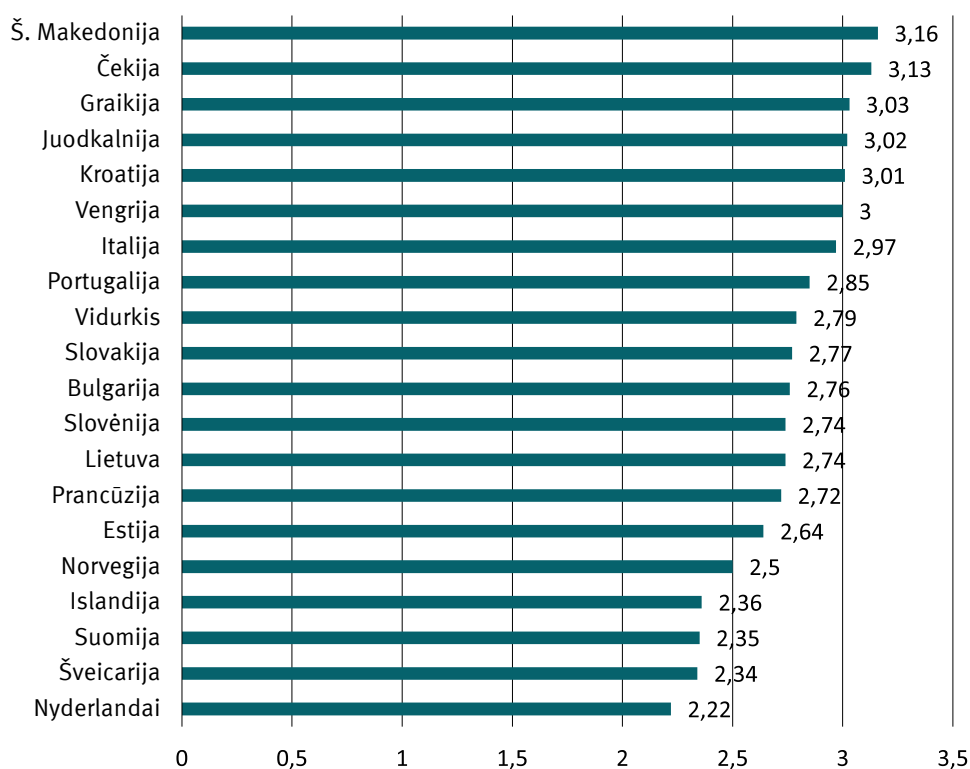
A6. Ar žmonės dažniausiai stengiasi padėti kitiems, ar rūpinasi tik savimi? Prašau įvertinti skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad žmonės dažniausiai rūpinasi tik savimi, o 10 – kad žmonės dažniausiai stengiasi padėti kitiems.

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

7 pav. Vidutinių socialinio pasitikėjimo dimensijų vertinimo balų kaita Lietuvoje 2009–2021 m.

Šaltinis: ESS4–ESS10 Lietuvos atvejo duomenys. Duomenys sverti (išskyrus ESS4) naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

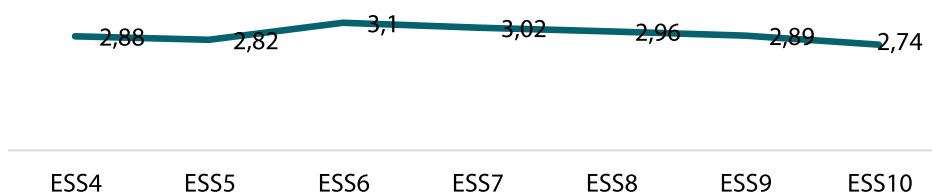

8 pav. Vidutinis domėjimosi politika balas EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeris ir formuluočių:

B1. Kiek jūs domitės politika? Ar jūs ja: labai domitės (1 balas), pakankamai domitės, mažai domitės ar visiškai nesidomite (4 balai)?

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

9 pav. Vidutinio domėjimosi politika balo kaita Lietuvoje 2009–2021 m.

Šaltinis: ESS4–ESS10 Lietuvos atvejo duomenys. Duomenys sverti (išskyrus ESS4) naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

labai panašus – Bulgarijoje ir Prancūzijoje. Labiausiai politika teigia besidomintys Nyderlandų, Šveicarijos, Suomijos ir Islandijos gyventojai, mažiau – Šiaurės Makedonijos ir Čekijos.

Palyginus domėjimosi politika dinamiką Lietuvoje pastebima, kad paskutinėje EST bangoje domėjimosi politika vidutinis balas yra aukščiausias, palyginti su visomis kitomis bangomis (žr. 9 pav.). Prasčiausia situacija buvo 2013 metais, kai šis balas siekė daugiau nei 3.

Politinis veiksmingumas. Klasikinis politinio veiksmingumo (angl. *political efficacy*) matavimas, iš pradžių sukurtas nacionalinės Amerikos rinkimų studijos kontekste, vis dar plačiai naudojamas nacionalinėse rinkimų studijose, tačiau klausimų formuluotės skiriasi nedaug. Politinis veiksmingumas susideda iš dviejų matmenų – subjektyviosios kompetencijos, arba vidinio veiksmingumo, tai yra individo pasitikėjimo savo gebėjimais suprasti politiką ir veikti politiniame procese, bei sistemos atliepiamumo (angl. *responsiveness*), arba išorinio veiksmingumo, tai yra individo tikėjimo politinės sistemos atliepiamumu. Politinis veiksmingumas – tai pačių žmonių supratimas, kokią galią jie turi valstybėje. Šis rodiklis yra vienas svarbiausių demokratinės sistemos „sveikatos“ požymių¹⁵⁰.

Beveik visose šalyse, išskyrus Italiją, Graikiją ir Šiaurės Makedoniją, išorinis politinis veiksmingumas vertinamas aukštesniais balais nei vidinis veiksmingumas. Tai reiškia, kad žmonės geriau vertina jiems teikiamų galimybių dalyvauti politikoje ir daryti jai įtaką galimybes nei savo gebėjimus šiame procese veikti. Ne išimtis ir Lietuva. Teiginys, kad šalies politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip patys respondentai pareikšti nuomonę ir turėti įtakos tam, ką daro valdžia, vidutiniškai įvertintas 2,26 balo (labai panašūs vertinimai fiksuoti Slovakijoje ir Čekijoje), o teiginys, kad Lietuvos politinė sistema tokiems žmonėms kaip respondentai leidžia

daryti įtaką politikai, vidutiniškai įvertintas 2,02 balo (identiškas vertinimas fiksuotas Čekijoje, labai panašus – Slovėnijoje) (žr. 10 pav.). Vidinis politinis veiksmingumas, arba žmonių pasitikėjimas savo gebėjimais veikti politiniame procese, Lietuvoje įvertintas žemesniais balais: klausimas apie pajėgumą aktyviai dalyvauti politiniais reikalais užsimančios grupės veikloje vidutiniškai įvertintas 1,94 balo (labai panaši situacija Slovėnijoje ir Italijoje), o klausimas apie respondentų užtikrintumą savo pačių gebėjimu dalyvauti politikoje – 1,87 balo (labai panaši situacija Kroatijoje ir Slovėnijoje).

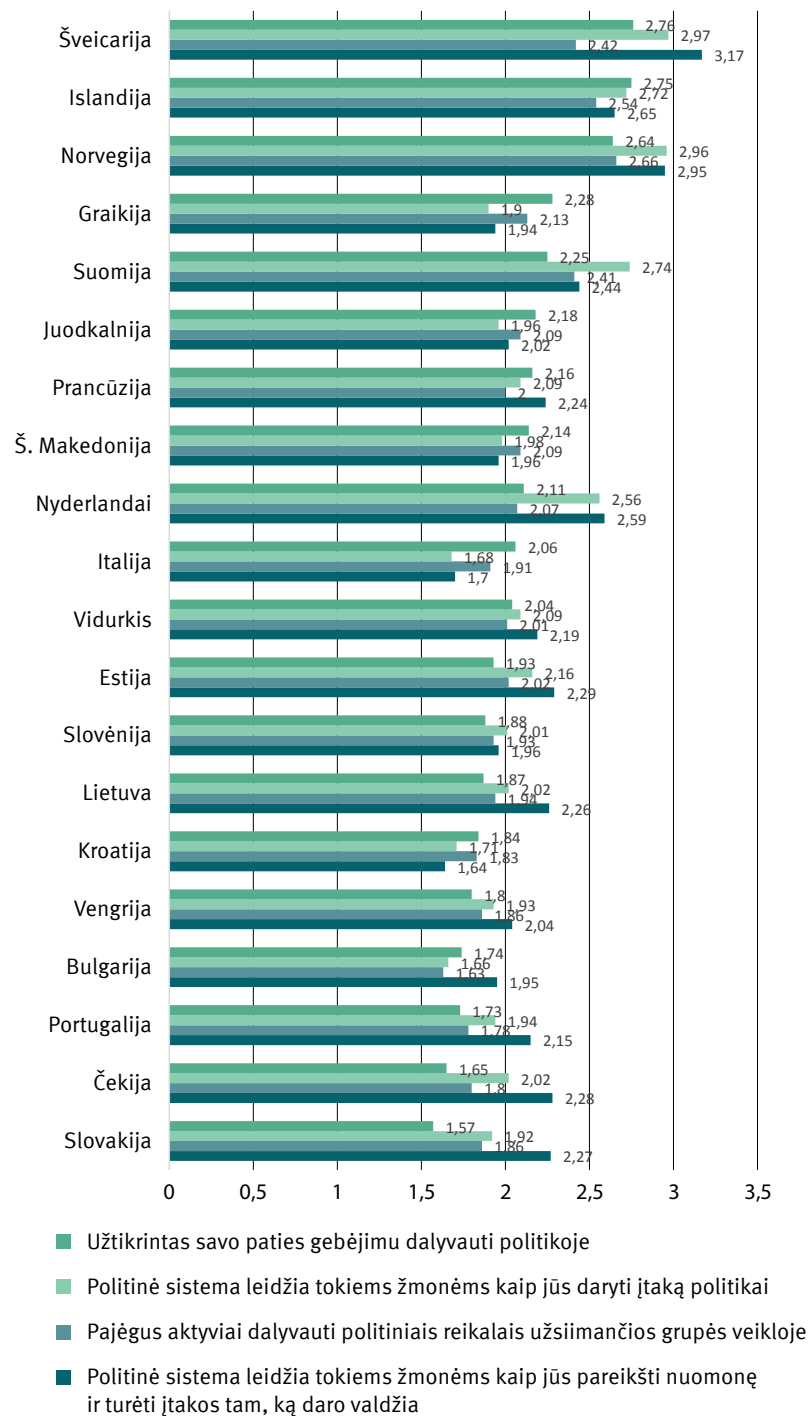
Žmonių pasitikėjimas savo gebėjimais veikti politiniame procese Lietuvoje vertinamas žemais balais.

Aukščiausias tiek išorinis, tiek vidinis politinis veiksmingumas fiksuotas Šveicarijoje, Islandijoje ir Norvegijoje, o žemiausias išorinio politinio veiksmingumo vertinimas matomas Slovakijoje ir Čekijoje, vidinio politinio veiksmingumo – Kroatijoje ir Bulgarijoje. Kelia nerimą tai, kad beveik visos politinio veiksmingumo dedamosios, išskyrus vieną išorinio politinio veiksmingumo dimensiją, Lietuvoje vertinamos žemiau nei visų EST tyrime dalyvavusių šalių vidurkis.

Kalbant apie pasitikėjimą valdžios institucijomis konstatuotina tai, kad Lietuvoje žmonės itin nepasitiki pagrindine Tautos atstovybe, tai yra šalies parlamentu.

Vidutinis pasitikėjimo Seimu balas 10 balų skalėje paskutinėje EST bangoje siekė tik 3,91 balo (žr. 11 pav.). Labiau savo šalių parlamentais nepasitiki

¹⁵⁰ Pilietinės visuomenės institutas. *Pilietinės galios indeksas: 2020 m.* Vilnius, 2021, p. 40.

10 pav. Vidutinis išorinio ir vidinio politinio veiksmingumo vertinimo balas EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeriai ir formuluotės:

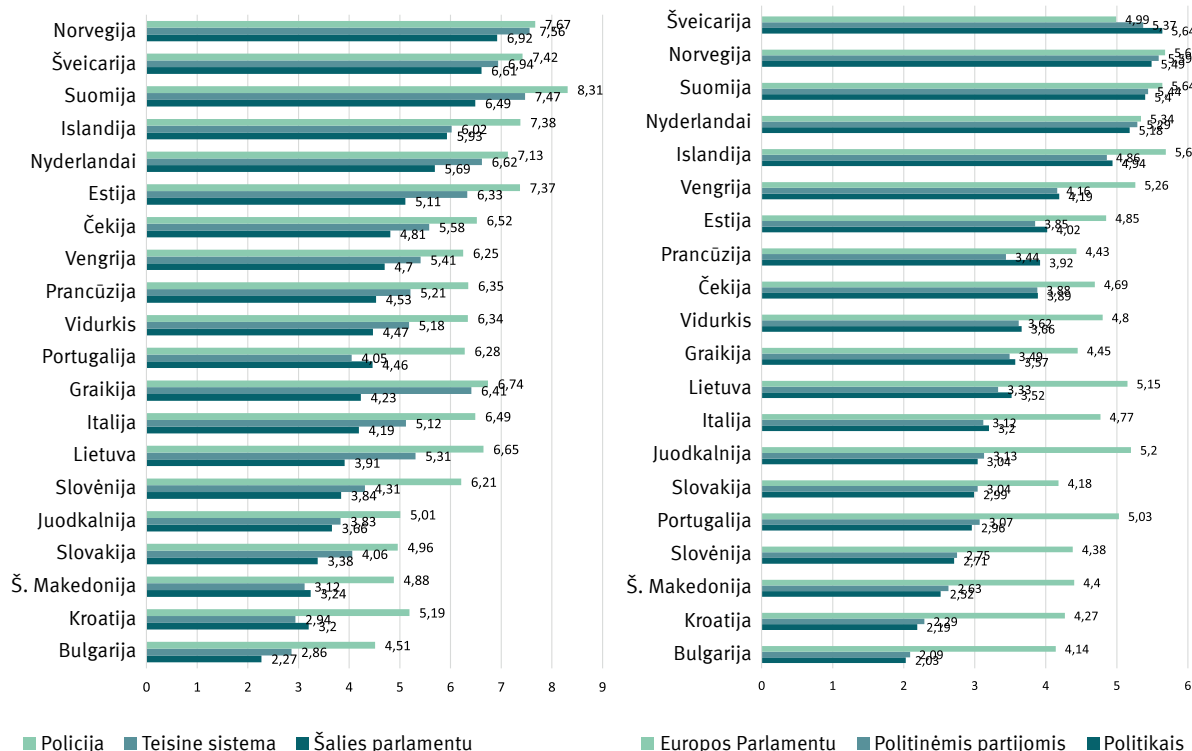
B2. Kaip manote, kiek Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs pareikšti nuomonę ir turėti įtakos tam, ką daro valdžia? Neleidžia nė kiek (1 balas); leidžia labai mažai; leidžia šiek tiek; leidžia daug; leidžia labai daug (5 balai).

B3. Kaip manote, kiek esate pajėgus/-i aktyviai dalyvauti politiniais reikalais užsiimančios grupės veikloje? Visiškai nesu pajėgus/-i (1 balas); tik šiek tiek pajėgus/-i; pakankamai pajėgus/-i; labai pajėgus/-i; esu visiškai pajėgus/-i (5 balai).

B4. O kaip manote, kiek Lietuvos politinė sistema leidžia tokiems žmonėms kaip jūs daryti įtaką politikai? Neleidžia nė kiek (1 balas); leidžia labai mažai; leidžia šiek tiek; leidžia daug; leidžia labai daug (5 balai).

B5. O kiek esate užtikrintas/-a savo paties/-čios gebėjimu dalyvauti politikoje? Visiškai nesu užtikrintas/-a (1 balas); tik šiek tiek užtikrintas/-a; pakankamai užtikrintas/-a; labai užtikrintas/-a; esu visiškai užtikrintas/-a (5 balai).

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

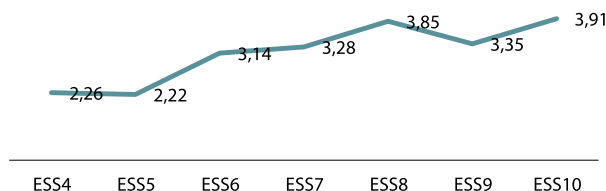

11 pav. Vidutinis pasitikėjimo valdžios institucijomis balas EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeriai ir formuluotė:

B6–B12. Įvertinkite skalėje nuo 0 iki 10, kiek jūs asmeniškai pasitikite kiekviena iš institucijų, kurias aš išvardinsiu. 0 skalėje reiškia, kad jūs visiškai nepasitikite institucija, o 10 – jūs visiškai ja pasitikite. Taigi kiek jūs pasitikite...

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

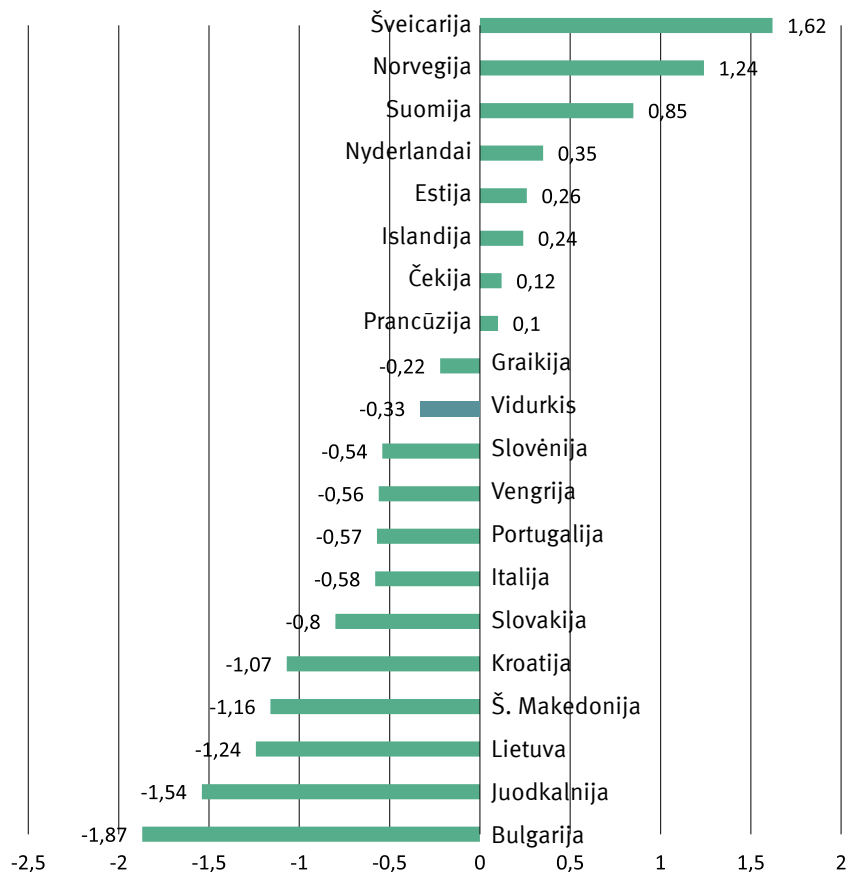
12 pav. Vidutinio pasitikėjimo Seimu balo kaita Lietuvoje 2009–2021 m.

Šaltinis: ESS4–ESS10 Lietuvos atvejo duomenys. Duomenys svėrti (išskyrus ESS4) naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

tik Bulgarijos, Kroatijos, Šiaurės Makedonijos, Slovakijos, Juodkalnijos ir Slovėnijos gyventojai. Pavyzdžiui, net ir kitose pokomunistinėse šalyse, tokiose kaip Vengrija, Čekija ar Estija, pasitikėjimas parlamentu yra gerokai didesnis nei Lietuvoje. Labiausiai savo parlamentais pasitiki Norvegijos, Šveicarijos ir Suomijos gyventojai – vidutinis vertinimo balas gerokai viršija 6. Tačiau lyginant pasitikėjimo Seimu dinamiką Lietuvoje pastebima kilimo tendencija. Prasčiausia situacija buvo pirmose dviejose tyrimo bangose, kai vidutinis pasitikėjimo

Seimu balas buvo vos didesnis nei 2 (žr. 12 pav.).

Dar labiau nei Seimu Lietuvoje nepasitikima politinėmis partijomis (3,33 balo) ir politikais (3,52 balo). Šios institucijos taip pat prastai arba dar prasčiau nei Lietuvoje pasitikima ir kitose pokomunistinėse šalyse. Senosiose, labiausiai ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse jomis pasitikima daug labiau. Lietuvoje labiausiai pasitikima policija (6,65 balo), taip pat Jungtinių Tautų Organizacija (5,47 balo) ir Europos Parlamentu (5,55 balo). Lietuva išsiskiria ir tuo, kad stebimas vienas

13 pav. Vidutinių pasitikėjimo šalies parlamentu ir Europos Parlamentu balų skirtumas EST 10-ojoje bangoje

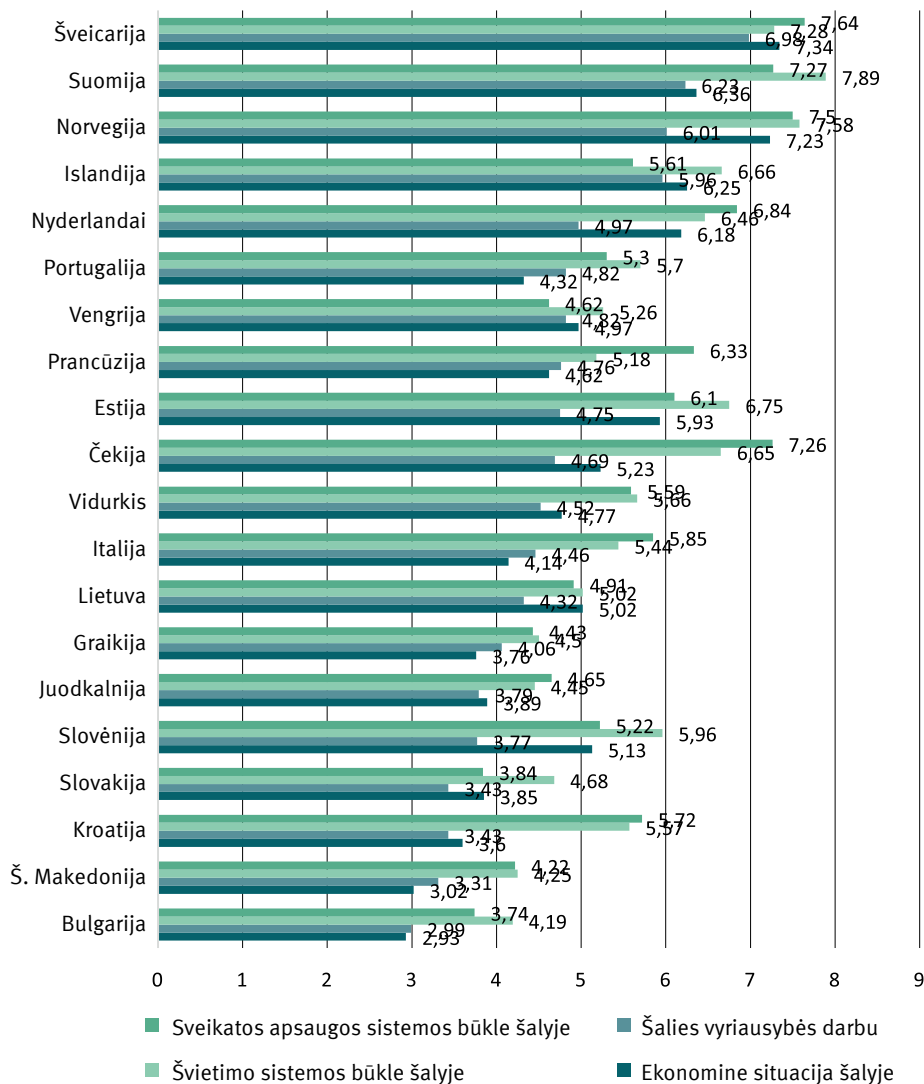
Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

didžiausių skirtumų tarp pasitikėjimo šalies parlamentu ir Europos Parlamentu (žr. 13 pav.) – Europos Parlamentu pasitikima daug labiau nei šalies parlamentu. Didesnis šis skirtumas tik Bulgarijoje ir Juodkalnijoje. Labiau savo nacionalinėmis atstovybėmis (mažėjimo tvarka) nei Europos Parlamentu pasitikima Šveicarijoje, Norvegijoje, Nyderlanduose, Estijoje, Islandijoje, Čekijoje ir Prancūzijoje.

Tai, kad labai menkai pasitikima pagrindinėmis šalies politinėmis institucijomis, nėra itin palanki aplinka gyventojų įsitraukimo į viešosios politikos procesus augimui ir tvarumui.

Parama politinei sistemai. Daugiau informacijos apie nusiteikimą valdžios institucijų ir jų veiklos rezultatų atžvilgiu atskleidžia EST duomenys apie respondentų pasitenkinimą esamos vyriausybės darbu ir pasitenkinimą ekonomine situacija, taip pat pasitenkinimą švietimo ir sveikatos apsaugos

sistemų situacija šalyje. Lietuvoje vidutinis pasitenkinimo šalies vyriausybės darbu balas yra 4,32, o jis yra žemesnis nei visų tyrime dalyvavusių šalių vidurkis (žr. 14 pav.). Panašiai kaip ir Lietuvoje savo šalies vyriausybės darbą vertina Graikijos ir Italijos, blogiausiai – Bulgarijos ir Šiaurės Makedonijos, geriausiai – Šveicarijos, Suomijos ir Norvegijos gyventojai. Labai panaši situacija, lyginant skirtingas šalis, pastebėta ir vertinant ekonomikos, švietimo ir sveikatos apsaugos (skirtumas tik tas, kad prasčiausiai šios sistemos situacija vertinama Bulgarijoje ir Slovakijoje) sistemų situaciją šalyje. Lietuvoje visomis šiomis trimis pasitenkinimo valdžios veiklos rezultatais dedamosiomis respondentai buvo kiek labiau patenkinti nei vyriausybės darbu apskritai – geriausiai įvertinta ekonomikos ir švietimo sistemos būklė (5,02 balo), kiek prasčiau – sveikatos apsaugos sistemos būklė (4,91 balo). Panašiai kaip ir Lietuvoje ekonomikos situaciją vertina Slovėnijos ir Čekijos gyventojai, švietimo sistemos būklę – Prancūzijos ir Vengrijos gyventojai, o sveikatos apsaugos sistemos būklę – Juodkalnijos ir Vengrijos gyventojai.

14 pav. Vidutiniai pasitenkinimo valdžios veiklos rezultatais balai EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeriai ir formuluotės:

B28. Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas /-a dabartine Lietuvos ekonomine situacija?

B29. Kalbant apie dabartinę Lietuvos vyriausybę, ar jūs esate patenkintas/-a jos darbu?

(0 reiškia, jog ypač nepatenkintas/-a, 10 – jog ypač patenkintas/-a)

B31. Ką jūs apskritai manote apie dabartinę Lietuvos švietimo sistemos būklę?

B32. Ką jūs apskritai manote apie dabartinę Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos būklę? (0 reiškia, jog ypač bloga, 10 – jog ypač gera)

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

Pastebėtina, kad Lietuvos gyventojai nėra labai patenkinti valdžios veiklos rezultatais – išskyrus ekonominės situacijos vertinimą, likę balai yra žemesni nei visų šalių vidurkis.

Pasitenkinimas demokratija. Gyventojų pasitenkinimą tuo, kaip valdžiai sekasi tvarkytis valdomose šalyse, plačiau prasme įvertina respondentų atsakymai

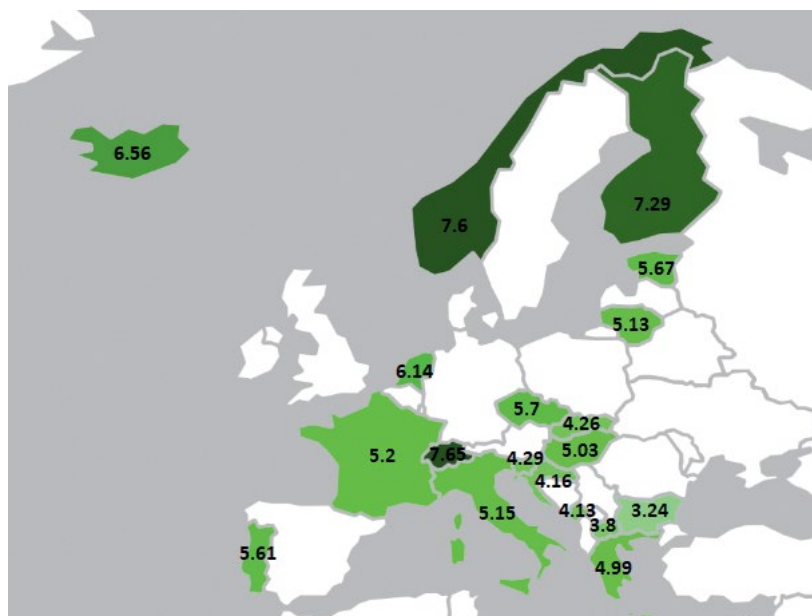
į klausimą, ar jie yra patenkinti tuo, kaip demokratija veikia jų šalyje. Jei žmonės nėra patenkinti demokratijos veikimu savo šalyje, tai jokių būdu nereiškia, kad taip yra dėl to, jog jiems nepatinka demokratija¹⁵¹. Šiuo klausimu atskleidžiama šalies gyventojų nuomonė apie tai, kiek esama politinė sistema yra demokratiška. Formuluotė „kaip apskritai demokratija veikia“ reiškia instrumentinę, tačiau apibendrintą orientaciją į demokratijos veikimą ir aiškiai nurodo režimo lygmenį¹⁵².

¹⁵¹ Thomassen J. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues*, 2001, p. 201.

¹⁵² Ten pat, p. 202.

Palyginus Lietuvos gyventojų pasitenkinimo demokratija duomenis su kitų EST 10-ojoje bangoje dalyvavusių šalių respondentų atsakymais konstatuotina, kad Lietuva su 5,13 balo yra tarp tų šalių, kuriose vidutinis demokratijos veikimo vertinimo balas yra žemesnis už visų šalių vidurkį (žr. 15 pav.), tai yra 5,25. Aukščiausias šis balas Šveicarijoje, jis siekia 7,65, labai panašus Norvegijoje

ir Suomijoje, o žemiausias yra Bulgarijoje ir siekia 3,24. Vidutiniškai prasčiau nei Lietuvoje demokratijos veikimą vertina Vengrijos, Graikijos, Slovėnijos, Slovakijos, Kroatijos, Juodkalnijos, Šiaurės Makedonijos ir jau minėtos Bulgarijos gyventojai. Pastebėtina ir tai, kad labiau patenkinti demokratija ir tokių pokomunistinių šalių kaip Estija ir Čekija gyventojai¹⁵³.

15 pav. Vidutinis pasitenkinimo demokratijos veikimu balas EST 10-ojoje bangoje*

B23. Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas/-a tuo, kaip demokratija veikia Lietuvoje? (0 reiškia, jog ypač nepatenkintas/-a, 10 – jog ypač patenkintas/-a)

* Žemėlapyje vertinimai ir spalva atitinkamai kinta nuo 0. Tai reiškia, kad ypač nepatenkinti (šviesiai žalia) iki 10, tai reiškia, kad ypač patenkinti (tamsiai žalia).

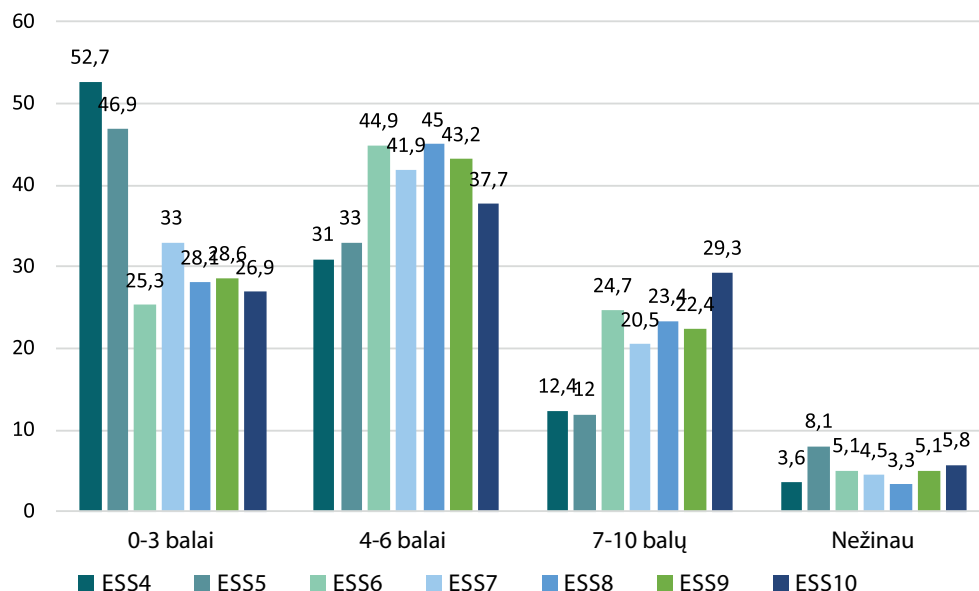
Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“). Žemėlapij sudarė Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Tyrimų skyriaus patarėjas Giedrius Kanapka.

Lyginant pasitenkinimo demokratijos veikimu dinamiką šalyje pastebima, jog paskutinėje tyrimo bangoje užfiksuota didžiausia palankiai (nuo 7 iki 10 balų) demokratijos veikimą vertinančių respondentų dalis – 29,3 proc. (žr. 16 pav.), 9-ojoje bangoje ji buvo keletu procentų mažesnė. Mažiausia tokių respondentų dalis buvo 4-ojoje ir 5-ojoje EST bangose – vos daugiau nei po dešimtadalį. Atitinkamai daugiausia itin prastai (0–3 balais) demokratijos veikimą šalyje įvertinusių Lietuvos gyventojų buvo 4-ojoje bangoje – daugiau nei pusė visų respondentų, 5-ojoje bangoje ši dalis taip pat siekė beveik

pusę visų apklaustųjų, o tai sietina su to meto pasauline finansų krize. 6-ojoje bangoje 0–3 balais demokratijos veikimą vertinusiųjų Lietuvoje dalis buvo mažiausia per visą tyrimo vykdymo laikotarpį, 10-ojoje bangoje ji taip pat yra labai panaši ir kiek viršija ketvirtadalį visų respondentų. Pastebėtina, kad jau kelerius metus prasčiausiai vertinančiųjų demokratijos veikimą Lietuvoje dalis beveik nekinta. Vidutiniškai, tai yra 4–6 balais, demokratijos veikimą vertinančiųjų dalis paskutinėje tyrimo bangoje siekia beveik trečdalį visų apklaustųjų, mažesnė ji buvo pirmose dviejose apklausos bangose¹⁵⁴.

¹⁵³ Šie rezultatai taip pat pristatyti žurnalui „Filosofija. Sociologija“ įteikta straipsnio rankraštyje.

¹⁵⁴ Šie rezultatai taip pat pristatyti žurnalui „Filosofija. Sociologija“ įteikta straipsnio rankraštyje, pirminiai duomenys (su mažesniu šalių skaičiumi) pristatyti portale lrt.lt. žr. Šarkutė L. *Kaip demokratija veikia Lietuvoje: patenkintųjų daugiau, tačiau teigiamo įvertinimo skirti dar nesame linkę*, 2022-12-23: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1839945/kaip-demokratija-veikia-lietuvoje-patenkintuju-daugiau-taciau-teigiamo-iver-tinimo-skirti-dar-nesame-linke>

16 pav. Vidutinio pasitenkinimo demokratijos veikimu balo kaita Lietuvoje 2009–2021 m.

Šaltinis: ESS4–ESS10 Lietuvos atvejo duomenys. Duomenys svėrti (išskyrus ESS4) naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

Gyventojų paramą šalyje veikiančiam politiniam režimui atskleidžia EST klausimas apie svarbą gyventi demokratiškai valdomoje šalyje. EST 10-osios bangos duomenys kelia nerimą, nes Lietuva yra priešpaskutinėje vietoje gyventojams deklaruojant svarbą gyventi demokratiškai valdomoje šalyje – nors vidutinis balas ir atrodo aukštas (8,12), tačiau jis žemesnis tikrai Čekijoje (žr. 17 pav.). Norvegijoje, Suomijoje, Islandijoje, Šveicarijoje ir Graikijoje (mažėjimo tvarka) šis balas yra didesnis nei 9. Panašiai kaip Lietuvoje gyvenimo demokratiškai valdomoje šalyje svarba suvokiama Juodkalnijoje ir Slovėnijoje.

Konstatuotina, kad parama demokratiniam režimui, palyginti su kitomis Europos valstybėmis, Lietuvoje yra žema.

Dar didesnę nerimą, kalbant apie gyventojų paramą demokratiniam režimui, kelia Lietuvos gyventojų nusiteikimas stipraus politinio lyderio, esančio aukščiau nei įstatymas, dar kitaip vadinamo „tvirtos rankos“ fenomenu, atžvilgiu. EST 10-osios bangos duomenys rodo, kad Lietuvoje palankumas stipriam politiniam lyderiui vidutiniškai siekia net 4,33 balo (žr. 18 pav.). Bendras visų šalių vidurkis yra gerokai mažesnis – 3,11. Beveik toks pats kaip

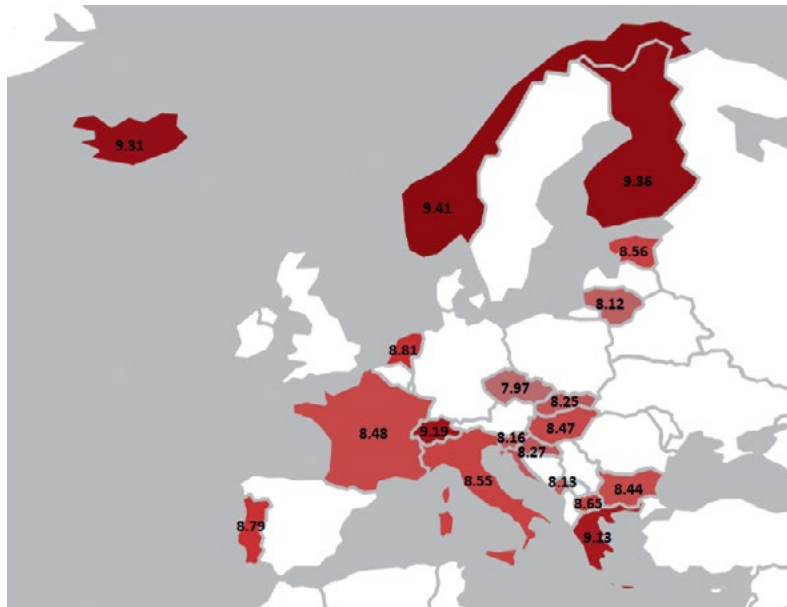
ir Lietuvoje vidutinis palankumas lyderiui su tvirta ranka išreikštas ir Vengrijoje. Joje V. Orbano valdymo stilius kelia nerimą dėl autoritarinių tendencijų. Šiek tiek labiau nei Lietuvoje stipriam politiniam lyderiui linkę pritarti ir Slovakijos bei Bulgarijos gyventojai. Čia verta prisiminti ir tai, kad Bulgarijos prezidentas, buvęs generolas R. Radevas taip pat laikomas tvirtos rankos šalininku. Mažiausiai stiprus politinis lyderis priimtinas Islandijos, Norvegijos, Portugalijos ir Šveicarijos gyventojams.

Paramai demokratiniam režimui kelia grėsmę Lietuvos gyventojų palankumas stipriam politiniam lyderiui, esančiam aukščiau nei įstatymas.

Tyrimai rodo¹⁵⁵, jog politinį piliečių aktyvumą ir norą įsitraukti į politinius procesus didina vadinamųjų palaikančių tarpasmeninių santykių turėjimas bei bendruomeniškumo jausmas. EST šios dimensijos vertinamos asmeninių kontaktų kiekiu ir pobūdžiu bei tuo, kaip ir su kuo leidžiamas laisvalaikis. Kitaip tariant, įvertinamas socialinių tinklų stiprumas.

Iš EST 10-osios bangos duomenų matyti, jog Lietuvos gyventojų socialiniai tinklai yra palyginti

¹⁵⁵ Šarkutė L. Does political activism induce subjective wellbeing. *International Journal of Psychology: Biopsychosocial Approach*, 2017, Nr. 21, p. 29–56.

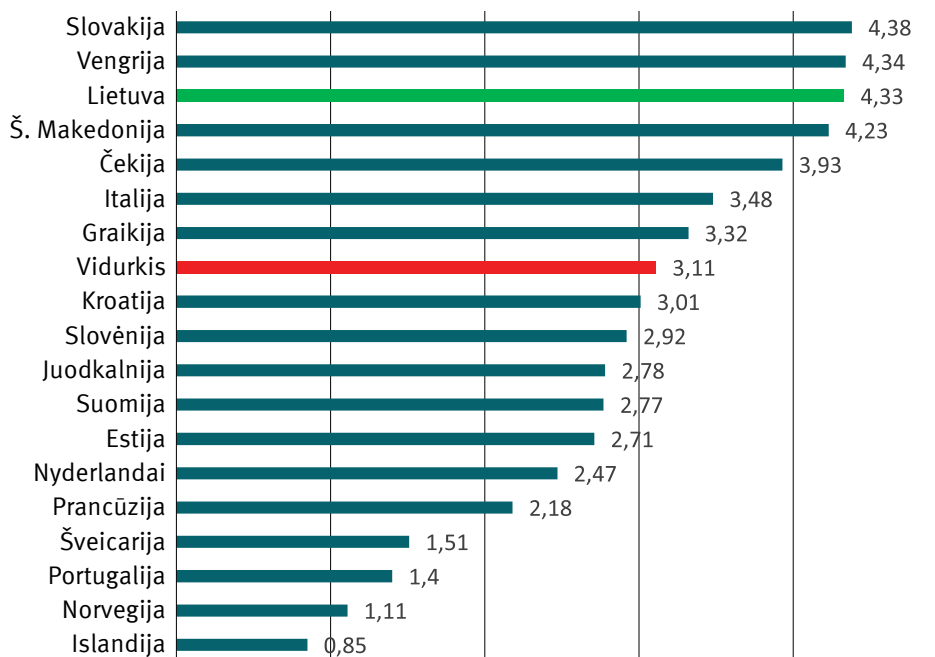

17 pav. Vidutinis svarbos gyventi demokratiškai valdomoje šalyje balas EST 10-ojoje bangoje*

B25a. Kiek jums svarbu gyventi demokratiškai valdomoje šalyje? (0 reiškia, kad visiškai nesvarbu, 10 – ypač svarbu)

* Žemėlapyje vertinimai ir spalva atitinkamai kinta nuo 0. Tai reiškia, kad visiškai nesvarbu (šviesiai raudona) iki 10, tai reiškia, kad ypač svarbu (tamsiai raudona).

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“). Žemėlapij sudarė Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Tyrimų skyriaus patarėjas Giedrius Kanapka.

18 pav. Vidutiniai stipraus politinio lyderio, esančio aukščiau nei įstatymas, priimtumo vertinimo balai EST 10-ojoje bangoje

Klausimo numeris ir formuluotė:

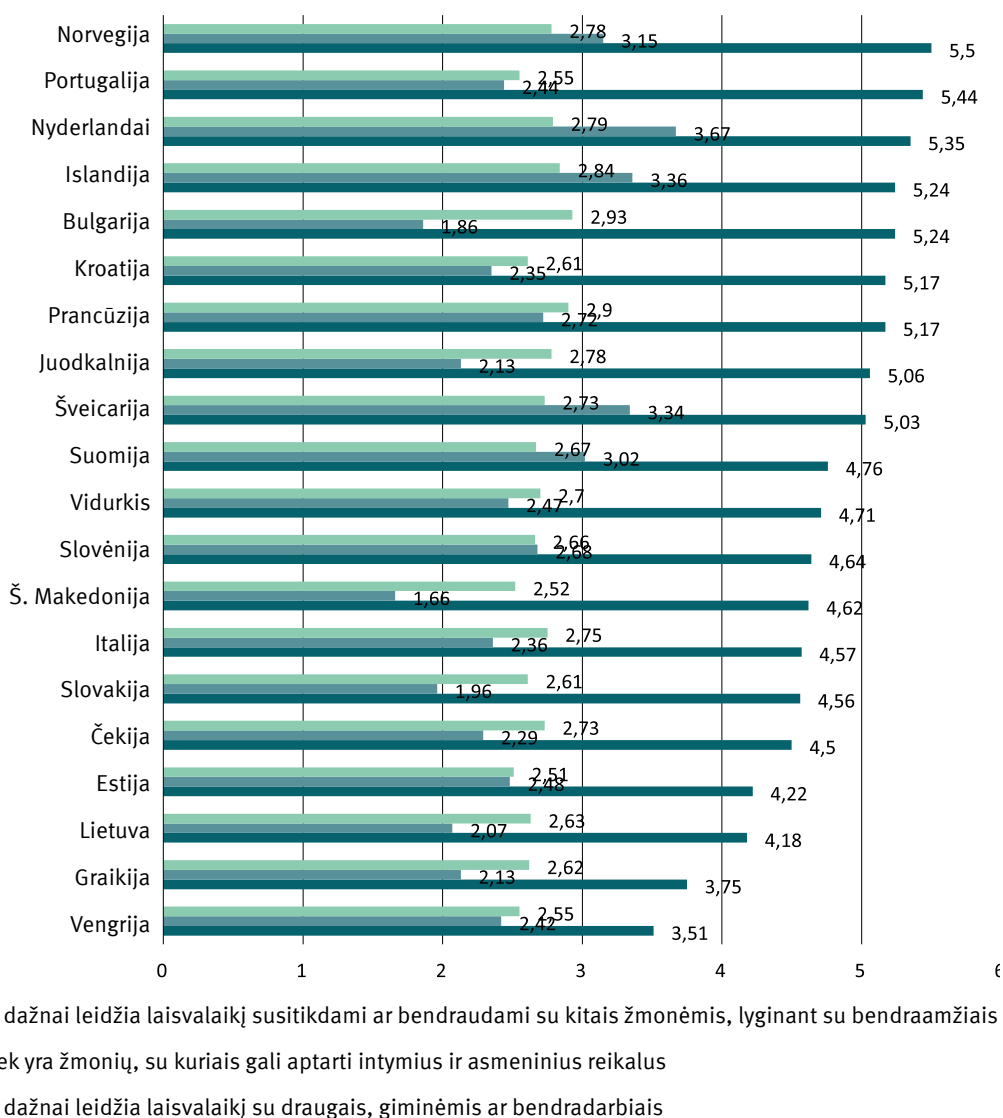
B37a. Ar jums būtų priimtina, jei Lietuva turėtų stiprų politinį lyderį, esantį aukščiau nei įstatymas? (0 reiškia, kad visiškai nepriimtina, o 10 – visiškai priimtina)

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

silpni – atsakymo į klausimą, ar dažnai leidžia laisvalaikį su draugais, giminėmis ar bendradarbiais, vidutinis balas siekė tik 4,18 (blogesnė situacija buvo tik Graikijoje ir Vengrijoje), o į klausimą, kiek yra žmonių, su kuriais gali aptarti intymius ir asmeninius reikalus, vidutinis balas siekė tik 2,07 (blogesnė situacija buvo tik Slovakijoje, Bulgarijoje ir Šiaurės Makedonijoje (žr. 19 pav.). Dažniausiai laisvalaikį su savo draugais, artimaisiais ar kolegomis teigė leidžiantys Norvegijos, Portugalijos ir

Nyderlandų gyventojai, o daugiausia žmonių, su kuriais gali aptarti asmeninius reikalus, teigė turintys Nyderlandų, Islandijos ir Šveicarijos gyventojai.

Kiek geriau nei aukščiau aptartas socialinių ryšių dedamąsias Lietuvos respondentai vertino savo laisvalaikio leidimą susitinkant ar bendraujant su kitais, lygindami su bendraamžiais – vidutinis balas šiuo atveju siekė 2,63, tačiau tai irgi yra žemiau visų šalių vidurkių (žr. 19 pav.). Labai

19 pav. Vidutiniai socialinių tinklų vertinimo balai EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeriai ir formuluočių:

C2. Ar jūs dažnai leidžiate laisvalaikį su draugais, giminėmis ar bendradarbiais? (1 – niekada; 2 – rečiau negu kartą per mėnesį; 3 – kartą per mėnesį; 4 – keletą kartų per mėnesį; 5 – kartą per savaitę; 6 – keletą kartų per savaitę; 7 – kasdien)

C3. Kiek yra žmonių (jei tokių išvis yra), su kuriais galite aptarti intymius ir asmeninius reikalus? (0 – nė vieno; 1; 2; 3; 4 – 4–6; 5 – 7–9; 6 – 10 ar daugiau)

C4. Ar, lyginant su bendraamžiais, sakytumėte, kad jūs dažnai leidžiate laisvalaikį susitikdami ar bendraudami su kitais žmonėmis? (1 – daug rečiau negu dauguma bendraamžių; 2 – rečiau negu dauguma bendraamžių; 3 – panašiai kaip ir dauguma bendraamžių; 4 – dažniau nei dauguma bendraamžių; 5 – daug dažniau nei dauguma bendraamžių)

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

panašus balas yra ir Graikijos, Kroatijos bei Slovakijos atveju, žemiausias jis – Estijoje ir Šiaurės Makedonijoje, aukščiausias – Bulgarijoje, Prancūzijoje ir Islandijoje.

Per žemas Lietuvos gyventojų socialinis įsitraukimas į turimus socialinius tinklus yra piliečių dalyvavimui viešosios politikos procesuose trukdantis veiksnys.

Šiuolaikinėse visuomenėse, kartu ir Lietuvoje, stebima individo atsiskyrimo nuo visuomenės, susvetimėjimo su ja tendencija, dažnai įgaunanti netgi „vienatvės epidemijos“ formą. V. Murthy'is, buvęs JAV vyriausiasis chirurgas, remdamasis 2010 metų apklausos duomenimis, jog daugiau nei trečdalis amerikiečių, vyresnių nei 45 metų, jautėsi vieniši, teigė: „Per visus mano darbo su pacientais metus dažniausiai pasitaikanti patologija buvo ne širdies ligos ar diabetas, bet vienatvė“, nes pastaruoju metu stebime augančią „vienatvės epidemiją“¹⁵⁶. Pastebėta, jog ima vyrauti individo atsiskyrimo nuo visuomenės, susvetimėjimo su ja tendencija, įgaunanti chroniškos vienatvės formą. Socialinė izoliacija yra viena iš vienatvės būsenų, galinčių kelti grėsmę netgi žmogaus gyvybei. Vienatvė, kuri apibrėžiama kaip subjektyvus nepageidautinas jausmas, kad trūksta draugijos, atsiradęs dėl neatitikimo tarp mūsų turimų ir pageidautinų socialinių santykių apimtį ir kokybę, yra socialinės izoliacijos pasekmė¹⁵⁷. Tai yra didžiulė visuomenės sveikatos problema. Kai dar Th. May buvo Jungtinės Karalystės premjere, jai susirūpinimą kėlė tai, kad „gerokai per dideliu skaičiumi žmonių šiuolaikiniame pasaulyje vienatvė tapo liūdna tikrove“¹⁵⁸. Ten 2018 metų sausį sporto ir pilietinės visuomenės ministrei T. Crouch taip pat buvo pavesta tapti ir vienatvės ministre, o jos užduotis – kova su vienatve ir socialine izoliacija.

Reprezentatyvios Tarptautinės socialinio tyrimo programos (angl. ISSP) Lietuvoje 2018 m. liepos 14–31 d. atliktos apklausos, kurioje dalyvavo 1 tūkst. 57 respondentai, duomenys parodė, jog egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys tarp tokių socialinės izoliacijos dedamųjų kaip įsitraukimas

į socialines ir politines veiklas, socialinės izoliacijos mastas (matuotas vertinant respondentų atsakymus į klausimus, ar dažnai per pastarąjį mėnesį jiems trūko draugijos, jautėsi nuo kitų izoliuoti ar palikti nuošalyje) ir respondentų amžiaus, išsilavinimo, pajamų, šeiminės padėties ir gyvenamosios vietovės. Labiausiai socialiai izoliuoti teigė esantys pažeidžiamiausių visuomenės grupių atstovai – priešpensinio arba pensinio amžiaus ir blogesnėje finansinėje padėtyje esantys respondentai¹⁵⁹.

Su socialiniu įsitraukimu ir socialinių tinklų kokybe glaudžiai susijęs ir gyventojų laimės jausmas bei bendras pasitenkinimas gyvenimu, o tai savo ruožtu susiję ir su įsitraukimu į dalyvavimą tvarkant viešuosius reikalus bei politiniu aktyvumu. EST 10-osios bangos duomenys rodo, jog Lietuvos gyventojai nėra labai patenkinti savo gyvenimu – vidutinis balas yra žemesnis nei visų šalių vidurkis ir siekia 6,82 (žr. 20 pav.). Labai panašiai patenkinti savo gyvenimu yra ir Vengrijos respondentai. Labiausiai savo gyvenimu patenkinti Šveicarijos ir Suomijos, mažiausiai – Bulgarijos ir Graikijos gyventojai.

Kiek geresnė situacija Lietuvoje yra gyventojams vertinant tai, kiek jie jaučiasi laimingi, – vidutinis balas yra 7,24 ir iš esmės sutampa su visų šalių vidurkiu (žr. 20 pav.). Panašiai kaip ir Lietuvoje laimės jausmą vertina Portugalijos, Prancūzijos ir Kroatijos gyventojai. Aukščiausi šie balai yra Suomijoje, Šveicarijoje ir Islandijoje, žemiausi – Slovakijoje, Graikijoje ir Bulgarijoje.

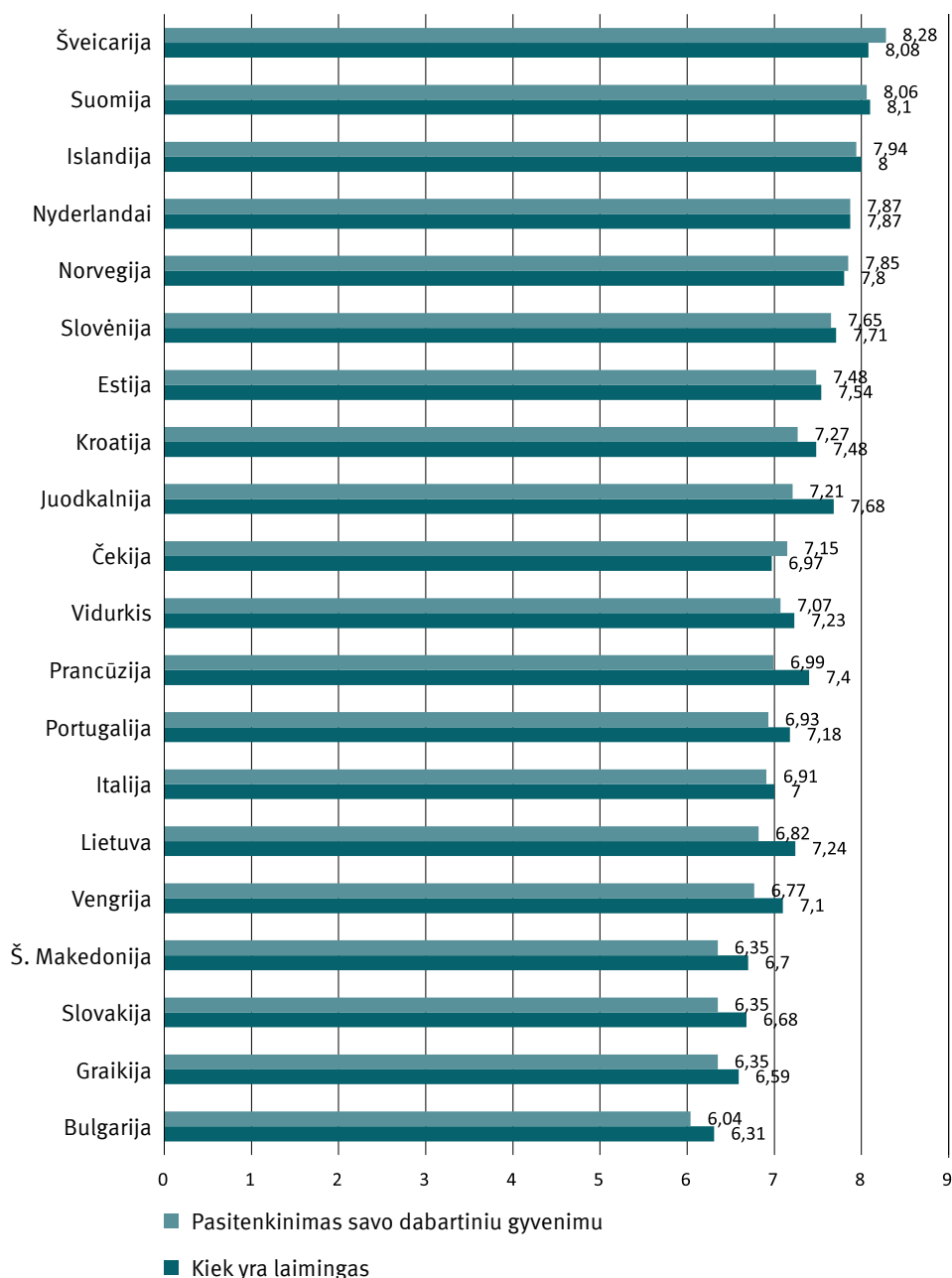
Platesniam vaizdui susidaryti yra vertinga susipažinti ir su išsamesniais laimės ir apskritai gyventojų jaučiamos gerovės duomenimis. Studijos rodo, jog gyventojų gerovė yra daugiadimensė koncepcija ir jos matavimai tik vienu ar dviem klausimais negali atskleisti jos sudėtingumo. Į EST 6-ąją bangą buvo įtrauktas platus spektras asmeninės ir socialinės gerovės rodiklių, kurie suskirstyti į šešias esmines gerovės dimensijas, susidedančias iš 35 „Asmeninės ir socialinės gerovės“ modulio klausimų (žr. 6 lentelę). Reprezentatyvi EST 10-osios bangos apklausa atlikta 29 Europos šalyse 2012–2013 metais, iš viso surinkta 54,6 tūkst. unitalių respondentų atsakymų.

¹⁵⁶ Murthy V. Work and the Loneliness Epidemic: Reducing isolation at work is good for business. *Harvard Business Review*, 2017-09-26: <https://hbr.org/2017/09/work-and-the-loneliness-epidemic>

¹⁵⁷ The Jo Cox Foundation. *Combating loneliness one conversation at a time: a call to action*, 2017: https://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/jcof/pages/164/attachments/original/1620919309/rb_dec17_jocox_commission_finalreport.pdf?1620919309

¹⁵⁸ U. K. Appoints a Minister for Loneliness. *The New York Times*, 2018-01-17: <https://www.nytimes.com/2018/01/17/world/europe/uk-britain-loneliness.html>

¹⁵⁹ Šarkutė L. *Socialinis įsitraukimas ar socialinė izoliacija: kas ką?* X nacionalinės Lietuvos sociologų draugijos konferencijos pranešimo santrauka, 2018 m. spalio 12–13 d., Klaipėda: <https://lsdkonferencija2018.wordpress.com/sarkute/>

20 pav. Vidutiniai pasitenkinimo gyvenimu ir laimės jausmo vertinimo balai EST 10-ojoje bangoje

Klausimų numeriai ir formuluotės:

B27. Vertinant apskritai, ar jūs esate patenkintas /-a savo dabartiniu gyvenimu? (Skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad ypač nepatenkintas/-a, o 10 – kad ypač patenkintas/-a)

C1. Kalbant apskritai, ar jūs esate laimingas/-a? (Skalėje nuo 0 iki 10, kur 0 reiškia, kad ypač nelaimingas/-a, o 10 – kad ypač laimingas/-a)

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

6 lentelė. EST subjektyvios gyventojų gerovės dimensijos ir atitinkami klausimai

Gerovės dimensija	EST apklausos teiginys
Pasitenkinimas gyvenimu	Ar patenkintas (-a) savo dabartiniu gyvenimu apskritai
	Ar esate laimingas (-a)
Emocinė gerovė	Ar dažnai per pastarąją savaitę būdavote liūdnas (-a)
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jausdavotės prislėgtas (-a)
	Ar dažnai per pastarąją savaitę džiaugdavotės gyvenimu
	Ar dažnai per pastarąją savaitę būdavote laimingas (-a)
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jausdavote nerimą
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jausdavotės ramus (-i) ir taikingas (-a)
Psichologinė savi-jauta (teigiama)	Aš pats (-i) galiu laisvai spręsti, kaip gyventi savo gyvenimą
	Labai retai pasitaiko galimybių parodyti, ką iš tiesų sugebu
	Jaučiu pasitenkinimą tuo, ką darau
	Būna įdomu tai, ką darote
	Būnate pasinėręs (-usi) į tai, ką darote
	Darote ką nors su užsidegimu
	Manau, kad tai, ką veikiu savo gyvenime, yra vertinga ir naudinga
	Atrodo, kad žinote savo gyvenimo kryptį
	Į savo ateitį aš visuomet žvelgiu optimistiškai
	Yra daug dalykų, kuriuos, mano manymu, gerai išmanau
Psichologinė savi-jauta (neigiama)	Apskritai, aš save vertinu labai teigiamai
	Kartais man atrodo, kad esu niekam tikęs (-usi)
	Kai kas nors gyvenime nepasiseka, man paprastai prireikia daug laiko, kad at-gaučiau pusiausvyrą
Energingumas	Sprendžiu svarbias problemas
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jums atrodydavo, kad viską tenka daryti per vargus
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jūsų miegas būdavo neramus
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jums nekildavo rankos ką nors daryti
Bendruomenišku-mas	Ar dažnai per pastarąją savaitę jausdavotės kupinas (-a) energijos
	Dauguma žmonių galima pasitikėti, nereikia būti labai atsargiam (-iai)
	Žmonės stengiasi pasinaudoti kitais
	Dažniausiai žmonės stengiasi padėti kitiems
	Atrodo, jog jūsų kaimynystėje gyvenantys žmonės padeda vieni kitiems
Tarpasmeniniai santykiai	Jaučiuosi artimas (-a) kaimynystėje gyvenantiems žmonėms
	Kiek yra žmonių, su kuriais galite aptarti intymius ir asmeninius reikalus
	Jaučiatės vertinamas jums artimų žmonių
	Sulaukiate pagalbos ir paramos
	Ar dažnai per pastarąją savaitę jausdavotės vienišas (-a)

Šaltinis: *Asmeninė ir socialinė europiečių gerovė: svarbiausi Europos socialinio tyrimo 6-osios bangos rezultatai*.

Svarbiausių EST rezultatų serija, Nr. 5, 2016, p. 5: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS6_toplines_issue_5_personal_and_social_wellbeing_lt.pdf

EST 6-osios bangos duomenis pristatančiame skaičiuojami naudojant atsakymų rezultatus pa-leidinyje nurodoma, jog kiekvienos 6 lentelėje gal kiekvienai gerovės dimensijai priskirtus klau-jvardintos gerovės dimensijos indeksų balai buvo simus¹⁶⁰. 7 lentelėje pateikti atskirų šalių pagal

¹⁶⁰ *Asmeninė ir socialinė europiečių gerovė: svarbiausi Europos socialinio tyrimo 6-osios bangos rezultatai*. Svarbiausių EST rezultatų serija, Nr. 5, 2016, p. 6: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS6_toplines_issue_5_personal_and_social_wellbeing_lt.pdf

kiekvieną gerovės dimensiją balų vidurkiai. Kad būtų galima greičiau surasti šalis su aukščiausiais ir žemiausiais balais, jie buvo pažymėti spalvomis, atitinkančiomis šviesoforo signalus: žalia spalva rodo didžiausią gerovę pagal kiekvieną dimensiją, raudona spalva – mažiausią gerovę pagal kiekvieną dimensiją. Galima pastebėti, jog šalyse, kurių pasitenkinimo gyvenimu dimensijos balai yra aukščiausi, paprastai puikiai vertinamos ir kitos penkios gerovės dimensijos (žr. 7 lentelę).

Lietuvos gyventojai savo gerovę vertino palyginti prastai – nė vienai dimensijai nebuvo uždegta žalia šviesa.

Blogiausia situacija – dėl emocinės savijautos vertinimo (blogiau tik Vengrijoje ir Albanijoje, šiek tiek geresnė, bet labai panaši

situacija – Bulgarijoje), taip pat ne ką geriau vertintas ir energingumas (blogiau tik Ispanijoje ir Vengrijoje, šiek tiek geresnė, bet panaši situacija – Jungtinėje Karalystėje). Santykinai geriausiai Lietuvos gyventojai įvertino savo psichologinę savijautą, tačiau ir šiuo atveju situacija neramina, nes žemesni vertinimai buvo tik Ukrainoje ir Rusijoje, o tokia pati situacija – Čekijoje ir Bulgarijoje.

Pastebėtina tai, kad analizuojama EST banga buvo atlikta jau senokai ir duomenys, tikėtina, pasikeitė – ypač dėl tokių veiksnių kaip pandemija, infliacija, pragyvenimo kaštų krizė, Rusijos invazija į Ukrainą ir pan. Tačiau kadangi kol kas nėra naujesnių panašaus išsamumo gyventojų gerovės lyginamųjų studijų empirinių duomenų, aukščiau analizuojami duomenys vertingi esamai situacijai nustatyti bent jau retrospektyviai. Juo labiau kad jau yra žinoma, kad 2025 metais EST bus pakartotinai ir vienodai išsamiai tiriama gyventojų gerovės

7 lentelė. Standartizuoti šešių gerovės dimensijų balų vidurkiai pagal šalis EST 6-ojoje bangoje

	Pasitenkinimas gyvenimu	Emocinė savijauta	Psichologinė savijauta	Bendruomeniškumas	Tarpasmeniniai santykiai	Energingumas
Danija	0.68	0.36	0.32	0.1	0.3	0.05
Norvegija	0.53	0.39	0.19	0.23	0.25	0.02
Šveicarija	0.52	0.16	0.21	0.14	0.23	0.17
Islandija	0.51	0.28	0.19	0.42	0.19	0.05
Suomija	0.51	0.22	0.16	-0.03	0.1	-0.06
Nyderlandai	0.46	0.2	0.16	0.04	0.16	-0.04
Švedija	0.41	0.24	0.13	0.15	0.22	0
Izraelis	0.31	0.04	0.17	0.03	0.07	0.11
Vokietija	0.31	0.18	0.18	0.08	0.24	0.1
Belgija	0.26	0.04	0.07	-0.02	0.01	-0.06
Jungtinė Karalystė	0.23	0.11	0.07	-0.02	0.05	-0.07
Ispanija	0.16	-0.04	-0.02	0.06	0.07	-0.14
Lenkija	0.11	0	0.1	-0.08	0.09	0.02
Slovėnija	0.08	0.27	0.1	-0.01	0.08	0.06
Kipras	0.07	-0.05	0.07	-0.14	0.16	0.12
Airija	0.03	0.23	0.12	0.19	0	0.09
Prancūzija	-0.01	-0.01	0.04	-0.06	0.09	0.07
Italija	-0.06	-0.16	-0.01	-0.06	-0.14	-0.06
Slovakija	-0.12	0.03	-0.14	-0.01	-0.15	0.03
Čekijos Respublika	-0.14	-0.01	-0.17	-0.14	-0.24	-0.03
Estija	-0.17	-0.06	-0.01	-0.08	-0.09	0.06
Kosovas	-0.21	-0.17	0.14	0.16	-0.06	0.07
Portugalija	-0.31	-0.07	-0.09	0.01	-0.1	0.15
Lietuva	-0.36	-0.28	-0.17	-0.12	-0.12	-0.12
Albanija	-0.38	-0.37	0.01	-0.14	-0.1	-0.05
Rusijos Federacija	-0.4	-0.23	-0.83	-0.45	-0.33	-0.04
Vengrija	-0.49	-0.3	-0.14	0.21	-0.16	-0.18
Ukraina	-0.55	-0.23	-0.18	-0.04	-0.25	-0.04
Bulgarija	-0.88	-0.24	-0.17	-0.08	0.06	0.03

Šaltinis: Asmeninė ir socialinė europiečių gerovė: svarbiausi Europos socialinio tyrimo 6-osios bangos rezultatai, 2016, p. 6.

tema¹⁶¹, o surinkti duomenys parodys naujausias tendencijas ir sudarys laiko ir vertinimų kaitos analizės palyginimo galimybę.

Tyrimai rodo, jog politinis piliečių aktyvumas ir noras įsitraukti į politinius procesus yra susijęs ir su jų jaučiama laime bei pasitenkinimu gyvenimu apskritai – stipriausios teigiamos statistiškai reikšmingos koreliacijos egzistuoja tarp politinio aktyvumo indikatorių ir bendruomeniškumo bei tarpasmeninių santykių dimensijų¹⁶². Taip greičiausia yra todėl, kad politinis aktyvumas visų pirma yra socialinis reiškinys, tad jo sąsajos su minėtomis gerovės dimensijomis atitinkamai reiškia pasitikėjimo kitais ir turimų emocinės paramos išteklių svarbą (dalyvaujant viešųjų reikalų tvarkymo procese kritiškai svarbus tiek susaistantis, tiek ir sujungiantis socialinis kapitalas).

Remiantis šia logika, toliau bus analizuojami EST 10-osios bangos duomenys, rodantys, kaip aktyviai respondentai naudojo jiems prieinamais dalyvavimo būdais. Duomenys rodo, jog Lietuvos gyventojai dažniausiai pasirašo peticijas (per pastaruosius metus tą darę teigė 17,9 proc. respondentų), dalijasi kuo nors apie politiką ar publikuoja tai internete, pavyzdžiui, tinklaraščiuose (*bloguose*), elektroniniu paštu ar socialiniuose tinkluose, tokiuose kaip „Facebook“ ar „Twitter“ (per pastaruosius metus tą darę teigė 15,4 proc. respondentų), bei savanoriauja pelno nesiekiančiose ar labdaros organizacijose (per pastaruosius metus tą darę teigė 14,3 proc. respondentų) (žr. 21 pav.).

Lietuvos gyventojai linkę mažiau dalyvauti tokiose veiklose, kurios reikalauja daugiau asmeninės iniciatyvos ir viešumo, taip pat didesnės politinės kompetencijos. Dažniausiai naudojamosi peticijų, kurios priskirtinos prie protesto dalyvavimo būdų, pasirašymo galimybe,

o tai rodo didesnę neteisybės jausmą visuomenėje.

Konstatuotina ir tai, kad peticijos priskiriamos prie protesto politinio dalyvavimo formų – o tai reiškia, kad žmonės, užsiimantys nekonvenciniais politiniais veiksmais, jaučia didesnę neteisybės ir nevilties jausmą¹⁶³. Rečiausiai Lietuvos gyventojai teigė nešioję ar kitaip demonstravę kokios nors politinės, socialinės, ekologinės ar panašaus pobūdžio kampanijos simboliką (4,6 proc.) ir dalyvavę viešose demonstracijose (5,6 proc.)¹⁶⁴. Lyginant Lietuvos gyventojus su kitų šalių gyventojais, pastebima, kad dauguma dalyvavimo būdų naudojasi rečiau, nei vidutiniškai taip daroma visose šalyse, arba vos viršijamas bendras šalių vidurkis. Didžiausias skirtumas nuo visų šalių vidurkio yra kalbant apie kreipimąsi į politikus, centrinės ar vietos valdžios atstovus ir tam tikrų produktų boikotavimą (21 pav.).

Visuomenės narių polinkis įsitraukti į viešųjų reikalų tvarkymą, arba kitaip – viešosios politikos sprendimų priėmimą, yra glaudžiai susijęs ir su tos visuomenės pripažįstamomis ir puoselėjamomis vertybėmis, kurios yra kaip elgesio gairės. EST klausimai, atskleidžiantys svarbiausias tyrime dalyvaujančių šalių gyventojų vertybes¹⁶⁵, remiasi Sh. H. Schwartzo detalizuotais dešimties pagrindinių vertybių apibūdinimais¹⁶⁶. Pavyzdžiui, konformizmo kaip vertybės nauda sietina su grupės išlikimu. Kad sąveika grupėje, bendruomenėje ar visuomenėje vyktų sklandžiai, ją sudarantys asmenys turi suvaržyti savo impulsus ir susilaikyti nuo veiksmų, galinčių pakenkti kitiems. Kiekvieną pagrindinę vertybę apibūdina jos siekti motyvuojantys pagrindiniai tikslai (žr. 8 lentelę). Dešimt pagrindinių žmoniškųjų vertybių randasi iš universalių žmogiškosios egzistencijos reikalavimų: biologinių, koordinuotos socialinės tarpusavio sąveikos būtinumo ir grupių išlikimo poreikių¹⁶⁷.

¹⁶¹ Plačiau žr.: <https://www.europeansocialsurvey.org/about/singlenew.html?a=/about/news/essnews0147.html>

¹⁶² Šarkutė L. Does political activism induce subjective wellbeing, 2017.

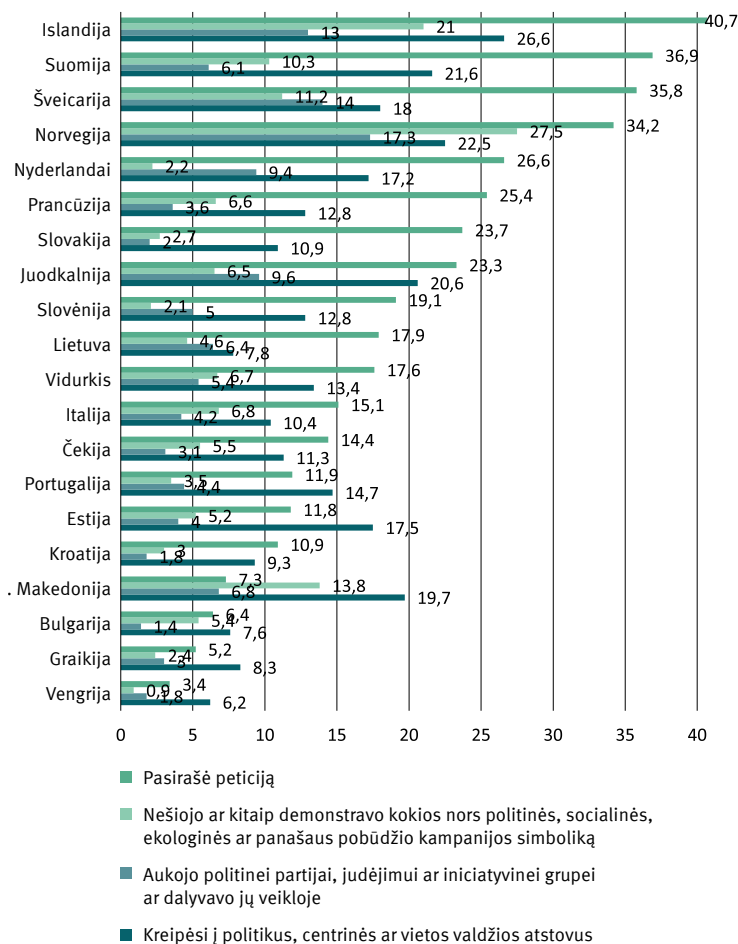
¹⁶³ Klar M., Kasser T. Some Benefits of Being an Activist: Measuring Activism and its Role in Psychological Well-Being. *Political Psychology*, Nr. 30, 2009, p. 755–777.

¹⁶⁴ Vertinant šiuos duomenis reikia atminti, kad atliekant apklausą dar galiojo kai kurie pandeminiai dalyvavimo renginiuose bei susibūrimuose apribojimai.

¹⁶⁵ Tyrime jos vadinamos žmogiškosiomis vertybėmis (angl. *human values*).

¹⁶⁶ Schwartz S. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. London: European Social Survey, City University London, 2001, p. 267.

¹⁶⁷ Imbrasaitė J. Vertybinės orientacijos ir politinis dalyvavimas Lietuvoje: individualistinė-kolektyvinė dimensija. *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr. 2, p. 27.

21 pav. Politinis dalyvavimas: EST 10-osios bangos duomenys procentais

Klausimų numeriai ir formuluotės:

Siekiant geresnio gyvenimo Lietuvoje arba norint užkirsti kelią gyvenimo blogėjimui galima imtis įvairių veiksmų. Ar per pastaruosius 12 mėnesių jūs ėmėtės šių veiksmų:

B15. Kreipėtės į politikus, centrinės ar vietos valdžios atstovus?

B16. Aukojo te politinei partijai, judėjimui ar iniciatyvinei grupei ar dalyvavote jų veikloje?

B17. Nešiojote ar kitaip demonstravote kokios nors politinės, socialinės, ekologinės ar panašaus pobūdžio kampanijos simboliką?

B18. Pasirašėte petiją?

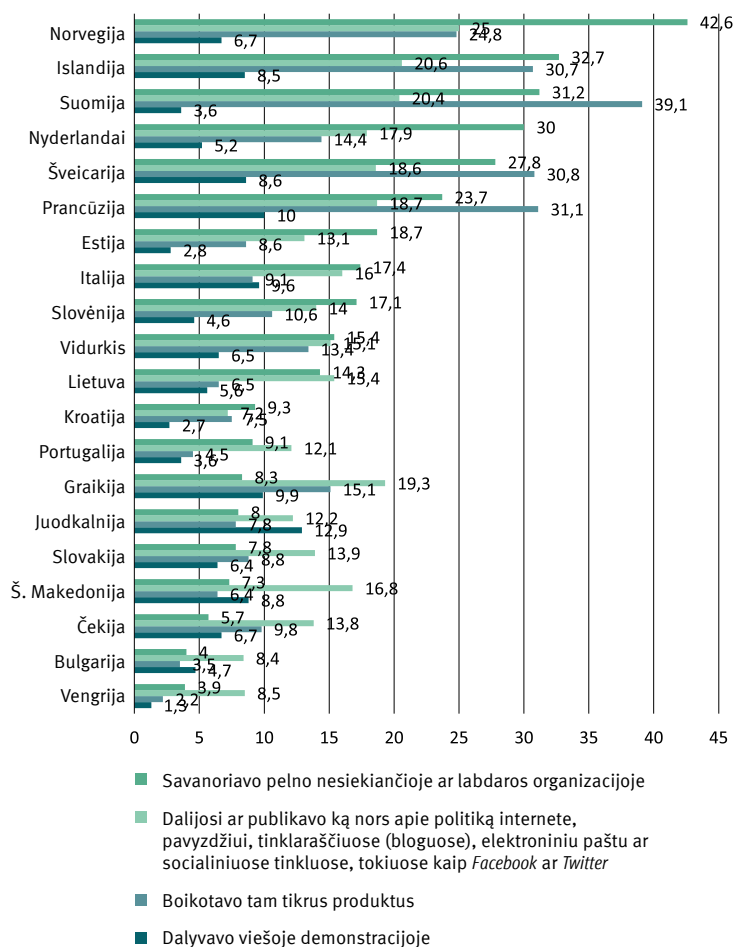
B19. Dalyvavote viešoje demonstracijoje?

B20. Boikotavote tam tikrus produktus?

B21. Dalijotės ar publikavote ką nors apie politiką internete, pavyzdžiui, tinklaraščiuose (bloguose), elektroniniu paštu ar socialiniuose tinkluose, tokiuose kaip Facebook ar Twitter?

B22. Savanoriavote pelno nesiekiančioje ar labdaros organizacijoje?
(1 – taip; 2 – ne)

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys sverti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwt“).

8 lentelė. Pagrindinės žmogiškosios vertybės ir jų siekti motyvuojantys tikslai

Vertybė	Siekti vertybės motyvuojantys tikslai ir jų detalizavimas	EST klausimo numeris
Galia* (angl. <i>power</i>)	Socialinis statusas ir prestižas, žmonių ir išteklių kontrolė arba dominavimas jų atžvilgiu (socialinė galia, autoritetas ir valdžia, turtas, viešo įvaizdžio išsaugojimas).	H2, H17
Pasiekimai** (angl. <i>achievement</i>)	Asmeninė sėkmė demonstruojant kompetenciją, atitinkančią socialinius standartus (sėkmingas, gabus, ambicingas, įtakingas).	H4, H13
Hedonizmas (angl. <i>hedonism</i>)	Malonumai ir juslinis pasitenkinimas (malonumas, mėgavimasis gyvenimu, savęs lepinimas).	H10, H21
Stimuliacija*** (angl. <i>stimulation</i>)	Jaudulys, naujovės ir gyvenimo iššūkiai (drąsa, gyvenimo įvairovė, jaudinantis gyvenimas).	H6, H15
Savikryptingumas**** (angl. <i>self-direction</i>)	Savarankiškas mąstymas ir veiksmų pasirinkimas, kūrybingumas, tyrinėjimas (kūrybiškumas, laisvė, nepriklausomybė, smalsumas, savo tikslų pasirinkimas).	H1, H11
Universalumas***** (angl. <i>universalism</i>)	Supratimas, vertinimas, tolerancija, visų žmonių gerovės ir gamtos saugojimas (plačios pažiūros, išmintis, socialinis teisingumas, lygybė, taikos pasaulio grožis, vienovė su gamta, aplinkos apsauga).	H3, H8, H19
Geranoriškumas***** (angl. <i>benevolence</i>)	Žmonių, su kuriais dažnai asmeniškai bendraujama, gerovės saugojimas ir puoselėjimas (paslaugumas, sąžiningumas, atlidumas, ištikimybė, atsakomybė).	H12, H18
Tradicija (angl. <i>tradition</i>)	Pagarba tradicinei kultūrai arba religijai bei atitinkamų papročių ir idėjų priėmimas ir įsipareigojimas jiems (nuolankumas, susitaikymas su savo gyvenimo dalimi, pamaldumas, pagarba tradicijoms, nuosaikumas).	H9, H20
Konformizmas (angl. <i>conformity</i>)	Susilaikymas nuo veiksmų, polinkių ir impulsų, galinčių nuliūdinti kitus ar jiems pakenkti, bei nuo veiksmų, neatitinkančių socialinių lūkesčių ar normų (mandagumas, paklusnumas, savi drausmė, pagarba tėvams ir vyresniesiems).	H7, H16
Saugumas (angl. <i>security</i>)	Visuomenės, santykių ir asmeninis saugumas, harmonija ir stabilumas (šeimos saugumas, nacionalinis saugumas, socialinė tvarka, švara, atsidėkojimas už paslaugas).	H5, H14

***** Kartais verčiama „universalizmas“, „visuomeniškumas“.

***** Kartais verčiama „rūpinimasis“.

Šaltinis: Schwartz S. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. London: European Social Survey, City University London, 2001, p. 267.

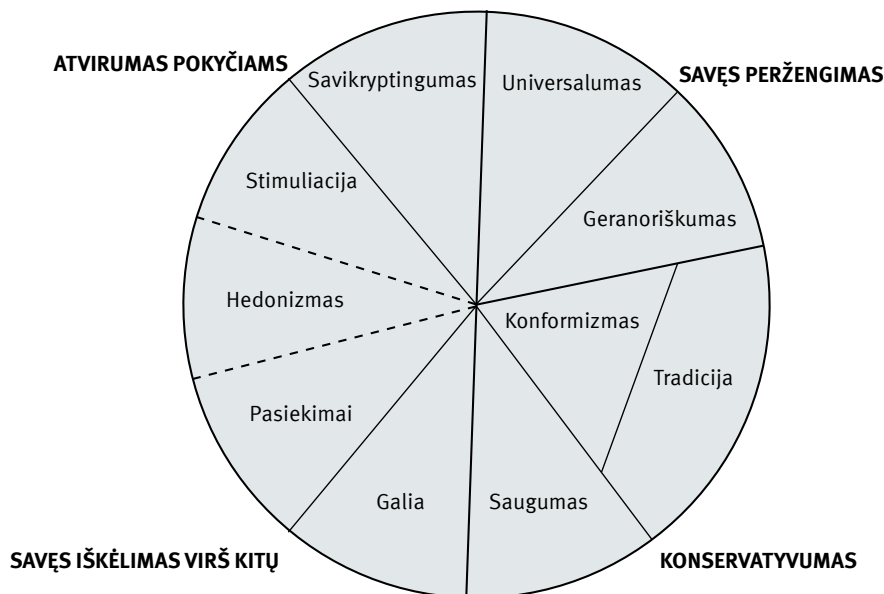
Sh. H. Schwartzo vertybių teorija ne tik nurodo ir aprašo dešimt pagrindinių žmogiškųjų vertybių, bet ir paaiškina dinamiškus jų tarpusavio santykius. Veiksmai siekiant bet kurios vertybės turi psichologinių, praktinių ir socialinių pasekmių, kurios gali tiek atitikti kitų siekiamas vertybes, tiek ir prieštarauti joms. Pavyzdžiui, pasiekimų vertybės siekis gali prieštarauti geranoriškumo vertybės siekiui – sėkmės troškimas sau gali trukdyti veiksams, kuriais norima pagerinti kitų, kurie stokoja

pagalbos, gerovę. Tačiau pasiekimų vertybės siekis paprastai yra suderinamas su galios vertybės siekiu – asmeninės sėkmės troškimas gali sustiprėti dėl veiksmų, kuriais siekiama pagerinti savo socialinę padėtį ir padidinti savo autoritetą.

Kitas pavyzdys gali būti susijęs su naujumo ir pokyčių (stimuliacijos) siekiu, kuris iš esmės nesuderinamas su tradicinių papročių ir vertybių išlaikymu. Priešingai, tradicijų puoselėjimas glaudžiai susijęs su polinkiu į konformizmą – šios abi vertybės

skatina vadovavimąsi iš išorės kylančiais lūkesčiais¹⁶⁸. Iš 22 paveiksle pateikto pagrindinių žmogiškųjų vertybių sąveikos teorinio modelio galima matyti, kad kuo artimesnės apskritime bet kurios

dvi vertybės bet kuria kryptimi, tuo panašesni pagrindiniai jų siekti motyvuojantys tikslai. Ir atvirkščiai – kuo labiau nutolusios bet kurios dvi vertybės, tuo skirtingesnė motyvacija jų siekti.

22 pav. Pagrindinių žmogiškųjų vertybių sąveikos teorinis modelis

Šaltinis: Schwartz Sh. H. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*, 2001, p. 270.

Žmogiškųjų vertybių sąveiką galima analizuoti dviejose ašyse: savęs iškėlimo virš kitų ir savęs peržengimo bei atvirumo pokyčiams ir konservatyvumo¹⁶⁹ (žr. 22 pav.). Pirmojoje ašyje galios ir pasiekimų, susijusių su savanaudiškais poreikiais, vertybės yra priešingos universalumo ir geranoriškumo vertybėms, susijusioms su rūpinimusi kitų gerove. Antrojoje ašyje savikryptingumo ir stimuliacijos vertybės, akcentuojančios savarankiškus veiksmus, mintis ir jausmus bei pasirengimą naujai patirčiai, yra priešingos saugumo, konformizmo ir tradicijos vertybėms, akcentuojančioms savęs ribojimą, tvarką ir pasipriešinimą pokyčiams. Hedonizmas turi tiek atvirumo, tiek ir savęs iškėlimo virš visų elementų.

EST 10-osios bangos tyrimo duomenys rodo, kad Lietuvoje dominuoja saugumo vertybė – abu šią vertybę kaip priimtinausią respondentams vertinantys teiginiai buvo respondentų pasirinkti kaip geriausiai apibūdinantys juos kaip žmones (žr. 23 pav.). Kad jie yra panašūs arba labai panašūs į tokius žmones, kuriems svarbu gyventi saugioje aplinkoje ir kurie vengia visko, kas gali kelti grėsmę

jų saugumui, teigė beveik du trečdaliai apklaustųjų, t. y. net 63 proc. Kad jie yra panašūs arba labai panašūs į tokius žmones, kuriems svarbu, kad valdžia užtikrintų jų saugumą nuo visų grėsmių, ir jie nori, kad valstybė būtų stipri ir galėtų apginti savo piliečius, teigė vos vienu procentu mažiau, t. y. 62 proc. Paminėtina tai, kad į saugumo vertybę beveik išimtinai yra orientuotos visos pokomunistinės valstybės (tiesa, čia patenka ir Graikija su Italija, kurios irgi turėjo nedemokratinio valdymo patirties), ir dar stipriau nei Lietuvoje. Silpniausiai į saugumo vertybę yra orientuoti Norvegijos ir Nyderlandų (pagal saugios aplinkos svarbą), Islandijos, Nyderlandų bei Portugalijos (pagal valdžios užtikrinamo saugumo svarbą) gyventojai – ten tokių yra kiek mažiau nei pusė visų respondentų.

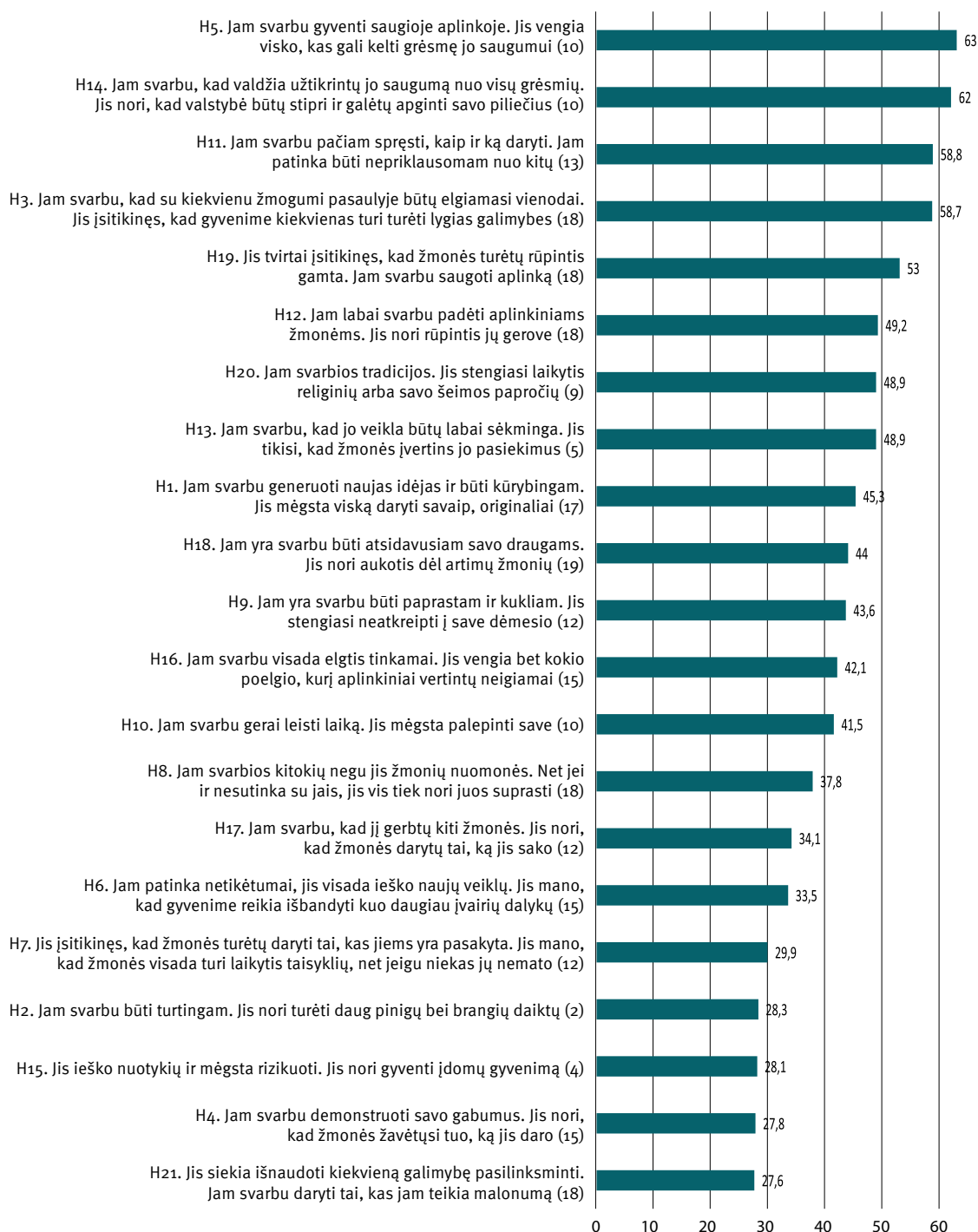
Lietuvos gyventojų polinkis į saugumo vertybės akcentavimą rodo orientaciją į konservatyvumą ir kartu galimą uždaramą pokyčiams.

¹⁶⁸ Schwartz Sh. H. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*, 2001, p. 268.

¹⁶⁹ Ten pat, p. 269.

Beveik trims penktadaliams, t. y. 58,8 proc., respondentų svarbi atrodo ir savikryptingumo vertybė – patiems spręsti, kaip ir ką daryti, taip pat būti nepriklausomiems nuo kitų. Tačiau ši vertybė

svarbi ir daugumos kitų šalių gyventojams – mažiau svarbi ji tik Čekijos, Juodkalnijos, Prancūzijos, Bulgarijos, Norvegijos gyventojams (žr. 23 pav.). Daugiau nei pusė respondentų (Lietuvoje 58,7 proc.)

23 pav. Žmogiškųjų vertybių raiška: EST 10-osios bangos duomenys procentais*

Klausimų numeriai ir formuluočių:

H1A-H1K. Dabar pateiksiu trumpus žmonių apibūdinimus. Prašau išklausti kiekvieno apibūdinimą ir pasakyti, kiek kiekvienas iš tų žmonių yra panašus ar nepanašus į jus (skalėje nuo 1 iki 6, kur 1 reiškia, kad labai panašus, o 6 – visiškai nepanašus). Respondentų prašyta įvertinti 21-ą apibūdinimą, jų formuluočių pateikiamos grafike.**

* Grafike vaizduojama dalis pasakiusiųjų, jog pateiktas žmogaus apibūdinimas labai panašus arba panašus į respondentą.

** Skliausteliuose pateikiama Lietuvos vieta pagal kiekvieną apibūdinimą, lyginant su kitomis šalimis.

Šaltinis: ESS10 duomenys. Duomenys svėrti naudojant poststratifikacijos svorį (kintamasis „pspwght“).

taip pat teigė, kad jie yra panašūs arba labai panašūs į tokius žmones, kuriems yra svarbu, kad su kiekvienu žmogumi pasaulyje būtų elgiamasi vienodai ir kad gyvenime kiekvienas turėtų lygias galimybes. Tai yra viena iš universalumo, arba kitaip – visuomeniškumo, vertybę nurodančių dedamųjų. Tačiau į Lietuvos situaciją šiuo atveju reikėtų pasigilinti labiau, nes daug svarbios informacijos atskleidžia šalies palyginimas su kitomis tyrime dalyvavusiomis šalimis. 23 paveiksle galima matyti (žr. skliaustuose nurodytą Lietuvos vietą tarp kitų šalių), kad Lietuvoje lygios žmonių galimybės ir vienodas požiūris į visus žmones yra mažiausiai svarbi vertybė (išskyrus Čekiją, kuri yra paskutinėje vietoje), lyginant su kitų šalių gyventojų nuomone. Labiausiai ši vertybė atrodo svarbi Slovėnijos, Nyderlandų, Islandijos ir Šveicarijos gyventojams. Kitos polinkį į visuomeniškumą rodančios dimensijos – kitokių negu patys respondentai žmonių nuomonių svarba ir noras juos suprasti bei rūpinimasis gamta ir jos saugojimas – Lietuvos respondentų taip pat įvertintos kaip vienos iš mažiausiai jiems svarbių (žr. 23 pav.). Pirmuoju atveju beveik tokia pati arba labai panaši dalis respondentų buvo tik Čekijoje, antruoju – Portugalijoje.

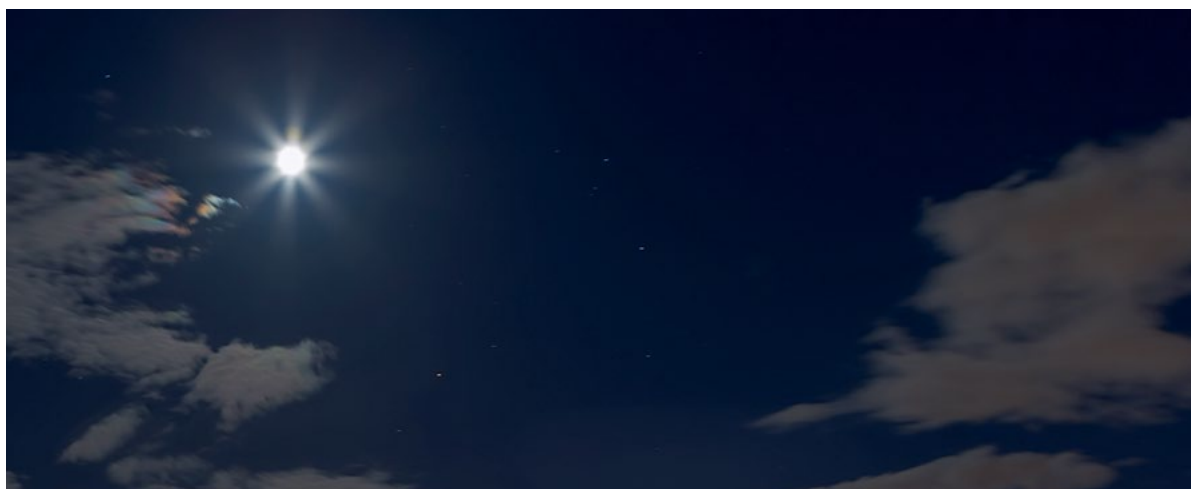
Išimtinę Lietuvos gyventojų orientaciją į savęs išskėlimą virš kitų, arba egoistines vertybes, rodo ir tai, jog respondentų, teigiančių, kad jiems svarbu būti turtingiems ir jie nori turėti daug pinigų bei brangių daiktų, o tai rodo orientaciją į galios vertybę, buvo net 28,3 proc. (vienu procentu daugiau jų buvo tik Čekijoje). Norvegijoje ir Suomijoje tokių respondentų buvo tik apie 5 proc. Paminėtina tai, kad kita galios vertybės svarbos dedamoji – kitų pagarbos troškimas bei noras, kad žmonės darytų tai, ką respondentai jiems sako, Lietuvoje suvokiama kaip daug mažiau svarbi nei turtas. Pagal šį rodiklį Lietuva yra 12-oje vietoje, lyginant su kitomis EST apklausoje dalyvavusiomis šalimis.

Polinkis į egoistines vertybes Lietuvoje dar

ryškesnis išanalizavus, kiek šalies gyventojai yra orientuoti į geranoriškumo vertybę. Pagal tai, kiek respondentų teigė, kad jie yra panašūs arba labai panašūs į žmones, kuriems yra svarbu būti atsida-
vusiems savo draugams ir kurie nori aukotis dėl artimų žmonių, Lietuva yra paskutinėje vietoje. Tokių respondentų buvo 44 proc. (žr. 23 pav.). Kitoje vietoje (iš karto po Lietuvos) esančioje Slovakijoje šis rodiklis buvo gerokai aukštesnis ir siekė 53,9 proc., o Šveicarijoje ir Islandijoje – daugiau nei 90 proc. Pagal kitą geranoriškumo dimensiją, t. y. pagal tai, kiek respondentų teigė, kad jie yra panašūs arba labai panašūs į žmones, kuriems labai svarbu padėti aplinkiniams žmonėms ir kurie nori rūpintis jų gerove, Lietuva atsidūrė priešpaskutinėje vietoje (žr. 23 pav.). Žemesnis šis rodiklis buvo tik Čekijoje ir siekė 46 proc. Panaši, tik kiek geresnė padėtis užfiksuota Slovakijoje. Slovėnijoje, Šveicarijoje bei Nyderlanduose pagalbos aplinkiniams svarbą akcentavo daugiau nei 80 proc. respondentų.

Itin menka Lietuvos gyventojų orientacija į geranoriškumą ir visuomeniškumą bei stipri orientacija į turtą ir sėkmę rodo egoistinių vertybių dominavimą, o tai trukdo visuomenės solidarumui ir demonstruoja menką socialinį kapitalą.

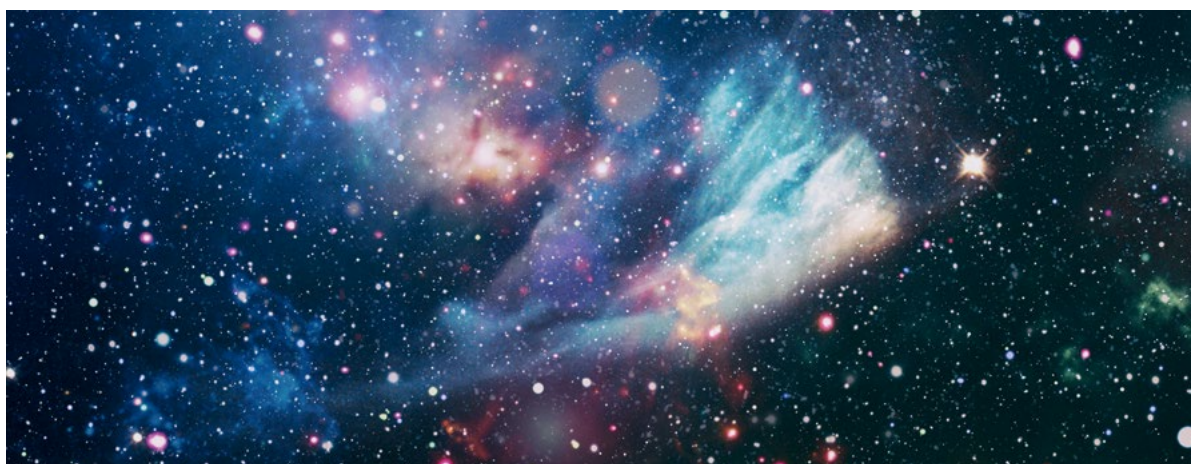
Dar viena į savęs išskėlimą virš kitų nukreipta vertybė, kuri gana būdinga Lietuvos gyventojams, yra pasiekimai. Pagal atsakymą į klausimą, kiek jie yra panašūs į žmones, kuriems yra svarbu, kad jų veikla būtų labai sėkminga ir jie tikisi, kad žmonės įvertins jų pasiekimus, Lietuvos respondentai yra penktoje vietoje – šis rodiklis siekia 48,9 proc. (žr. 23 pav.). Didesnis jis tik Slovėnijoje, Italijoje, Bulgarijoje ir Juodkalnijoje, mažiausias – Prancūzijoje, Suomijoje ir Islandijoje.

Ryškiai spindinti žvaigždė

Šiaurinė žvaigždė, dar kitaip vadinama dangaus vinimi, būtų labiausiai trokštama Lietuvos vystymosi trajektorija. Pildantis šiam scenarijui, valdžia aiškiai suvokia piliečių įtraukimo ir įsitraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą svarbą ir šio proceso būtinybę. Šalyje sėkmingai veikia ir yra puoselėjama piliečių į(si)traukimą didinančių ir

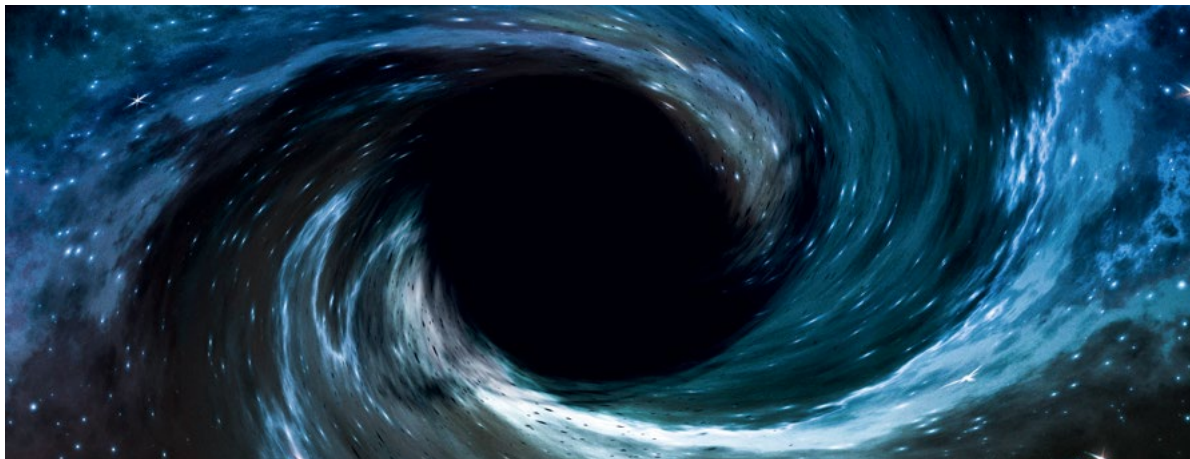
palaikančių priemonių ekosistema. Jau ikimokyklinėse įstaigose yra ugdomos pilietinės kompetencijos, jos nepamiršamos ir kituose ugdymo lygiuose. Sėkmingai veikia svarstomosios demokratijos mechanizmai tiek vietos, tiek centrinės valdžios lygmenimis. Į piliečius žiūrima kaip į pajėgius dalyvauti priimant viešuosius sprendimus ir galinčius prisidėti prie viešųjų paslaugų tobulinimo.

Žvaigždė rūke

Žvaigždė rūke yra mažiau trokštama Lietuvos vystymosi trajektorija. Labai tikėtina, jei nebus imtasi aktyvių valdžios veiksmų didinant piliečių į(si)traukimą į viešąjį valdymą, situacija stagnuos. Pildantis šiam scenarijui, valdžia nesuvokia piliečių įtraukimo ir įsitraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą svarbos ir šio proceso būtinybės. Šalyje nėra sukurta piliečių į(si)traukimą didinančių ir palaikančių priemonių ekosistemos. Mokymo

įstaigose pilietinės kompetencijos ugdomos labai epizodiškai ir instrumentiškai. Bandoma diegti kai kuriuos svarstomosios demokratijos mechanizmus, tačiau tai daroma labai nesistemiškai ir fragmentiškai, neretai – ir politinių manipuliacijų tikslais. Į piliečius žiūrima kaip į nelabai pajėgius dalyvauti priimant viešuosius sprendimus ir nelabai galinčius prisidėti prie viešųjų paslaugų tobulinimo, labiau kliaujamasi tradicinio politinio dalyvavimo formomis.

Juodoji skylė

Juodoji skylė, kuri susiformuoja žvaigždei mirus, yra mažiausiai trokštama Lietuvos vystymosi trajektorija. Pildantis šiam scenarijui, valdžia priešiška žiūri į piliečių įtraukimo ir įsitraukimo į viešųjų sprendimų priėmimą svarbą ir šio proceso būtinybę, netgi jį slopina. Šalyje nėra sukurtos ne tik piliečių į(si)traukimą didinančių ir palaikančių priemonių ekosistemos, tačiau ir pačios įtraukimo priemonės yra itin minimalios, valdžios inicijuojamos

ir valdomos. Mokymo įstaigose nėra ugdomos pilietinės kompetencijos, nesuvokiama jų svarba. Nėra diegiama jokių svarstomosios demokratijos mechanizmų. Į piliečius žiūrima kaip į visiškai nepajėgius dalyvauti priimant viešuosius sprendimus ir niekaip negalinčius prisidėti prie viešųjų paslaugų tobulinimo, piliečiai labiau suvokiami kaip valdymo trukdis, jie yra nutolinti ir nušalinti nuo viešųjų sprendimų priėmimo.

1. Pagrindinis viešojo valdymo, taip pat ir valstybės tarnybos, tikslas yra priimti sprendimus, šiandienines galimybes nukreipiančius kolektyviniam gėriui kurti. Valdžios institucijos, veikdamos vadinamojoje VUCA aplinkoje ir siekdamos sėkmingai veikti, turėtų taikyti šiuos valdymo principus ir inovacijas:
 - **Adaptyvioji valdysena**, pagrįsta formaliais ir neformaliais mechanizmais, įgalinančiais valdžią nepertraukiamai planuoti, įgyvendinti ir vertinti įvairias iniciatyvas naudojant eksperimentinį ir kartotinį socialinį mokymąsi, visų pirma įtraukiant piliečius ar jų bendruomenes.
 - **Lanksčioji valdysena**, apimanti nuolatinę kontekstinių elementų analizę ir kartotinį projektavimą bei dialogu su piliečiais grįstą požiūrį į sistemų tobulinimą, galintį padėti pasiekti politikos tikslus, atsižvelgiant į nuolat besikeičiantį kontekstą, ir atliepti piliečių lūkesčius ir poreikius. Pagrindinis valdymo inovacijų veiksmingumo įvertinimo būdas yra **eksperimentavimas**, kuris palaipsniui tampa norma – idėjos ir sprendimai tokiu būdu padeda valdžiai peržengti į organizaciją orientuotą mąstymą ir leidžia išbandyti idėjas tokiais būdais, kurie skatina mokymąsi ir padeda valdyti rizikos lygį. Rekomenduojama vadovautis klaidos toleravimo kultūra – klaidas traktuoti kaip neišvengiamą dalyką, vedantį tobulėjimo link, nes diegiant inovacijas rizika yra neišvengiama.
 - **Sklandi valdžia**, kuri yra **nematoma**, kai pereinama nuo valdžios kaip nuolatinio žmonių gyvenimo dalyvio prie proaktyvių ir automatizuotų paslaugų kūrimo; **matricinė valdžia**, kai biurokratinės ir sektorinės ribos tampa pralaidžios (tam Lietuvoje labiausiai trukdo vadinamoji ministerinių ir žinybinių „siloso bokštų“ problema) ir kartu suburiamos skirtingos visuomenės dalys, kurios drauge dirbtų siekdamos tikslų.
 - Įžvalgų, kylančių iš apačios, paieška pasitelkiant **kolektyvinį intelektą** (žmonių susiejimas su žmonėmis; žmonių susiejimas su duomenimis; duomenų susiejimas su duomenimis) ir **minios patalką**, pagrįstus vadinamosios bičių demokratijos principu.
2. Naudotinos *praktikos ir metodai*, kurie **įgalintų piliečių įsitraukimą į viešųjų paslaugų tobulinimą**: „smėlio dėžė“, gyvosios laboratorijos (angl. *living labs*), iššūkio prizai ir kiti minios patalkos metodai, elgsenos mokslų įžvalgų (angl. *behavioural insights*), sužaidybinimo (angl. *gamification*) metodų taikymas. Šie metodai padeda įveiklinti piliečių dalyvavimą ir atliepti jų lūkesčius bei vykdyti veiksmingas viešosios politikos intervencijas (pavyzdžiui, itin veiksmingi yra vadinamojo niuktelėjimo (angl. *nudging*) metodai).
3. Atvirai valdžiai ir piliečių įtraukčiai užtikrinti reikalingi tam tikri valstybės tarnautojų **įgūdžiai ir gebėjimai – siekis ir nebijojimas bandyti, duomenų raštingumas, orientacija į vartotoją, smalsumas, gebėjimas pasakoti istorijas, sveikas maištingumas**. Taip pat svarbūs tokie įgūdžiai kaip tinklaveika, derybiniai, pasitikėjimo kūrimo įgūdžiai, diplomatija, mediacija, ugdomasis vadovavimas, bendradarbiavimas, bendrakūra, dirbtinio intelekto technologijų, „big data“, proveržio tyrimų naujienų (pavyzdžiui, *DeepTech*) fiziniuose (ir ne tik) moksluose išmanymas. Pavyzdžiui, Suomijos aktualioje viešojo valdymo strategijoje vadovaujamasi šūkiu, kad **administravimas visų pirma skirtas žmogui ir valstybės tarnautojai daugiau negali būti biurokratai**, keliama ambicija ugdyti tokias savybes kaip **išmintis, kuklumas (orientavimasis į pilietį), vaizduotė, gebėjimas bendradarbiauti**. Kaip labai svarbi išskiriama ir **atsakinga lyderystė** (angl. *conscious leadership*) bei viso ko **prasmės artikuliavimas ir kūrimas**. Siektina valdžia – **skaitmeninė, atvira ir įtinklinta, orientuota į pilietį, patoginanti viešąsias paslaugas ir artinanti jas prie žmonių**. Valdžia laikoma **orientuota į pilietį**, jei vystydama viešosios politikos procesus, teikdama paslaugas ir priimdama sprendimus, taip pat diegdama įtraukius mechanizmus, palengvinančius šį procesą, pagrindinį dėmesį skiria piliečių poreikiams ir patogumui. **Atskaitos taškas čia yra žmonės** (piliečiai, verslas, valstybės tarnautojai) – jų poreikiai, siekiai ir elgesys; problemas padeda spręsti žinių siekimas ir empatija.

4. Kad valdžios sprendimai kuo labiau atitiktų piliečių lūkesčius, yra būtinos atviresnės ir dinamiškesnės piliečių dalyvavimo viešajame valdyme ir sprendimų priėmimo formos, kurios stiprintų demokratiją ir didintų pasitikėjimą. Rekomenduojamas **piliečių asamblėjos**, kaip vieno iš **svarstomosios demokratijos** instrumentų, institucionalizavimas Lietuvoje.
5. Visa apimanti globali demokratinio viešojo valdymo tendencija pažangiose šalyse, kuria rekomenduojama vadovautis ir Lietuvai, – **žmogaus ir piliečio sugrąžinimas**. Pavyzdžiui, ši orientacija aiškiai atspindėta Suomijos viešojo valdymo atnaujinimo strategijoje 2020–2030. Ją kuriant plačiai naudotas piliečių patalkos metodas: „<...> reikia pripažinti, kad viešojo valdymo atnaujinimas turi įtakos ir esminiams visuomenės klausimams apie *valdžios ir žmonių santykius, visuomenėje slypinčios galios svarbą* ir visos demokratinės teisinės valstybės ateitį“¹. Svarbus ir rūpinimasis valstybės tarnautojų psichoemocine gerove: rūpestis dėl valdininkų emocinės gerovės nuotolinio darbo kontekste – teisė „atsijungti“, pasitikėjimo viešuoju valdymu ir valstybės tarnyba stiprinimas ir pan. Rekomenduojama kuo daugiau kliautis dialogu su piliečiais ir tai užtikrinančiomis **technologijomis**, kurios savo ruožtu būtų įgalinančios, demokratiškos ir globaliai susietos. Pasimokyti verta ir iš Singapūro, Naujosios Zelandijos, Kanados, Nyderlandų. Viešojo valdymo strategijose akcentuoti efektyvumą, veiksmingumą ir panašias kategorijas jau nėra nei inovatyvu, nei modernu.
6. Valdžios institucijoms rekomenduojama siekti, kad **piliečių įtraukimas nebūtų imitacinis, elitistinis, supriešinantis ir segmentuojantis visuomenę, dar labiau nedidintų beprasmybės, susvetimėjimo, nereikalingumo, apleistumo, neteisybės bei menkumo jausmų. Kolektyvinis intelektas** turėtų būti suvokiamas kaip viešasis gėris *per se*. Pasiiekti šiuos tikslus gali padėti šios gairės: valdžios institucijos turėtų siekti būti **ne kontroliuojančios, o skatinančios ir mokačios**; kuriamos **tvirtos strategijos ir įsipareigojimas dėl bendro tikslo** (nepriklausomai nuo rinkimų ciklo): **ne paukščiukams dėlioti, o visuomenės sutarčiai įtvirtinti**; svarbiausi yra **žmonės** (tiek piliečiai, tiek valstybės tarnautojai) – jie turi būti suvokiami **kaip kuriantys ir galintys, o ne kaip laukiantys malonės ir nepajėgūs bei neįgalūs veikti**. Labai svarbu tvarkumas ir tęstinumas, įsipareigojimas bendroms vertybėms, įtraukumas ir skaidrumas, pasitikėjimo ir teisingumo jausmo kūrimas ir puoselėjimas, požiūris į pilietį kaip į bendrakūrėją. Visą persmelkia **pasitikėjimas – piliečių valdžia, valdžios piliečiais, žmonių vienas kitu**. VUCA aplinka lemia poreikį numatyti, prisitaikyti, būti kūrybingiems ir bendradarbiauti. Piliečius įtraukiančios praktikos turi būti sutelkiančios ir stiprinančios, jokių būdu nepriešinančios, direktyvumui vietos daug čia nėra.
7. Rekomenduojama apsvarstyti galimybę įsteigti nuolatinę už svarstomosios demokratijos procesus atsakingą instituciją, pavyzdžiui, **Svarstomosios demokratijos kompetencijos centrą**.
8. Rekomenduojama sutelkti didesnes valdžios pastangas rūpinantis **psichoemocine piliečių gerove**, remiantis Jungtinės Karalystės pavyzdžiu, kai už socialinę įtrauktį ir pilietinę visuomenę atsakingas ministras taip pat sprendžia ir vienišumo sukeltas problemas². Itin sėkmingas pavyzdys yra ir Laimės tyrimų institutas Danijoje³.
9. Kadangi, remiantis ataskaitoje pristatyto tyrimo duomenimis, Lietuvoje gyventojų nuostatos ir požiūriai nėra itin palankūs aktyviam įsitraukimui ir svarstomajai demokratijai, kurie yra artimiausios ateities (net ir dabarties) neišvengiamybė, politikos formuotojai turi skirti daug dėmesio ir pastangų tokią situaciją keičiančioms priemonėms **institucionalizuoti**. Šį procesą rekomenduojama vykdyti **inkrementiškai**, žingsnis po žingsnio, nes tikėtinas gyventojų pasyvumas, abejingumas ar net priešiškumas.
10. Tyrimas, kurio rezultatai pateikiami šioje ataskaitoje, yra labiau įžanga į piliečių įtraukimo ir įsitraukimo situacijos analizę grįžta šią problemą bent iš dalies sprendžiančių priemonių institucionalizacijos modelio paiešką. Kadangi konkretūs žingsniai ir detalios rekomendacijos šioje ataskaitoje nėra pateikiami, rekomenduotina atlikti **išsamią piliečių į(si)traukimą didinančių priemonių ekosistemos sukūrimo studiją**.

¹ Plačiau žr.: https://publicgovernancestrategy.fi/userassets/uploads/2020/11/Ministry_of_finance_Public_governance_strategy_202011.pdf

² Plačiau žr.: <https://www.gov.uk/government/people/stuart-andrew>

³ Plačiau žr.: <https://www.happinessresearchinstitute.com/>

1. *Annual Gathering: World Government Summit 2023*: <https://www.worldgovernmentsummit.org/events/annual-gathering-2023>
2. Aristotelis. *Politika*. Vilnius: Pradai, 1997.
3. Asmeninė ir socialinė europiečių gerovė: svarbiausi Europos socialinio tyrimo 6-osios bangos rezultatai. Svarbiausių EST rezultatų serija, Nr 5, 2016: https://www.europeansocialsurvey.org/docs/findings/ESS6_toplines_issue_5_personal_and_social_wellbeing_lt.pdf
4. Ateities valdymas neapibrėžtumo sąlygomis. *Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas*. ATK Nr. 4 (V sesija). 2022 m. gruodis.
5. Atkinson S. (red.). *Politika*. Vilnius: Alma littera, p. 41–41.
6. Challenge.Gov. *Toolkit: Overview*: <https://www.challenge.gov/toolkit/>
7. *Collective Intelligence Case Studies*: <https://collective-intelligence.thegovlab.org/>
8. *Collective Intelligence Design Playbook (beta)*: <https://www.nesta.org.uk/toolkit/collective-intelligence-design-playbook/>
9. Cooper T. L., Bryer T. A., Meek J. W. Citizen-Centered Collaborative Public Management. *Public Administration Review*. 2006, Nr. 66, p. 76–88.
10. Česnulaitytė I. *Ar svarstomosios demokratijos banga pasieks Lietuvą?*, 2022: http://www.3sektorius.lt/docs/leva%C4%8Cesnulaityt%C4%97Arsvarstomosiosdemokratijos-bangapasiuksLietuv%C4%85_2022-05-18_16_13_24.pdf
11. Dementavičius J. *Valstybės samprata Lietuvoje: modernios lietuviškos politinės minties ištakos ir raida*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, politikos mokslai (02 S). Vilniaus universitetas, 2012: <https://www.google.lt/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwtp5ingqz8AhXOWosKHevZB4gQFnoECAgQAQ&url=https%3A%2F%2Fpublications.vu.lt%2Fobject%2Felaba%3A2108389%2FMAIN&usg=AOvVaw1Cxu58qozz0E3oAjQeBxT5>.
12. *Edge of Government*: <https://edge.worldgovernmentsummit.org/>
13. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2022). ESS10 - integrated file, edition 2.1 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. <https://doi.org/10.18712/ess10>
14. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2021). ESS9 - integrated file, edition 3.1 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS9E03_1
15. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2020). ESS8 - integrated file, edition 2.2 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS8E02_2
16. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2018). ESS7 - integrated file, edition 2.2 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS7E02_2
17. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2018). ESS6 - integrated file, edition 2.4 [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS6E02_4
18. European Social Survey European Research Infrastructure (ESS ERIC). (2018). ESS5 - integrated file, edition 3.4 (Austria not included) [Data set]. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research. https://doi.org/10.21338/ESS5E03_4
19. European Parliament. *Collective intelligence at EU level: Social and democratic dimensions*: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649356/EPRS_BRI\(2020\)649356_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/649356/EPRS_BRI(2020)649356_EN.pdf)
20. European Parliament. *Public sector innovation: Concepts, trends and best practices*, p.3: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651954/EPRS_BRI\(2020\)651954_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/651954/EPRS_BRI(2020)651954_EN.pdf)
21. *EXTENDED: 2022 Call for Innovations in Government (21 October)*: <https://oecd-opsi.org/blog/call-for-innovations-2022/>
22. Fishkin J. Bringing Deliberation to Democracy: The British Experiment. *The Good Society*, Nr. 3(5), 1995, pp. 45–49.
23. *GOVTECH_LITHUANIA: 2020 GovTech ekosistemos augimo metai Lietuvoje*: <https://govtechlab.lt/wp-content/uploads/2021/03/GovTech-in-Lithuania-2020-LT.pdf>
24. Habermas J. *Between facts and notes*. Cambridge, UK: Polity Press, 1996.
25. Hunold C. Deliberative Policy Making. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 552–554). Thousand Oaks, CA, 2011: Sage.
26. Imbrasaitė J. Valdžios institucijų suvokimas ir politiniai veiksmai: parama demokratijai ar masinis protestas? *Filosofija. Sociologija*, Nr. 22(2), 2011, p. 95–105.
27. Imbrasaitė J. Vertybinės orientacijos ir politinis dalyvavimas Lietuvoje: individualistinė-kolektyvinė dimensija. *Filosofija. Sociologija*, 2004, Nr. 2, p. 26–32.

28. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1997.
29. *Innovation Trends: Observatory of Public Sector Innovation*: <https://oecd-opsi.org/work-areas/innovation-trends/>
30. Joint Research Centre (JRC), the European Commission's science and knowledge service. *GovTech Practices in the EU: A glimpse into the European GovTech ecosystem, its governance, and best practices*, 2022, p. 6.
31. Klar M., Kasser T. Some Benefits of Being an Activist: Measuring Activism and its Role in Psychological Well-Being. *Political Psychology*, Nr. 30, 2009, p. 755–77.
32. Krulwich R. *Nature's Secret: Why Honey Bees Are Better Politicians Than Humans*, 2011-05-24: [https://www.npr.org/sections/krulwich/2011/05/24/136391522/natures-secret-why-honey-bees-are-better-politicians-t, han-humans](https://www.npr.org/sections/krulwich/2011/05/24/136391522/natures-secret-why-honey-bees-are-better-politicians-t-han-humans)
33. „Lietuva 2050” vizijos ir strateginių ambicijų pasiūlymas konsultacijai su piliečiais, p. 7: <https://epilietis.lrv.lt/uploads/epilietis/documents/files/Lietuva%202050%20vizijos%20ir%20strateginiu%20ambiciju%20pirminis%20dokumentas%20viesosioms%20konsultacijoms.pdf>
34. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto 2020–2021 m. darbo gairės: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=b92476ef-0317-46cc-80f9-02ebc26326b1>
35. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto pranešimas svarbiausiais valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimais. ATK Nr. 1 (II sesija). 2021 m. birželis: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=2aee805-b442-41e3-8013-72528edf65be>
36. Lietuvos Respublikos Seimo Ateities komiteto Seimo I (rudens) sesijos darbo ataskaita. 2020 m. gruodžio 23 d. – 2021 m. kovo 9 d.: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=4ae9b412-66b8-4b08-bd5a-84cd6ec233ba>
37. Lietuvos Respublikos Seimo rezoliucija „Dėl Lietuvos skaitmeninės ateities transformacijos ir suverenumo“. ATK Nr. 2 (III sesija). 2021 m. gruodis: <https://www.lrs.lt/sip/getFile?guid=-cb88034d-74e2-4497-bf96-cd807ace7816>
38. Lodewijckx I. *The difference between citizen engagement and participation*. „Citizenlab.co“ blogo įrašas, 2020-10-09: <https://www.citizenlab.co/blog/civic-engagement/what-is-the-difference-between-citizen-engagement-and-participation/>
39. Matonyte I. Civic Participation. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 249–255). Thousand Oaks, CA, 2011: Sage.
40. McCallum C. S. *Emotion, Outrage and Participation*. International Association for Public Participation (IAP2), 2009: <https://slideplayer.com/slide/13544684/>
41. METI. *Governance Innovation. Ver. 2: A Guide to Designing and Implementing Agile Governance*. Study Group on New Governance Models in Society 5.0, 2021: https://www.meti.go.jp/english/press/2021/pdf/0219_004a.pdf
42. Michels A. Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*. 2011, Nr. 77(2), p. 275–293.
43. MosaicLab. *Free guide to deliberative democracy. What is deliberative democracy*: <https://www.mosaiclab.com.au/what-is-deliberative-democracy>
44. Murthy V. Work and the Loneliness Epidemic: Reducing isolation at work is good for business. *Harvard Business Review*, 2017-09-26: <https://hbr.org/2017/09/work-and-the-loneliness-epidemic>
45. *Nesta Challenges Practice Guide*: <https://www.nesta.org.uk/toolkit/challenge-prizes-a-practice-guide/>
46. OECD. *Achieving Cross-Border Government Innovation. Surfacing Insights and Experimenting Across Borders*, 2021, p. 30. Daugiau apie Mais-to kosmose iššūkį galima paskaityti čia: <https://www.deepspacefoodchallenge.org/>
47. OECD. *Core Skills for Public Sector Innovation*, 2017: https://www.oecd.org/media/oecdorg/satellitesites/opsi/contents/files/OECD_OP-SI-core_skills_for_public_sector_innovation-201704.pdf
48. OECD. *Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy. OECD Public Governance Policy Paper*, 2021: <https://www.oecd.org/gov/open-government/eight-ways-to-institutionalise-deliberative-democracy-overview.pdf>
49. OECD. Engaging Citizens in Cohesion Policy. DG REGIO and OECD Pilot Project Final Report. *OECD Public Governance Working Paper No. 50*, 2022: <https://www.oecd.org/belgium/engaging-citizens-in-cohesion-policy-486e5a88-en.htm>
50. OECD. *Good Practice Principles for Deliberative Processes for Public Decision Making*: <https://>

- www.oecd.org/gov/open-government/good-practice-principles-for-deliberative-processes-for-public-decision-making.pdf
51. OECD. *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions. Catching the Deliberative Wave. Highlights 2020*: <https://www.oecd.org/gov/open-government/innovative-citizen-participation-new-democratic-institutions-catching-the-deliberative-wave-highlights.pdf>
 52. OECD. *OECD Guidelines for Citizen Participation Processes*, 2022, p. 85–91: <https://read.oecd.org/10.1787/f765caf6-en?format=pdf>
 53. OECD. *Seamless Government: Embracing Innovation in Government Global Trends 2020*: <https://trends.oecd-opsi.org/trend-reports/seamless-government/>
 54. OECD. *Skills for a High Performing Civil Service*, 2017, p. 1 <https://www.oecd.org/gov/skills-for-a-high-performing-civil-service-9789264280724-en.htm>
 55. *OPSI Innovations*: https://oecd-opsi.org/case_type/opsi/
 56. Quick K., Feldman, S. M. Distinguishing Participation and Inclusion. *Journal of Planning Education and Research*, 2011, Nr. 31(3), p. 272–290.
 57. Rosa A. et al. Participatory foresight and reflexive innovation: setting policy goals and developing strategies in a bottom-up, mission-oriented, sustainable way. *European Journal of Futures Research*, 2021, Vol. 9(2): <https://doi.org/10.1186/s40309-021-00171-6>
 58. Schwartz S. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 7: A Proposal for Measuring Value Orientations across Nations*. London: European Social Survey, City University London, 2001.
 59. Schwartz S.H. Are there universal aspects in the content and structure of values? *Journal of Social Issues*, Nr. 50, 1994p. 19–45.
 60. STRATA. *Lietuvos Respublikos ateities projektavimo iššūkiai. Kitų šalių ateities kūrimo ekosistemų analizė ir pradiniai siūlymai Lietuvai*, 2021: https://lrv.lt/uploads/main/documents/files/Aktuali_informacija/Lietuva%202050/Lietuvos-ateities-projektavimo-ikiai.pdf
 61. Sztompka P. *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999
 62. Šarkutė L. Does political activism induce subjective wellbeing. *International Journal of Psychology: Biopsychosocial Approach*, 2017, Nr. 21, p. 29–56.
 63. Šarkutė L. Kaip demokratija veikia Lietuvoje: patenkintųjų daugiau, tačiau teigiamo įvertinimo skirti dar nesame link, 2022-12-23: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1839945/kaip-demokratija-veikia-lietuvoje-patenkintuju-daugiau-taciau-teigiamo-ivertinimo-skirti-dar-nesame-link>
 64. Šarkutė, L. *Socialinis įsitraukimas ar socialinė izoliacija: kas ką?* X-osios nacionalinės Lietuvos sociologų draugijos konferencijos pranešimo santrauka, 2018 m. spalio 12–13 d., Klaipėda: <https://lsdkonferencija2018.wordpress.com/sarkute/>
 65. The Jo Cox Foundation. *Combatting loneliness one conversation at a time: a call to action*, 2017: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/jcf/pages/164/attachments/original/1620919309/rb_dec17_jocox_commission_finalreport.pdf?1620919309
 66. Thomassen J. *European Social Survey Core Questionnaire Development – Chapter 5: Opinions about Political Issues*. London: European Social Survey, City University London, 2001.
 67. *Toolkit Navigator. Observatory of Public Sector Innovation*: <https://oecd-opsi.org/toolkit-navigator/>
 68. Turan I. Democracy, Types of. Kn. B. Badie, D. Berg-Schlosser and L. Morlino (Red.), *International Encyclopedia of Political Science* (pp. 583–595). Thousand Oaks, CA, 2011: Sage.
 69. U.K. Appoints a Minister for Loneliness. *The New York Times*, 2018-01-17: <https://www.nytimes.com/2018/01/17/world/europe/uk-britain-loneliness.html>
 70. Vaidelytė E., Žilinskas G., Rauleckas R. Piliečių įtrauktis į viešąjį valdymą teorinės apibrėžtys. *Viešoji politika ir administravimas*, 2016, Nr. 16, p. 253–254.
 71. What is Community Engagement?: <https://granicus.com/blog/what-is-community-engagement/>
 72. Žiliukaitė R. Pasitikėjimas: nuo teorinių įžvalgų empirinės analizės link. Kn. *Kultūrologija. Kultūra globalizacijos sąlygomis. Straipsnių rinkinys*, S. Juknevičius (sud.). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 205–252.
 73. Žiliukaitė R. Socialinis kapitalas ir demokratijos veiksmingumas. *Kultūrologija*, 2004, Nr. 11, p. 42–54.